

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KONTRA FERENC: A HÁROM CSAPÓ
(NOVELLA ÉS DOKUMENTUMOK)

P. NAGY ISTVÁN ÉS LADIK KATALIN VERSEI
MÁK FERENC ESSZÉJE

BEDER ISTVÁN REGÉNYÉNEK RÉSZLETE
PARADIGMAVÁLTÁS AZ 1920-30-AS ÉVEK LÍRÁJÁBAN :
BORI IMRE, BÁNYAI JÁNOS, GEROLD LÁSZLÓ
ÉS THOMKA BEÁTA TANULMÁNYA

NÉZŐPONT – TOLDI ÉVA ÉS BORDÁS GYŐZŐ ESSZÉJE
BOŽIDAR KOVAČEK ÍRÁSA JOVAN PAČIČRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1991

Június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LV. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

Ágoston Mihály, Bányai János, Đorđe Beara, Bordás Győző,
Bori Imre, Fenyvesi Ottó, Hódi Sándor, Hornyik Miklós, Losoncz Alpár,
Maurits Ferenc, Móra András, P. Nagy István, Thomka Beáta, Toldi Éva,
Utasi Csaba, Várady Tibor, Virág Mária

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: Bori Imre
Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

Kontra Ferenc: A három Csapó 533

I. Csapó János fél élete (*novella*)

II. A várakozás naplói (*dokumentum*)

1. Csapó András

2. Csapó Mihály

P. Nagy István versei 561

Mák Ferenc: Zarándoklás a tisztasághoz (*Bevezető sorok Kontra Ferenc és P. Nagy István estjéhez*) 563

Ladik Katalin két verse 566

Bordás Győző: Fűzfasíp (*XI. rész; A vizelet íze*) 568

Beder István: Szomjúság földje (*regényrészlet*) 578

A HÁROM CSAPÓ

K O N T R A F E R E N C

I. CSAPÓ JÁNOS FÉL ÉLETE

Kisasszony napján ért véget a nyár. A két karszalagos lány elindult le-
hajtott fejjel, megbújt köztük a fehér koporsócska, mintha előlünk
akarták volna titkolni, hogy itt hagyott bennünket a legkisebb testvé-
rünk, Katica, mindössze nyolc hónapot pihegett végig a tisztaszobában,
orvosságzagú csend maradt utána, azután csak suttogva léptünk be,
akár a templomba.

El kellett valahogy terelni a figyelmem a történekről. Másnap magá-
hoz intett a nagyapám, mint aki bizalmas dolgot akar tudtomra adni.
Ormótlanul nagy hüvelykujját a tenyerébe hajlította, és így mutatta fel
a kezét:

– Ennyi éves vagy!

A számokat még nem tudtam külön-külön, mint ahogy azt sem, hogy
1915-öt írunk, csak annyi maradt meg az emlékezetemben, hogy az em-
ber fél kezét a hüvelykujja nélkül úgy hívják, hogy négy. Bárki megkér-
dezte, mennyi idős vagyok, ugyanúgy felmutattam a kezem, ahogy ő.

Kimentünk egy nap a kert végébe. Mély gödröt ásott a nagyapám.
Facsetetét ültetett bele. Körültaposta a bocskorával:

– A te fád lesz. Úgy hívják, hogy jegenyeplatán. Öntözd rendszeren,
hogy ne száradjon ki!

Kint laktunk a szálláson, egy szál ingben jártam még, a húgom úgy-
szintén. A bátyánkra felnéztünk, hiszen ő már hatéves volt. Szinte pör-
költ a nap. Az eperfa árnyékában játszottunk. A szüleink a mezőn rak-
ták a szénát. Valami recsegést hallottunk: kitortek a malacok az ólból.
Fogtuk egymás kezét, úgy kerestük az állatokat a kukoricásban. Ra-
gadt a tenyerünk, mert marokszám ettük az epret. Sírtunk tehetetlen-
ségünkben, mert sehogy sem tudtuk összeterelni a malacokat.

Edesanyám egyedül maradt velünk és a kevéske földdel, apánk hábo-

rúba ment 1914-ben. Emlékszem egy történetre, amit aztán többször elmesélt: Isonzónál a bunkerjukat beszakította egy gránát, körülgördült a teremben. Apám a pillanat tört része alatt találta fel magát, és ledobta a bunker alsó felébe, mert ők az emeleten voltak, így alattuk robbant fel, ott a katonák darabokban csapódtak a falra, véres cafatok lógtak a mennyezetről. El voltak zárva a küvilágtól, apró természetű öszvérek hordtak nekik élelmiszert és vizet. Ezek a jámbor jószágok megtanultak tájékozódni is. Ha csendes volt a környék, hamar odaértek a hátukra pakolt rakománnyal, a robbanások alatt pedig meglapultak, nekidőltek a szikla oldalának, hogy ne érje őket találat.

Idehaza a nagyobb gazdáknál orosz hadifoglyok dolgoztak. Nálunk nem voltak, mert kevéske földünk volt. Magunkat se könnyen tartottuk fenn. A nagybátyám nem akart a frontra menni, bujkált inkább. Csendőrök állítottak be hozzánk, még a szénapadlást is feltúrták. Egyikük levette a sapkáját, izzadt homlokát törölgette, lehajolt hozzám, szűrős tekintetét rám vetette:

– Mondd meg szépen, hol van a nagybácsi – hízelgett, miközben egy húszfillérest nyomott a markomba. De ha akartam volna, akkor sem tudtam volna megmondani, hiszen az ilyen dolgokat nem kötötték a gyerekek orrára. Később jöttem csak rá, hogy élelemért jár haza, a Duna túloldalán a mocsarasban bújt meg néhány más katonaszökevényel együtt. Nagyanyámék végül nem győzték a csomagolást, hiszen a család férfi munkaerő nélkül nagyon szűkösen élt.

Egy őszi napon szőkés hajú, kék szemű katona állított be hozzánk. Letette megpakolt hátizsákját. Nagyon nézett bennünket, aztán felénk közeledett. Megijedtünk tőle, hiszen nem ismertük. Bőgve menekültünk előle.

– Szerencsés vagyok velük, mert sohasem betegek mondta anyánk az idegennek, akiről még jó ideig nem akartuk elhinni, hogy ő az apánk. Szabadságra jött haza.

Megint nehéz napok jöttek, egyre több katonaszökevény garázdálkodott a környéken. Felháborodott az egész falu, amikor betörték a templomba, ledöntötték az oltárt, elverték a plébánost. Azt beszélték, hogy a nagybátyám is köztük volt. Mint egy rablóbanda: hol itt, hol ott fosztogattak.

Nagy kavarodás támadt, amikor az állomáson leállították a vonatot. Az ujjongás mintha elvette volna az emberek józan esztét:

– Letették a fegyvert, vége a háborúnak, szabadok leszünk! – ordították az utcán.

Mindenki az állomás felé igyekezett. Anyánk is befogta a sárga lovunkat, a bátyám és én segítettünk neki. Odaálltunk az egyik vagon

mellé, annyi liszteszsákot dobáltak ki a vagonból, hogy szabadkozni kellett. Volt ott mindenféle élelmiszer, ruhanemű a tehervonaton, az emberek egymás kezéből szedték ki az értékesebb zsákmányt. Anyánk nagyon félt, nehogy megtudják, mit viszünk, letakarta a zsákot paréjjal, mint aki sejti, hogy rosszat cselekszik, de már késő. Idegesen rángatta a gyeplőt, aminek meg is lett a következménye: gyorsan akart befordulni a kapun, de elvétette a kanyarodást, megsüllyedt a hátsó kerék. Leszálltunk, és nekifeszültünk teljes erőnkől, mindhiába, végül a szomszédok segítségével toltuk be a kocsit az udvarra. Hiába, hárman együttvéve sem voltunk olyan erősek, hogy megemelhettük volna a süllyedt kereket.

Másnap egyenruhások járták Bezdánt. Dobolt mellettük a kisbíró:

– Aki elvitt valamit a vagonokból, haladéktalanul szolgáltatassa vissza!

Anyánk félt visszavinni a lisztet, hátha megbüntetik. Gödröt ásott a jegenyeplatán tövében, deszkát rakott körbe, aztán szalmával bélelte ki. De szerencsére nálunk nem kutattak. Nem árult el bennünket senki. Azt a két katonaszökevényt, akik a vonatot leállították, elítélték és felakasztották. Néhány nap múlva apánk is megjött a háborúból. Anyánk mindjárt friss kenyeret sütött a szerzett lisztből.

Rendezetlen, szakadt katonaság jött a faluba. Ki kocsival, ki lóháton. Legtöbbször gyalogszerrel, kimerülten. Így vonultak a szerbek piszkosan. A kövér Czirkusz tanító úr zokogva mondta:

– Eladtuk a hazánkat, gyerekeim, minden elveszett!

Három generáció járt egy osztályba. Délelőtt és délután is jártunk iskolába. Attól kezdve korlátozták az anyanyelv használatát, hivatalos helyeken kiakasztották a táblát, hogy **BESZÉLJ ÁLLAMNYELVEN!** Még ha tudott is magyarul a tisztviselő, nem szólalhatott meg.

Szétszórták az osztályunkat. Külön szerb, zsidó, német és magyar tagozat nyílt. Bürokratikus merevséggel, csupán a nevek hangzása alapján döntöttek el, ki hova kerüljön, ezért Petrovicsot, Kruskovicsot és Jankovicsot szerb osztályba küldték, függetlenül attól, hogy még a szülei sem tudtak államnyelven megszólalni.

– Nagyapa, miért mondják azt, hogy fele-ség?

– Butaságokat kérdezel, kisfiam.

– Pedig mindennek van magyarázata – ellenkeztem vele.

– A feleség az ember jobbik fele, mert isten így teremtette. A gyermek, az áldás. Majd megtudsz mindent idejében, ha felnősz, mint a jegenyeplatán a kert végében – közben tekintetének kék zománca mint-ha befelé fordult volna, nem is rám nézett, mégis mintha mögém látott volna.

Megszületett a legkisebb testvérünk 1919-ben. Amikor meghallottam

a hírt, princikéztünk éppen. Akkor jött divatba a játék. Nagyon egyszerű elven működött: egy darab fából állt, a két végét meghegyeztük, ütésre ugrott egyet, és el kellett találni az ütőfával; aki messzebre repítette, az győzött.

A kutyánk nagyon ugatott mindig, ha a ketrecek felé mentem, azokban voltak a házinyulaink. Naponta takarítottam utánuk, félszáraz fűvet adtam nekik, nehogy felfújódjanak, meg kukoricát, zabot, répát, káposztát. Az anyaállatokat elkülönítettük egy kalitkába, a süldő nyulak pedig egy nagyobb ládában voltak. Jó étvággal ettek, mozgott az orruk, gyorsan járt a szájacskájuk. El lehetett velük játszani. Egyszer az egyiket úgy felbosszantottam, hogy beleharapott a tenyerembe, örökös heget hagyott rajta. Gyorsan szaporodtak a csincsilák, némelyik 10–12 utódott hozott a világra, a kis gulacok ki sem látszottak a finom szőrből. Az anyanyúl, ameddig csak elérte a szájával, kicsupálta a szórt, hogy puha ágyat készítsen belőle a kölykeinek.

Wolfnak, a zsidó nagygazdának ötszáz lánca földje volt Darázson. Miután az egész vidéket elfoglalták a szerbek, sejtette, hogy nem tarthat rá igényt, áron alul kínálta a földeket, és visszaköltözött Magyarországra. Anyánk eladta a három lánca első osztályú földjét Bezdánban, és vett rajta húsz láncot a darázi határban. Ő még apánknál is jobban tudott gazdálkodni. Tizenöt lánca föld szépen mutatott egy tagban, öt lánca pedig a határban, ahol egy részt elöntött a víz. A háború alatt nagyon elhanyagolták a műpát.

Minden megtermett. Tizenegy évesen már a szüleimmel együtt dolgoztam a határban. Fejlődött lassan a gazdaság: nyolc tehenünk és legalább hetven pulykánk volt. Csak éppen eladni nem lehetett semmit. A disznó kilójáért mindössze négy és fél dinárt fizettek. A bátyám elment műszövőinasnak, az otthoni munka rám maradt.

A bezdáni rokonokkal, az unokatestvéreimmel továbbra is tartottuk a kapcsolatot. Sokszor vendégeskedtek nálunk a tanyán. Két szobakonyhából állt a döngölt falú, nádfedeles ház. Az udvart melléképületek vették körül, istálló, góré, kamra. Három kilométerre laktunk Daráztól.

Apám vett egy hároméves lovat. Nagyon fentem rá a fogam, hogy majd én megnyergelem. Augusztus táján, amikor a fák roskadoztak a fehér szilvától, elérkezettnek láttam az időt a próbatételre. Hiába intett apám, hogy szerszámot sem látott a szilaj állat, végül rám hagyta:

– Csikók vagytok még mind a ketten!

Kiveztem az istállóból a ficánkoló, ugrándozó szürkét. Felszerszámoltam. Amíg apám tartotta a kantárt, engedelmesnek és szelídnek bizonyult, de amikor elengedte, a fiatal állat vágta kezdett. Apám

hangját hallottam a hátam mögött, talán valamilyen tanácsot kiabált, de már nem értettem, fültövön suhintottak az ágak, mivel akaratom ellenére egy bodzabokron vágattunk keresztül, aztán a kukoricás, a tarló, majd a szántó föld következett. Rémülten kapaszkodtam a sörényébe, átvillant az agyamon néhány lehetőség, hogyan szabadulhatnék a rohanó fenevad hátáról, de a következő pillanatban már egy kukoricaszárat bámultam alulról. A lódobogás ismeretlen irányban halkult el mellettem. Rémülten ugrottam talpra, tapogattam a karomat, épségben vagyok-e. Mire hazabandukoltam, már a fülem sem zúgott. Apám a hasát fogta az egyik kezével a nevetéstől. A másik kezében a ló kantárja volt. Jámboran bámult nagy szemével a szürke, mint a nem is ő hagyott volna a kukoricás közepén.

Nagyon erőszakos gyerek voltam, senkivel sem féltem szembeállni. A faluban egy idősebb fiúkból álló csoport tartotta a kezében a hatalmat. Rongylabdával fociztak a legelőn. Legtöbbször elfutottam előlük. Ha nagy ritkán elkaptak, jól megrugdostak, megcsupálták a hajamat. De ha külön-külön találkoztunk valahol, nem maradtam adós. Egy ilyen összecsapás alkalmával alaposan elagyabugyáltam ellenfelemet, de védekezett a megátalkodottja, és akkorát húzott egy husággal a fejemre, hogy rögtön vérbe borult az arcom. Amikor anyám meglátta a tátongó sebet a fejemen, rémülten kérdezte:

– Ugyan mit csináltál?

– Elestem – vágtam rá gondolkodás nélkül.

Kikerekedtek erre a szemei:

– Hogyan eshettél a fejed tetejére?

Elmentem a nagyanyámhoz, neki elmondtam, hogy verekedtem. Megvigasztalt. Nagyon szerette az unokáit. Mindig adott valamit enni. Leginkább leszelt egy karéj kenyeret, meglekvároztta. Ha kenyérnek dagasztott, levágott egy darabot a tésztaból, és vékonyra nyújtotta. Megsütötte a kemence száján, aztán megkenté kacsaszírral.

A tikkasztó hőségben kifulladtak a lovak. Folyt róluk a víz, csapkodták a legyeket. Akkorra már a szürke is megszeliődött, és tisztességesen viselkedett. Apám megsajnálta őket, és inkább éjszaka ekézett, holdvilágnál, mire lehült a levegő.

Szabad időnkben a horgainkat rendezgettük a bátyámmal. Nagyon vártuk az esőt, hogy pecázhassunk, mert utána jó kapásra számíthatunk. Az egyik nyári vihar után felkerekedtünk rögvest. Horgainkat jóformán a vízbe sem dobtuk, halljuk ám, hogy a kutyánk csaholva rohan felénk a sáros kocsiuton, úgy ötvenméternyire egy vadnyúl futott előtte. Nem telt bele néhány perc, és a kutya ugyanezt a nyulat üzte a kocsiuton visszafelé. Felkaptam gyorsan a magam faragta pecabotot, ki-

szaladtam elébük az erdőszélre. Bevártam a dűlőúton a nyulat, nyilván azt gondolhatta, hogy majd megvédem a kutyától. Már csak háromméternyi választott el tőle, lesújtottam rá, olyan jól sikerült az ütés, hogy bukfencezett egyet, és elnyúlt a barázdában. Összekötöttem gyorsan, mert csak elkábult az ütéstől. Aznap nem is horgásztunk. Apánk mosolygva kérdezte:

– Szóval pecabottal fogtátok...

Mi pedig egymás szavába vágva meséltük, hogyan történt. Legalább négy kiló tiszta húsa lett a vadnyúlnak. Az aprólékból paprikást főzött anyánk, a többit pedig vadas pácba tette, fokhagymával megtűzdelve; ragadós-szaftos pecsenye került vasárnap az asztalunkra.

Korábban örültünk az esőnek, hogy mehetünk pecázni, lesz kapás. De 1923 nyarán mi sem derültünk a tomboló viharokon. Zuhogott napokig, mintha dézsából öntötték volna. Kicsírázott a búza a boglyák tején. Ujjnyi hajtás szökkent ki napok leforgása alatt a nedvességtől. Sehogy sem akart elállni az eső. Úgy lesüllyedtek a sárba a cséplőgépek, hogy két ló sem tudta kimozdítani őket.

Apám minden ősszel vett egy öreg lovat. Elvégezte vele a szántást, búzavetést, aztán levágta. Drágábban adta el a bőrét, mint amennyiért a vásáron az egész lovat megvette. A kutya, a macska, a disznók napokig jóllaktak a lóhússal. Elnéztem, ahogy az egész udvar egyszerre falta, csámcsogta az ételt, mindegyik a maga módján. Még a kacsáknak is ízlett a lóhús, csupa vörösek lettek tőle.

Egy alkalommal, amikor pecázni mentem, láttam, hogy feltűnően szép példányok úszkálnak a vízben. A mi vidékünk felettébb alkalmas volt a halfogásra: kisebb-nagyobb erdők váltakoztak, melyeket mocsaras részek választottak el egymástól, akadtak egészen mély vizek, ezeket kanálisok kötötték össze. A hosszú, száraz nyár után a halak egy veremszerű tóban rekedtek. Amikor elmeséltem otthon, mit láttam, apám azt mondta, hogy estére elmegyünk szerencsét próbálni. Ahogy beesteledett, a szüleimmel meg a bátyámmal együtt vittük a hálókát meg a zsákokat.

– Te csak maradj itt, és tartsd magasra a lámpát – mondtuk anyáknak.

Az első próbálkozás még sikertelen maradt. Másodjára már a sodrásal szemben feszítettük ki a hálót. Gyönyörű nagy halak ugrándoztak egymás hegyén-hátán. Már azt gondoltuk, hogy minden halat kifogtunk a szakadásból, de azért tettünk még egy próbát. Nagyobb fogás került a hálóba, mint előtte. Alig bírtuk négyen hazavinni a zsákmányt. Tele lettek mind a teknők és a vájdlingok. Alig tudtunk betelni a látvánnyal, anyánk a bibliai csodát kezdte emlegetni. Legalább százötven

kiló halat vittünk haza, köztük ötkilósak is akadtak. Még a kishúgunk is segített, alaposan belefáradtunk a halpucolásba. Az egész rokonságnak jutott a halból másnap reggel. A nagyszüleinknek a legszebbeket vittük el.

Apánk a nagy halakat a hátukról bontotta fel, lesózta a káposztás hordóba, ahogyan a háborúban tanulta. Így kellett állnia tíz napig. Előszedtük aztán minden kötelünket, és amilyen hosszúak voltak, kifesztítettük őket, szárítottuk a rengeteg halat. Hónapokig tartott belőle, annyi halat sose ettem azután sem.

– Olyan paprikást főzök nektek tiszta ikrából meg csukamájából, amit megemelegettek – mondta apám, és be is váltotta ígéretét.

Türelmetlenül vártuk, hogy elkészüljön. Csupa belsőségből még úgysem ettünk halpaprikást. Fáradtan és nagyon éhesen láttunk neki, alaposan teleettük magunkat. Lehet, hogy ez volt a baj. Nem sokáig tartott a jóllakottság kellemes érzése, rövidesen hascsikarást kaptunk mindahányan. Tényleg megemelegettük apám paprikását. Napokig ki sem hevertük.

Kisasszonykor tartották a magyar templom búcsúját Darázson. Negyven dinár zsebpénzt kaptam, meg lehettem elégedve. A búcsú néhány cukrászból, körhintásból, botososból meg mézeskalácsosból állt. Ott nyüzsgött a falu apraja-nagyja a sátrak között. A nagyobb legények, akikre felnéztünk, öles tükrös szíveket vettek a lányoknak. Mintha virtusból vásároltak volna egymással versengve mindig nagyobbakat, díszesebbeket. Két öregasszony összedugta a fejét:

– Hallottad, hogy a Barisin Ádám megint verekedett a kocsmában?

– Láttad a Botka Bandit, milyen nagy szívet vett a Mencának? Meg is esküsznek még az ősszel.

A búcsú szélén kíváncsi tömeg tolongott egy közönséges konyhaasztal körül. Egy borostás arcú, kancsal férfi keresztbe-kasba dobált három lapot, és ismételte közben, mint egy papagáj:

– Itt a piros, hol a piros?

– A három kártya közül kettő tiszta fehér volt, a harmadikon vörös szín virított. Próbáltam kifürkészni a titkát, hogyan csinálja. Olyan rutinos mozdulatokkal hajigálta a lapokat, hogy követni sem lehetett. Azon morfondíroztam, milyen jó lenne a zsebpénzemet megkétszerezni, tekintélyes összeg lenne. Figyeltem a játék menetét. Az idegen ördögien keverte a lapokat. Biztos voltam benne, hogy a jobb szélső a piros. Elővettem a zsebemből az egyik húszast.

– Megálljon!

És a férfi nem nyúlt többet a kártyákhoz. Szinte lázas lettem. Felemeltem a lapot. Ném azon volt a piros szív.

– Majd legközelebb – húzta félre a száját cinikusan az idegen.

Úgy álltam az asztal előtt, mint akit leforráztak. Újabb vállalkozók próbáltak szerencsét. Tolakodtak, lökdöstek, kiabáltak. Egyikük nyert ötven dinárt. Bambán figyeltem a szélhámos kezét, hátha rájövök a trükkre. Arra gondoltam, ha most nyernék, megint lenne negyven dinárom.

– Még egyszer megpróbálom – mintha nem is a saját hangomat hallottam volna, érdesen, szárazon jött ki a torkomból. Nagyot nyeltem, mielőtt megtettem a végzetes mozdulatot: megint rossz lapot fordítottam fel. A mögöttem ágaskodó kibicek kárörvendően hecceltek:

– Itt a piros, hol a piros?

Egy borongós, esős napon elmentünk megint pecázni. Drótból csináltunk horgokat, azzal fogtunk keszeget, dörgencset, törpeharcsát meg paptetűt.

– Sokféle hal, de kár, hogy csak tízdekásak – mondtam a bátyámnak.

Már fázni kezdtünk. Egyszer csak eltűnt a víz alatt annak a horognak a buktatója, amit drótból készítettem. Elkaptam a zöld faágból nyesett botot, és húzni kezdtem. De a nagy erőlködésben kettétört. Megragadtam a damilt, és húztam a víz széle felé. A drótból készült horog lassan kiegyenesedett, mert a hal nem hagyta magát, zavaros lett a víz a csapkodástól, kiakadt a horog, hasra vettem magam, és utánanyúltam. Éppen úgy találtam el a halat, hogy az ujjam a szájába dugtam. Megragadtam a zsákmányt: két és fél kilós cigányharcsa volt. Elég furcsán festett a többi tízdekás hal között.

Csodálatos égi jelenség telepedett fölénk, mintha légiessé váltak volna a természet tárgyai, fák lebegtek a láthatáron égő vörösből. Az első két napon még megigézve bámultuk az eget, de a harmadikon már töprengeni kezdtünk: kitért megint a háború, földrengés vagy valami más természeti csapás közeledik, és mi képtelenek vagyunk elfutni a világvége elől. Észak felől lángolt az ég napokon keresztül. Pósa Julcsa mindenféle zavaros jóslatokba bocsátkozott, hogy ő kitér szent katolikus hitéből, isten választottjaként kocsival megy a mennyországba, mi pedig legfeljebb gyalog.

Napközben nem látszott a vörösség, de ahogy a nap ment lefelé, északon egyre világosabb lett, halványan kirajzolódott az árnyékunk is. A faluban a legöregebbek sem láttak hasonlót. Többet imádkoztak, mint máskor. Pósa Julcsa egyre nyugtalanabban járt az utcát éjszakánként, és azt hírsztelelte, hogy hamarosan a vérét ontják valakinek:

– Meglátjátok! Majd megtudjátok, mit súgtak nekem az előjelek! – fenyegetőzött.

Tizenhét éves elmúltam, és nem hagyhattam ki egyetlen bálát sem.

Gyurcsicsék trombitásbandája szolgáltatta a talpalávalót. Tíz dinár volt a belépő. Sokszor játszották a kedvenc nótámat:

*Hervadó szívem most újra szegény,
Nem látlak soha talán.
Sápadtan néz le rám az égi fény,
Álmatlan az éjszakám.
Mondd, mikor jössz, mond mikor jössz már?
A lelkem a nyomodban jár,
Az életem nélküled bús és vakond!
Befedi szívemet halkan a gond.*

Kisasszonykor a nagykocsmában szólt a zene. Az egyik asztalnál Barisin Ádám ült a barátaival. Márokon őt tartották a falu bikájának. Az erejét is szerette fitogtatni, gyakran minden ok nélkül belekötött az emberekbe. Folyton verekedett. Iszkoltak a közeléből, mert ha dühbe gurult, senkit sem kímélt. Izmos óriás volt. Előző nap a vézna sokác cincárral tűzött össze. Megalázó mutatványokat csináltatott vele az utca közepén. Persze összesereglett a fél falu az ingyencirkuszra.

A terem túlsó végében ültem a barátaimmal, tisztos távolságra a hangoskodó sokácoktól. Sűrű vörösbort hozott a kocsmáros az asztalunkra. Meséltem a többieknek, hogyan veszítettem egy évvel ezelőtt negyven dinárt a piroson...

Akkor jelent meg az ajtóban a vézna cincár. Villogtak a szemei, mint a kan macskának. Látszott rajta, hogy valamire készül. Odafurakodott Barisin Ádám mögé. A következő pillanatban előrántotta a kését, és elnyisszantotta ellenfele torkát. Azonnal kibuggyant a vére, és szétfutott a fehér ingén. Ádám a torkához kapott, hogy elállítsa a vérzést. Megfordult, és a másik kezével megemelte a cincárt, hogy csak úgy ti-linkóztak a lábai. Lecsapta a padlóra, nagyot nyekkent. Barisin Ádám rávetette magát. Fél kezével a saját torkát szorította, a másikkal meg a cincárét. Ugy látszott már, hogy a cincárnak kifordultak a szemei, mire a többiek észbe kaptak, és a segítségére siettek. Legalább tíz ember kellett hozzá, hogy szétválasszák őket. Barisin Ádám hiába szorongatta még egy ideig a saját torkát, ott vérzett el a kocsmá padlóján. Belealvadt a haja a ragacsos, vörös masszába.

Vasárnap a templomban többen összejöttünk, mint máskor. A lányok tömött sorban álltak lefelé, egészen közel az oltárhoz. A márványkockákon végigömlött a gyertyafény. Letérdeltek a földre, minden mozdulatuk egyforma volt. Halk szavú imádkozásuk zsongássá oldódott a visszhangos teremben. Szellár Borbála tetszett nekem legjobban. Le sem vettem róla a szemem. Szajkó tanítóéknál nevelkedett. Csobo-

gátról jártak be a darázsi templomba. Csak őt hívtam táncolni a bálban.

Boldogság és bánat váltotta azután egymást. 1931-ben feleségül vettem, de az öröm nem tartott soká, mert elvittek katonának. Tizennyolc hónap múlva szereltem le, éppen aznap, mikor Sándor királyt agyonlőtték.

Nem sok jó várt, mikor hazaértem. Feleségem betegen feküdt. Anyósommal adóslevelet írtak alá. Szegénység vett körül bennünket. Nekem kellett gondoskodnom a családról, hiszen vőnek mentem, csak rám támaszkodhattak, apósom hajós volt, korán meghalt. Anyósom rábeszélte, hogy menjek én is a hajóra, az biztos megélhetést jelentene.

Rászántam magam, és 1935-ben Varga István batinai barátommal együtt elmentem Belgrádba. Meg kellett vesztegetnünk egy neppert, hogy munkát kapjunk. Mirčević volt a hajó kapitánya. Embertelenül bántak velünk, éhbérért dolgoztunk éjjel-nappal. Két hónap után kivettük a hajóspasszust, és kerestünk egy másik hajót, ahol jobban fizetnek. Végre rendes bért kaptam, vehettem rajta valamit a feleségemnek. Milyen boldogan csomagolt ki a vesszőből font kofferomból!

Később már arra is futotta, hogy elvigyem magammal Belgrádba. Megint sokat betegeskedett, megvizsgáltattam egy nőgyógyással. Biztatott, hogy minden rendbe jön, ha megissza a gyógyszereket, otthon kell feküdnie.

Még jobb munkát találtam: a zsidó származású Schultz Simonnál dolgoztam. A hajópark vezetője egy magyar ember volt, elsősorban neki köszönhettem a jó munkahelyet. Kiterjedt kereskedelmet folytattunk Regensburgtól Sulináig. Több ezer embert foglalkoztattak. De mindössze négy tisztviselő végezte a könyvelést, mégis mindig pontosan kaptuk a fizetést.

Hiába mondogatta a rádió, hogy nem lesz háború, a szerbek paktumot írtak alá, másnap az utcákon tüntettek ellene, harmadnap előzőlötték az eget a repülők, dübörögtek fölöttünk, Románia felől jöttek.

Ismét látogatóban volt nálam a feleségem. Jól érezte magát, úgy látszott, segítenek a gyógyszerek. A dohos kis albérleti szoba ablakából néztük Belgrád bombázását. Mindenre lőttek, ami mozgott, három napig egyfolytában rengett a föld. Aztán munkára jelentkeztem, de csak előleget osztottak, és hazaküldtek bennünket. Otthagytam mindent a bérelt szobában, mert a ház tulajdonosa is azzal biztatott:

– Nem tart ez sokáig!

Vonattal idnultunk haza. Újvidéken lekéstük a csatlakozást, csak este tizenegykor indult Zombor felé egy szerelvény. Tanakodtunk, hogy mit csináljunk ott egész nap. Felharsantak a légiriadó szirénái. Nem mer-

tünk a városban maradni. Kimentünk a szabadba, a bokros-mocsaras Limánra.

Estére visszaértünk. Elsötétítették az egész állomást. Mindenkit igazoltattak. Szerencsére a vonat egyenesen Bezdánba ment. Az unokatestvéreméknél szálltunk meg, holdfáradtan aludtuk végig az éjszakát, semmit sem észleltünk abból a kétségbeesésből, amit a két asszony, az unokatestvéreim éltek át közben. Felrobbantották az éjszaka a falu melletti csatornahidat. Nagyszombatra virradt éppen. Kolut felől magyar terepjáró kocsik jöttek. A bezdániak kisereglettek az utcára a fogadásukra.

– Jobb lesz minél hamarabb hazamenni – mondtam a feleségemnek, mert egyre bizonytalanabbnak éreztem a dolgokat magam körül.

A bajai csatorna hídján már nem kelhettünk át, romokban hevert. Megpillantottam a nádasban egy félig elsüllyedt ladikot. Kiöntöttem belőle a vizet, karóval eveztem át. Gyalog mentünk a Dunáig az erdőn keresztül. Csónakkal átvitt bennünket egy halász Batinára, onnan pedig megint csak gyalog mentünk tovább Darázsra. Otthon azzal fogadott anyósom, hogy a férfiakat már mind elvitték a faluból, akit csak otthon találtak. Semmi kedvem nem volt még egyszer bevonulni. Harmadnap indultam Budapestre.

– Délvidéki csetnik – mondta cinikusan Metter, nem tudom, mi volt a rangja a hajón, mindenesetre feljegyezte a nevem, hogy majd értesítenek, ha szükség lesz rám. De bizony a Duna Gőzhajózásnál hiába vára-koztam.

Átmentem a holland Lloydhoz. Orvosi vizsgálatra küldtek, és még aznap este behajóztak a tank 19-esre. Három-négy napig dolgoztam a hajógyárban, aztán szóltak, hogy indul egy hajó lefelé. Farkas József kapitány mellé kerültem, aki eleinte ugyancsak tartott tőlem:

– Ki tudja, mit keres itt ez a délvidéki – mondta a hátam mögött.

Csakhamar oldódni kezdett, amikor látta, hogy becsületesen dolgozom, és eszemben sincs politizálni. Később saját üzleti ügyeibe is beavatott. A hivatalos szállítmányok mellett „szabad kereskedelmet” is folytattunk a saját szakállunkra. Virágzott a feketepiac, hamar kiszimatoltuk, hol mi a hiánycikk.

Ötven vagon cukor állt bálákban, lepecsételve a hajó fenekén. Kiszálltam, hogy a parti őrsegek felkínáljam az árut. Nem első esetben üzleteltünk velük. Vezettek is valakit csakhamar a sötétben, csak amikor felért a fedélzetre, akkor láttam az egyenruhájáról, hogy finánc. Csöbe húztak bennünket, fordult meg mindjárt a fejemben.

– Nem kell félni, mi is élni akarunk! – veregetett vállon. Megkötöttük az üzletet. A parti kormányos rakodómunkásokat verbuvált, és az éj leple alatt átraktuk az árut az uszályról.

Szépen összejött megint a pénzem. Felhívtam a feleségem Budapestre. Gondoltam, eljárunk majd színházba, moziba; úgy élünk majd, ahogy mindig is szerettem volna. Megint gyengélkedett. Elvittem az apácák híres kórházába. Helyet biztosítottak a feleségemnek, ott fogták kivizsgálásra. Megtudtuk végre az igazságot. Fiatalkorában gyakran felfázott, sokszor térdepelt a templom hideg kővén. A krónikus gyulladásnak gyógyíthatatlan következményei lettek. Csak elodázni lehetett a bajt, ha életmódot változtat.

– Műteni még véletlenül sem szabad – mondta az apáca búcsúzóul.

A feleségem lassan felépült ismét. Úgy látszott, hogy az apácák felderítették a baj forrását, és megfelelő gyógyszereket adtak.

Mindkettőnknek volt már útlevele. Elindultunk Tolnára egy rakománnyal. Aztán folytattuk utunkat a Dunán. A feleségem kiszállt Batinánál. Akkor már egyre veszélyesebben közlekedtünk. Oroszok haladtak el mellettünk. Egyszer csak azt láttuk, hogy menekülnek. Kisvártatva feltűnt a német fekete-tengeri flotta. Egy sziget mögé húzódtunk, onnan figyeltük a fejleményeket. Szemlátomást ránk se hederítettek a katonai hajók.

A Dunát 1943-ra teleszórták aknával. Egy osztrák hajó, a Friedenau segített rajtunk. Magabiztosan haladt előttünk, mivel mágnesmentes volt, és nem vonzotta az aknát. Útközben mindenfelé elsüllyedt hajókat láttunk. Budapesten a szűnyogcsárdához értünk. Megköszöntük a németek emberségességét.

Veszélyessé vált a kereskedelem a vízen. Háborús időben minden ferdeségért súlyos büntetés járt, mégis vállaltuk a kockázatot: hatvan vagon árpa gazdacseréjét bonyolítottuk le egyharmad tiszta haszon fejében. Estére leszállt a köd, ami bennünket segített. Társammal testvériesen elosztottunk a hasznon.

– Most megyünk a városba, és elmulatjuk a pénzt! – egészen tűzbe jött, hiszen egy vagyon lapult a zsebében.

Nem tartottam vele. Hazamentem, hogy kialudjam magam. A pénzem mindig hazaküldtem a családomnak, sohase mulattam el. Mámoosan tért haza a társam hajnaltájban, egy slágeret dúdolt magában:

*Alacsony, füstös kávéházban van az én tanyám,
Ott töltöm a nappalomat és az éjszakát.
Boroskancsó a kezemben, dal az ajkamon.
Jó bor mellett beteg szívem dallal altatom.*

Kenyérré való pénze sem maradt a görbe éjszaka után. Sokba került a pezsgő, a zenészek meg a lányok. Áradozva mesélt róluk, és nem sajnálta a pénzét.

Aki érezte a veszélyt, nem sietett, csak óvatosan járt. Elértünk Ács-hoz, tizenkét kilométerre voltunk a német–magyar határtól. Tudtuk,

hogy bármelyik pillanatban bekövetkezhet: a robbanás! Reccsent a dobhártyám a légnyomástól. A vontatóhajónk eleje felágaskodott, akár egy megbokrosodott ló, és keresztbe fordult a folyón. Aknamezőre futottunk. A jobb partra úsztunk ki, nem tudhattuk, mi lakozik alattunk a vízfenéken, csapkodni se mertünk, mindenki a saját bőrével törődött, akkor keztek csak számba venni egymást, amikor fülig olajosan partot értünk. Egy fiatalember tűnt el, akit alig ismertem, először szállt hajóra, szerencsétlenségére robbanáskor a kabinba szorult. Az árunk Karlsdorfbra szólt, ott már bombáztak. Elbújtunk a parti bokrokban. Hörgött és dübörgött a lég. Egy repülőgép-alkatrész csapódott le mellém. Elinultunk volna a város felé, de semmit sem láttunk a déli ködben. A gyárakat ugyanis mesterséges köddel védték a bombázóktól, elárasztották az egész környéket.

A hajóállalatunk 1944-ben Bulgáriába küldött bennünket. Ott ragadtunk, nem mehettünk vissza a harcok miatt. Orosz katonák telepedtek meg nálunk, mint valami vándormadarak, mi etettük őket napokig. Meglepően tisztán látták a háborúban betöltött szerepüket még a közkatonák is. Alkalmazkodóak voltak. Elmentek, hogy élelmiszert hozzanak az elosztóhelyről. Kaptak néhány krumplit, valamennyi lisztet, semmi többet. Szingyilkó nekiállt lepényt sütni a sparhelt paraszán, ahogy otthon szokta.

Az uszályon rakodtunk, amikor megérkezett a bolgár rendőrség. Kérték az igazolványokat. Éppen odafelé adtam oda minden papíromat a feleségemnek, amikor Bulgária felé mentünk, arra gondoltam, hátha elvesznek vagy eláznak, ha elsüllyedünk. Semmivel sem tudtam bizonyítani, hova való vagyok. Akinél pár sorocskát találtak szerbül, már a helyén hagyták. Vida Jánosnak meg nekem semmilyen papírunk nem volt. A kikötőbe kísérték bennünket.

– Biztosan kémeknek néznek bennünket – mondta a társam.

Mentünk végig a városon, tizenhat rendőr kísért bennünket csőre töltött géppuskával, ahogyan a háborús bűnösöket szokás. A rendőrségen a főnöknek leadtunk mindenünket. Felvették a jegyzőkönyvet. Fogdába kerülünk. A folyosón patkányok sívítottak. Legalább húszan szorongtak már a pincecellában. Hol a vakolatlan falnak vetettük a hátunkat, hol a földön ültünk a sötétben. Se víz, se vécé. Egy idő után nagyon ki kellett volna mennem.

– Vizelni akarok – szóltam ki a rácson keresztül az őrnék.

Odahívott egy másik rendőrt, aki az udvaron át kísért a vécéig. Végre odaértünk. Becsuktam magam mögött az ajtót, hogy végre átadjam magam a megkönnyebbülés örömének. De a következő pillanatban a rendőr kicsapta az ajtót a puská csövével. Ettől a váratlan fordulattól

annyira megrémültem, hogy teljesen leblokkoltam. A húgyhólyagban hasító fájdalmat éreztem. Képtelen voltam közönség előtt vizelni. A rendőr megint nekem szegezte a puskacsövet, és visszakisért a cellába. Elmeséltem a többieknek is, hogyan jártam. Azoknak se lett kedvük ki-kéretőzni.

– Ki fognak bennünket végezni – mondta halkán Vida János.

Éjfélíg még csak elvolt valahogy a nép, de aztán ki állva, támaszkodva aludt el, azután lezuhant a fal mellett, ki pedig a földön nyúlt végig. Volt a sarokban egy kis szemét, azt gyűjtöttem alá, mert az egész cella alja felnedvesedett a vizelettől. Másnap délig vizet sem kaptunk inni, nemhogy mosdani. Akkor aztán mindenki kapott egy szelet kenyeret meg egy fűrt szőlőt.

Másnap bejött egy tiszt a fogdába. Sorba kellett állnunk az udvaron négyesével, a napfényben látszott csak igazán, milyen borostások és koszosak vagyunk. Elindultunk ki a fogdaudvarból, fegyveresek kísérték bennünket végig az utcákon. Egy Pista nevezetű társam lépkedett mellettem, aki szintén baranyai volt. Legalább kétméteres, megtermett ember léteire hangosan zokogott:

– Ki törődik majd velük – a feleségét meg a két kislányát siratta.

– Ne félj, nem agyonlőni visznek bennünket! Azt megtehették volna rögtön – próbáltam vigasztalni.

Fáradtan, elcsigázottan vonszoltuk magunkat. Kifosztott, lebombázott városrészen haladtunk végig. A rendőrök mogorva ábrázattal lökdöstek bennünket, hogy szigorúan a sorban haladjunk. Hiába próbáltuk őket szóra bírni, hogy mondják már meg, hova kísérnek bennünket.

Egy elosztóhelyre értünk. Odajött hozzám a főhadnagy, aki még a benti kihallgatásról tudta, hogy több nyelven beszélek.

– Persze, te vagy a hajós – mondta. – Ismételd el a többieknek, hogy megértsék: ezután itt fogtok dolgozni. Senki se próbáljon szökni, mert agyonlőjük!

Ugyanolyan ebédet kaptunk, mint az ott dolgozó munkások. Elkülönítve ettünk, rendőri őrizettel.

– Megmondtam, hogy nem végeznek ki bennünket – emlékeztettem Pistát, aki még mindig nem akart felengedni mély búskomorságából.

– Várd ki a végét!

Munka után a szokásos kísérettel tértünk vissza a cellánkba. Minden nap kimentünk a fatelepre, rönköket raktunk a fűrész elé. Napokon keresztül kísérgettek bennünket a rendőrök. Amikor látták, hogy nincs semmi baj velünk, a munka után magunktól is visszatálunk a pincébe, lassan lemaradoztak. Már ór sem vigyázott ránk.

Tetvesek voltunk és bűdösek, tisztálkodni egyáltalán nem lehetett. Három hét múlva szólt a főhadnagy, hogy sorakozó az udvaron négyesével, mindenki vigye a holmiját. Nem voltak megelégedve, mert arra számítottak, hogy időközben a városban beszereztük a fegyvereket. Eszünk ágában sem volt. Hívott a főhadnagy, megint nekem kellett tolmácsolnom.

– Mindenkinék kiállítjuk a papírját, hogy szabadon elmehet. Nem számít többé szökevénynek.

Sorban visszaadták a poggyászt, amit „bevonuláskor” elvettek. Ott álltam a pultnál, hogy mindenkinék rendben legyen a holmija meg a papírja. Utolsónak maradtam. Szabadon engedtek. Nem várt meg senki. Egy vacak kis papír jelentette a szabadságot háromhetes sínylődés után. Hirtelen nem is tudtam, mihez kezdjek.

– Ruszcsuk, az elátkozott város! – mondtam hangosan.

Folyton hátranéztem, hogy követnek-e. Mintha szellemek jártak volna a romok között. Cipeltem a vesszőből font kofferom, hiánytalanul visszaadtak mindent. A kikötő felé mentem, hiszen a hajó jelentette az egyetlen esélyt a hazatérésre. Bementem a hajózási vállalat ügynökéhez, mondtam, hogy dolgozni akarok. Adott igazolványt. Kormányos lettem egy orosz katonai uszályon. Napokig cirkáltuk fel s alá, az egymásnak ellentmondó parancsokból kitűnt, hogy nem túlságosan igyekeznek ezzel a vontatott uszályal hazafelé. A fosztogatás lekötötte minden figyelmüket. A parancsnok egyáltalán nem értett a hajózáshoz, fogalma sem volt arról, hogyan kell berakodni.

– Egyáltalán nem mindegy, hogyan helyezkedik el a rakomány – magyaráztam neki.

Végül az ügynököt hívtam segítségül, hagyják, hogy inkább egyedül rendezzem el a hajótestben az összelopkodott holmit.

Egyik nap nehéz, sűrű lekvárral teli hordókat hoztak. A parancsnok bizalmasan érdeklődött:

– Mire használják ezt?

Felnyitottam az egyik hordót, és megkóstoltattam vele a mézédés gyümölcslekvárt.

– Akkor ezt biztosan megveszik – ragyogott fel a tekintete.

Vödörszámra vitte a városba, egész éjjel hordta. Pusztá kézzel merte a sűrű lekvárt. Tenyerét az asztalba, a fülke oldalába meg a ruhájába törölte. Ragadt minden. Síkossá váltak a lépcsők a lekvártól. Nem nézhettem tovább a szerencsétlent. A kikötőben összetalálkoztam Pistával, akivel a cellában is együtt voltunk.

– Végso ideje lenne hazamenni – ebben állapotunk meg.

Jól megpakoltuk a kofferunkat meg a táskánkat, jutott nekünk is fi-

zetésképpen a hadizsákmányból. Kihallgatást kértünk a jugoszláv konzultól. Elmondtuk addigi hányattatásunkat, meg azt, hogy végre haza szeretnénk menni. Kiállította a megfelelő papírokat. Még azt is elintézte, hogy felvegyen bennünket egy stig. Fizetést nem tudtak adni, de a hajón dolgoznunk kellett. Kosztot kaptunk. Átértünk a Vaskapun, indultunk Belgrád felé.

– Végre hazaértünk – mondtam Pistának, de az örömünk nem tartott sokáig. A kikötő személyzeti főnöke bejött az irodába, és elvitetett bennünket két felfegyverzett katonával.

– Most fognak bennünket kivégezni – mondta Pista.

Valami parancsnokság lehetett, ahova kísértek bennünket. Vártunk egy órát egy portrékkal teleaggatott előszobában, mire kinyílt az ajtó. Ketten is átnézték a papírjainkat, amit az oroszoktól, a bolgároktól meg a jugoszláv konzultól kaptunk.

A két egyenruhás egymást túlharsogva ordított ránk. Még életemben nem hallottam embert így üvölni. Alaposan leszedték rólunk a szentelvizet:

– Gazemberek, hol bujkáltatok eddig, amikor a hazát kellett volna védeni? Most bezzeg jöttök, mire mi a vérünkkel kivívtuk a szabadságot! Ti nyaraltatok, míg itthon hősi halált haltak! Utolsó disznók! Áruk! Hogy volt képetek idejönni?!

Pistának szemlátomást remegett a térde. Miután a két egyenruhás kiordította magát, átvonultak a szomszéd szobába, hogy sorsunkról döntenek.

– Sose jutunk haza Baranyába – mondta Pista.

Vártunk fél órát. Egy zárt borítékot nyomtak a kísérő katona kezébe, és utasították, hogy vigyen a kaszárnyába bennünket.

– Még bizonytalanabb lett a sorsunk – mondta Pista.

A katona felkísért bennünket az emeletre. Egy terembe léptünk, ahol több egyenruhás, rangjelzéses katona üldögélt. Az asztal végén egy hölgy mintha bennünket várt volna, felénk fordította a tekintetét.

– Menjenek oda! – utasítottak bennünket.

Elállt a lélegzetünk, amikor a nő közvetlen hangon megkérdezte:

– Hova akartok utazni?

És kiírta az Objavát mindkettőnknek. Csakis azzal lehetett akkoriban utazni. Simán kísértünk.

– Megkegyelmezték nekünk – mondta Pista.

– Ha már haza mertünk jönni, nem is lehetünk mi háborús bűnösök, azt gondolhatták, ez csak két szerencsétlen flótás – fűztem hozzá.

Kimentünk a kikötőbe, mondtuk a stig ismerős kormányosának:

– Čika Panto, šta će biti sa nama? – de sajnós, nem tudta megmondani, hogyan juthatnánk haza.

Pista észrevett egy belga hajót, éppen Budapestre készült, nagyszerű lesz, ha elvisz bennünket Batináig. Nagy ímmel-ámmal megengedték végül, hogy felszálljunk, mondván, hogy a dolog nem szabályos. A szabad ég alatt töltöttük a hideg éjszakát. Amikor Újvidékre értünk, azt mondták, legjobb lesz, ha mi leszállunk, mert harcok lehetségesek, és nem felelnek értünk, civilekért. Nemzetközi bonyodalmak származhatnak belőle, hogy mi velük hajózzunk.

Fogtuk a petyerkánkat, és kiszálltunk a híd alatt. Egy civil ruhás rendőr látta a jelenetet. Amint elindult a hajó, odajött hozzánk, és megkérdezte tőlünk, honnan jöttünk.

– Bulgáriából – szólta el magát Pista, aminek az lett a következménye, hogy a civil ruhás rendőr felszólított bennünket, hogy kövessük.

– Kellett neked kotyognod, most kezdődik minden előlről – csikorogtam a fogam közt.

Beértünk az őrszobára, ahol egy csomó mindenféle rendű-rangú rendőr fogott közre bennünket. Kinyitatták a kofferjainkat és a táskáinkat. Szemük-szájuk tátva maradt a csodálkozástól:

– Mennyi ennyivaló! Cukorka! Szappan!

Pillanatok alatt kikapkodtak mindent a csomagjainkból. Vitt, ki mit ért.

– Benneteket úgysis letartóztatnak, nektek már mindegy – mondták a rendőrök.

Újvidék rendőrfőnökéhez kísért bennünket a civil ruhás nyomozó. Végighallgatott bennünket. Megmutattuk neki az Objavát.

– Miért nem ezzel kezdték? – csóválta a fejét.

Akkor már késő volt, panaszkodtunk neki, hogy mennyi viszontagságon mentünk keresztül, és most még meg is loptak bennünket. Intézkedni akart, hogy vonják felelősségre a rendőröket. Erre végképp nem tartottunk igényt. Haza akartunk érni. Segített nekünk vasúti engedélyt szerezni, mert anélkül nem szállhattunk volna fel. Találtunk helyet a vonaton. Este lett mire Zomborba értünk. Azt mondták a peronon, hogy csak reggel lesz járat. Végigmentünk az állomáson a várakozók között. Felfigyeltem két asszonyra, akik azon tanakodtak, hogyan juthatnának Baranyába.

– Utazni akarnak? – kapcsolódtam a beszélgetésbe.

– Csak fiákerral sokba kerülne – mondta a jól öltözött hölgy.

– Mi ketten is baranyaiak vagyunk, ha összefognánk, nem kerülne olyan sokba, elférnénk mindannyian.

A zsidó asszony Bécsből tért haza, és Dárdára utazott a barátnőjével.

Hatszáz dinárért vállalta a fiákeros a fuvarát a Dunáig. Olyan boldogok voltunk, hogy végre hazafelé megyünk, hogy még a fáradtságról is elfeledkeztünk. Bementünk útközben egy kocsmába, jólesett egy pohár hazai bor ilyen hosszú idő után. A söntésnél ismerőst pillantottunk meg, disznókkal kereskedett. Ő is hazafelé tartott, a Duna túlsó oldalára.

– Legalább hazavisz bennünket – mondtuk neki.

A fiákeros egyébként is csak a Dunáig szállított volna bennünket, aztán folytatta útját a két nővel. Ahogy raktuk át a holminkat a kocsmá előtt a parasztszekérre, akkor vettem észre, hogy hiányzik a vesszőkoférom.

– Vagy az állomáson lopták el, vagy a fiákerről, amíg bent ittunk – latolgattam a lehetőségeket.

Mindegy volt már, indult ki-ki az otthona felé a csomagjával. Éjszaka fél kettőkor kopogtattam a szoba ablakán. A feleségem a nyakamba borult, szorított, mint aki el sem akar engedni, és sírt és nevetett egyszerre, hiszen százszor meggyászolt, eltemetett gondolatban, hosszú hónapok óta a híremet sem hallotta. Elmeséltem neki, hogy megloptak a rendőrök, aztán még a kofferom is eltűnt az ajándékokkal együtt.

– Sose bántson! Adj hálát az istennek, hogy épségben megjöttél!

Eltelt egy nap otthon, és nem hagyott nyugodni a dolog:

– Miért hagynék veszni mindent? Hátha mégis van esély rá, hogy visszazerezem a koffert.

Felvett egy kamion, az egyetlen szárazföldi szállítóeszköz volt a vidéken, és elvitt Zomborba. Érdeklődtem az állomáson, hátha tud valamit a forgalmista.

– Forduljon az őrszoba parancsnokához!

Megkerestem az irodát a peron végén. Bekopogtam, és amint benyitottam a cigarettafüstös kis szobába, ott láttam az asztal mellett a vesszőből font kofferomat. Rávettem magam, mint egy kisgyerek, akitől elvették az üveggolyókat.

– Várjon már, no – mosolygott a parancsnok, nem úgy megy az! Sorolja fel, mi minden van benne!

Kapkodva kezdtem bele, és már szakított is félbe, hogy ennyivel is bizonyítottam a tulajdonosságomat, elvihetem. Örömben legalább egy itatra meg akartam hívni.

– Itt ezentúl testvériség-egység lesz – kezdett bele egy hosszabb fejtegetésbe a parancsnok, de megszólalt a sziréna, és rohannia kellett, a borát sem tudta meginni.

Néhány hónapig otthon tébláboltam, sehol sem tudtam elhelyezkedni. Visszamentem Belgrádba. Kerestek is munkásokat éppen. Olyanokat, akik tapasztaltak, értik a szakmát. Az első feladatunk az volt, hogy

a telelőből kipumpáltuk a megfeneklett hajókat. A háború alatt úgy mentették őket, hogy leengedték alóluk a vizet, így a helyükön maradtak. Nem lett belőlük hadizsákmány. Amint szabaddá tettük a bejáratot, bezúdult a víz, és a hajók emelkedni kezdtek. Megtisztítottuk őket az iszaptól és a sártól.

Munkába álltam az URS Dunahajózási Vállalatnál. Újbelgrádot építettük, feltöltöttük a leendő városrészt homokkal. Ezerkétszáz méter távolságra állt a hajónk, hét méter magasra pumpáltuk fel a talajt. Kéves volt a fizetés, és a feleségem egészségi állapota megint rosszabbodott.

Sanyarú évek következtek. Üresen álltak az üzletek. Megtudtam, hogy Belgrádban hol lehet feketén lisztet venni, mivel csak jegyre adták, de még úgy sem lehetett kapni. A boltos egyszerűen letagadta, ha volt is. Sikerült huszonöt kilót vennem, a vesszőkofferom tele lett vele. Majd megfulladtam, mire az állomásra értem vele. Túlterheltek voltak a vonatok. Nehezen lehetett feljutni, naponta csak egy járat közlekedett hazafelé. Hiányoztak az ajtók, az ablakok, a padlóra látszottak a talpfák, pokróccal, kabáttal tömtük be a réseket, hogy ne fázunk. Annyian szorongtunk a vagonokban, mint a szardíniásdobozban. A kofferon ültem a sarokban, és a feleségemre gondoltam, hogy megőrül majd a lisztnek, milyen finom lepényt süt belőle, tele lesz a ház az illattal...

A vörösmarti állomásról csak gyalog lehetett a hegyen keresztül Darázsra jutni. Sokszor megálltam pihenni útközben, míg felértem a hegytetőre. Aztán a meredek szurdokon le a lisztel, kegyetlenül kifáradtam, mire hazaértem. Leültem a konyhában, és a feleségemet figyeltem, milyen örömmel bontja ki a lisztet, hozza elő a kamrából a daszgtóteknőt, készíti elő a tálban a vizet, hogy mindjárt bebizonyítsa:

– Nem cipekedtél hiába, meglátod!

Sajnos, mégis hiába cipeltem a terhet. Mind a kezére ragadt a tészta, még a színe sem olyan volt, mint rendszeren. Csalódottan áztatta le róla a ragacsos masszát:

– Becsaptak. Nem búzalisztet adtak. Isten tudja, miből örölték, talán babból, kukoricából. Ezt semmire sem lehet használni. Majd megeszik a malacok a moslékban.

Elmentem Csobogátra a patakmalomhoz, egy régi barátom dolgozott ott. Elmeséltem neki, hogyan jártam. Mindjárt adott ötven kiló nullás lisztet.

– De el ne áruld senkinek!

Váratlanul meghalt az anyósom 1948-ban. Nem tudtam hazamenni a temetésére, mert késve kaptam meg a táviratot. Szombaton nem dol-

goztak az irodánkban, nem továbbították a sürgönyt, csak hétfőn reggel kézbesítették, rohantam Darázsra, de már eltemették, mire hazaértem. A feleségemet nagyon megviselte a haláleset.

– Egyedül leszek ezentúl, és még jobban foglak várni.

Belgrádban egyre többször töprengtem azon, miért sújtott engem a sors a hajóssággal, hogy folyton távol kell élnem az otthonomtól, a napokat számoltam, mikor utazom, ingázásban telt el fél életem, mint aki soha nem tud megnyugodni, megállapodni, hogy őrizze otthon a családi tűzhelyt.

Két évvel később egy füledt júniusi napon haza kellett utaznom egy hivatalos papírért. Örültem is, hogy majd meglepem a feleségemet. De zárva találtam otthon az ajtót. Nem tudták a szomszédok sem, hova ment. Elmentem a szüleimhez. Csodálkozva néztek rám, hogy ők nem tudják, hova ment a feleségem. Tanácstalanul bandukoltam vissza a tanyáról. Bezdán felől jött éppen egy kamion, a feleségem barátnője szállt le róla:

– Borbálának erős fájdalmai voltak. Egy nagyobb edényt húzott be a présházba. Úgy érezte, mintha valami elszakadt volna benne. Elkísértem a zombori kórházba, de ott nem fogadták be. Szabadkára mentünk. Ott fogta az orvos.

Megfordult velem a világ. Haza se mentem, hanem indultam gyalog a Duna felé. Átvittek csónakon. Bezdánból egy ismerős vitt kocsival Szabadkára.

– Meg fognak műteni – mondta a feleségem, és a szemében nem ült már félelem, csak tétova lemondás, mint aki belefáradt a saját bajába.

– Nem szabad műteni – mondtam a sebésznek, és elmeséltem neki, mivel bocsátották el annak idején a budapesti apácák.

De az orvos hajthatatlan maradt:

– Tudom a szakmámat, jobban, mint az apácák. Felerősítem egy injekciókúrával, és minden rendben lesz.

Zimonyban dolgoztam a folyón akkoriban. Másra sem tudtam gondolni. Mindennap Szabadkán voltam. És tényleg injekciózták naponta. Figyeltem a változást, mintha erősödött volna.

Elérkezett a műtét napja, június 30. Addig valahogy mindig sikerült bejutnom ismeretség révén a nőgyógyászatra, de az ismerős nővér éppen azon a napon szabadnapos volt. Tehetetlenül sétáltam az épület körül. Azzal utasított el a portás, hogy korai még a beteget háborgatni.

Másnap reggel azzal az eltökélt szándékkal mentem oda, hogy maga a sátán sem állíthatna meg. Vörös rózsákat vittem. A portásfülke üresen állt. Nyugodtan felmentem a lépcsőn. Óvatosan nyitottam a kórterem ajtaját, mert azt hittem, hogy alszik még mindig a súlyos műtét

után. De az ágyát felforgatva, üresen találtam. Kérdeztem az ügyeletes orvost, hova lett a feleségem.

– Az a helyes kis asszonyka, ugye? Külön szobába fektettük. Meghalt szegény.

Mindig azt hittem, hogy az én feleségem erős, és mindent kibír. Oda mentem hozzá. Szorítottam a rózsákat, tudtam, valójában fehérek, csak magukba szívták a vért. A kezére tettem a virágokat. Egyedül fektült a hűtőkamra kövén, a hit nyirkos ravatalán, az átkozott hideg kövön, amin felfázott a templomban. A hullaházban már nincs isten. Sose volt.

Később bejött utánam Milošev főorvos. Kerülte a tekintetem.

– Nem gondoltam, hogy ennyire súlyos az állapota. A kés már nem seíthetett rajta.

A kórházban kapott papírral elmentem a városházára bejelenteni, hogy meghalt a feleségem. Utána a temetkezési vállalkozóhoz vitt az utam, kifizettem a koporsót meg a koszorúkat. Véletlenül éppen nálam volt a fizetésem, mindig a hónap végén kaptuk.

– Ha netán mégis meghalnék, anyám mellé temesetek – mondta utolsó találkozásunkkor.

Szavait követtem a kihalt utcán akkor is, amikor az állomás felé mentem. Az egyetlen lehetséges jármű a vonat volt.

– Nincs direkt járat Baranya felé – hangzott a kurta válasz a forgalmista részéről. Az állomásfőnökhöz fordultam segítségért. Olyan hivatalos hangon beszélt hozzám, mint egy statútum:

– Pléhkoporsóba kell fektetni a meleg miatt, ki tudja, mikor lesz csatlakozás. Külön vagont kell bérelni.

Annyi pénzem azonban nem volt, kell lennie egyszerűbb megoldásnak, gondoltam magamban, és találmra elmentem a vegyi művekhez, hátha bérbe adnak egy kamiont.

– Nekünk egyáltalán nincs ilyen kamionunk – mondta az egyik tisztviselő –, próbálkozzon a tejüzemnél, azok kamionokkal hordják a tenyákról a tejet.

Kóvályogtam a forróságban, majd a szemem égette ki a nap. Az ingemet ki lehetett volna csavarni. Dohos, sötét terembe értem. Élveztem a hideget, mint a sors büntetését, ahogy a garázs hűvös betonjának dőltem, és teljesen átjárt, amíg a főnökre vártam. Szikár, rideg tekintetű ember jött a műhely sötét mélyéről. Elmondtam neki, mire kellene a fuvar.

– Nincs nafta – utasított el röviden.

Bolyongtam tovább, mint a mesében, minden utamba eső vállalatfélébe benéztem. Mindenütt kifogásaik voltak, még azt is megkérdezték,

párttag vagyok-e. Szombat délután még akkor sem vállalták volna a fuvar, ha jó pénzért, mondjuk, dinnyét kellett volna szállítaniuk. Néhányan nyíltan megmondták: tetemről szó sem lehet.

Visszamentem a tejüzembe, hiszen ott csak a nafta volt a kifogás. Hátha mégis van remény. A garázsfőnök hosszas könyörgés után megígérte, ha befut egy kamion, és vállalja a sofőr, neki nem lesz kifogása a fuvar ellen. Délután lett, mire az első üres autó megérkezett. A sofőrnek sietnie kellett az állomásra, valamilyen környékbeli faluból járt be naponta vonattal. Ajánlott viszont maga helyett egy fiatalembert, akit jól ismert. Kint volt éppen a pályán egy focimeccsen. Pontos személyleírást adott róla, megmondta, hol szokott ülni a lelátón. Kimentem villamossal a pályához. Csodával határos módon sikerült megtalálnom a szurkolók között. A nevét kiabáltam.

– Egy fuvarról lenne szó – nem akartam mindjárt az elején elriasztani.

– Még itt sem hagynak békén – méltatlankodott.

Elmagyaráztam neki a gól után támadt hangzavarban, hogy nincs más lehetőségem, egész nap hiába jártam a várost. A fiatalember ott hagyta a meccset, és eljött velem a tejüzembe:

– Én vállalom ezt az utat.

– De nincs nafta – ismételt a törvény szigorával a főnök, az elfogyott, amit előírányoztak a mai napra. Szereztek engedélyt az üzemanyagosztótól.

– Itt várok addig – mondta a fiatalember.

Üzemanyagot venni nem lehetett. Bárki földi halandó hozzá sem juthatott. Kacsaringós utcákon mentem, legalább tízszer igazítottak útba, mire megtaláltam az eldugott portát. Szürke vakarcs acsargott az udvarban, ugatott egy sort, mire előkerült a házigazda. Már nem is tudom, hányadik volt, akinek a lelkére kellett hatnom, mégis a legfontosabb, mert ha nemet mond, minden hiába. A bunyevác férfi azzal érvelt, hogy a tejüzem nem szolgáltatóvállalat, nem azért kapják a társadalomtól az üzemanyagot, hogy bármit szállítsanak.

– Amit én kérek, az nem „bármi”. Koporsóban lesz, ponyvával letakarva, senki se fogja meglátni – közben patakokban folyt az arcomon a veríték az indulattól és a hőségtől, mert tudtam, hogy minden azon múlik, lesz-e nafta, hogy hajlandó-e kírni egy darabka fecnit.

A felesége magyar asszony volt, ekkor szólalt meg először:

– Te mit csinálnál, ha ilyen helyzetbe kerülnél?

Az üzemanyagelosztót józan megfontolásra intették a szavak, mert azon nyomban kiment a szobából, és egy pecsétes papírral tért vissza, húsz liter nafta betöltésére adott engedélyt.

Lett végre üzemanyagunk. Az első utunk a koporsóshoz vitt. Szerencsére megvárt bennünket, pedig már késő délután volt. Feltettük a koporsót az autóra, mellé a koszorúkat, tele hófehér viaszvirággal. A kórházhoz hajtottunk. Nem akart bennünket beengedni a portás:

– Sajnálom, lejárt a munkaidőm!

– A feleségem bent fekszik a kövön... – elkeseredetten vitatkoztam vele, legszívesebben behúztam volna neki egyet, de a sofőr fiatalember megakadályozott ebben.

– Engedély nélkül nem adhatom ki – hozott fel egy újabb érvet a portás, és meg voltam róla győződve, hogy csak akadékoskodik.

Megvártuk, amíg megérkezik az ügyeletes orvos. Megértően kalauzolt bennünket a rendelőbe, ahol kitöltötte a szükséges űrlapot. Betettük a koporsóba végre szegény feleségemet, a reggel hozott rózsák elfonnyadtak rajta. Különös dolog történt velem akkor: ahogy elindult velünk a kamion, örömben sírtam és nevettem egyszerre, annyira meghatott, hogy hazafelé megyünk, magunk mögött hagyva minden rosszat: a lelketlen embereket, a halál mütökéseit, a formalinszagú szobákat.

Ebbe csak belezavarodni lehet, sírni és nevetni, ahogy összezavarodott az időjárás is körülöttünk, verejtékeztünk a kánikulától, aztán sűrű, fekete vihar jött a nyomába. Ahogy elhagytuk Szabadtót, sötét felhők ereszkedtek ránk, átláthatatlan port kavart élénk a szél, mintha ködbe vesztünk volna. Zuhogni kezdett az eső. Vezekelt a menny minden bűnéért. Ponyvával takartuk le a koporsót meg a koszorúkat.

– Látod, hazaviszlek. Napot vittél, esőt hoztál.

Éjszaka lett, mire Bezdánba értünk, tizenegyet mutatott a falióra. Megállítottam a mutatókat, ahogy szokás, neki ne mérjék tovább, mennyi maradt hátra. Bevittük a koporsót az unokatestvéremék első szobájába. Meggyújtottam a petróleumlámpát, és közben arra gondoltam:

– Milyen furcsa, éppen ebben a szobában jöttem a világra. Most itt kapcsolódik egybe a mi életünk-halálunk.

A konyhában vacsorát tettek az asztalra. Akkor eszméltem rá, hogy aznap semmit sem ettem. Néhány falat ment csak le a torkomon. A kamionsofőr jóízűen evett. Nekiadtam mind, ami a fizetésből megmaradt. Visszaindult az autóval a villámokkal szabdaltnyári éjszakában.

Másnap reggel Szarka Sándor barátom megrakta a kocsiját frissen kaszált herével, arra tettük a koporsót a koszorúkkal. Herét szórtunk a tetejére is, így indult hazafelé a zöld fogat kompon, szurdokon keresztül.

El is kellett mindjárt temetni, mert nagyon meleg volt. Életem felét

abba a koporsóba zártam, amely suhant lefelé a darázi sárga löszben.

Nemsokára lezajlott a hagyatéki tárgyalás. Rám maradt minden, rám szakadt inkább, akár a magány, aminek súlyától nem tudtam szabadulni. Egy fiatal házaspár keresett fel, hogy adjam bérbe nekik a házat, hiszen úgysem vagyok otthon soha. Másnap már költöztek is. Nem fizettem velük semmit. Örültem, hogy lakja valaki a házat, élet van benne. Ritkán mentem Darázsra, akkor iratkoztam be a hajózási iskolába.

(Ez maradt a szakmája. Hajóskapitányként ment nyugdíjba 1979-ben. Újvidéken él harmadik feleségével. Az alapul szolgáló beszélgetésre 1991 januárjában került sor.)

II. A VÁRAKOZÁS NAPLÓI

1. CSAPÓ ANDRÁS

A hajósnaplók első látásra nagyon szűkszavúak, tömörek, elsősorban szakmai jellegűek. Habár éppen a lejegyzettekéből derül ki, hogy a szolgálati napló vezetőjének lett volna ideje írásra, csakhogy itt a strigulák közé szorított rövid közlendőknek szigorú funkciójuk van: csak azokra a tényekre korlátozódnak, melyek rögzítése elengedhetetlen, sőt kötelesség. Mindenekelőtt a kötelességtudat rajzolódik ki előttünk az alábbiakban ismertetett naplókban.

Bármennyire hivatalos és lényegre törő is a bejegyzés, mégis többről árulkodik, mint amennyit a szerzője eredetileg mondani szándékozott. Megtudjuk például, milyen időjárási viszonyok uralkodtak akkortájt, a leltári jegyzékből következtethetünk a hajósok szerény életkörülményeire, megtudjuk, milyen fizetést kaptak, mivel kereskedtek, és mennyiért adták-vették rakományukat a megbízók. Mert a bezdáni hajós mindenek volt a sleppen: a munka irányítója, olykor nepper, aki alkalmi rakodómunkásokat verbuvál, leltáros, aki pontosan számba veszi rakományát, bejegyzi bevételeit és kiadásait. Alapvető feladata pedig pusztán csak az, hogy a vízi „úttesten” árut szállítson, amely többnyire lepecsételve vár, hogy kikötőtől kikötőig jutva gazdát cseréljen.

Csapó András (1901–1978) a 26750. számú sleppen teljesített szolgálatot. Hajósnaplója az 1932-től 1935-ig terjedő időszakot rögzítette és őrizte meg számunkra. Elsősorban a dunai folyami szállításban vett részt Regensburgtól egészen a (Csapó János által is emlegetett) bolgár Ruszcsukig. S hogy nem csupán dunai hajózásról van szó, hanem a vidék egész folyamrendszerének bebarangolásáról, arra elegendő pl.

Zentát vagy Eszéket említeni, ahova az uszály szintén árut szállított.

A bejegyzések között megtalálhatjuk a saját személyi jövedelmét is: „Füzetést kaptam lejibe: 1124 leji”. S a hajósnaplók pénznemeinek változatosságából az derül ki, hogy teljesen természetes dolog volt, hogy a hajós olyan valutában kapta a fizetését, amilyenben kérte, vagy amilyenben szolgáltatójával megállapodtak.

1933. december 25-i bejegyzés: „Komáromi telelőbe állunk terivel Karácsony”. Aligha kell hozzá magyarázat. Három évvel később Csapó Mihály ugyanezt jegyezte fel naplójába a „havas” Komáromban. A hajósok a legjelesebb ünnepeket sem tölthették otthon, családjuk körében. Csapó András naplójában itt olvashatjuk még azt a személyes jellegű feljegyzést, hogy köhögés ellen Calciront fogyasztott, amely mellesleg „étvágyat ad és hizlal”. A gyógyszer Pancsován 48 dinárba került.

Az alábbiakban a napló egyik jellegzetes részletét idézzük, amely jól illusztrálja a folyami áruszállítás korabeli tempóját is. A sor eleji számok a dátumot jelölik, 1933 júliusában járunk:

19. Regensburgba álunk üresen Vasárnap
20. Regensburgba álunk üresen
21. Regensburgba megkezdtük az rakodást Pesti darabárut
22. Regensburgba rakodtunk darabárut
23. Regensburgba bevégeztük az rakodást
24. Regensburgból indultunk reggel 5 orakor Paszába értünk délután 3 orakor Kralj Zvonimir hajoval (...) rakodtunk darabárut
25. Paszából indultunk reggel 7 orakor Lincke értünk délbe 12 orakor rakodtunk darabárut Zvonimir hajoval
26. Linckből indultunk reggel 8 orakor Bécsbe értünk délután 5 orakor Kralj Zvonimir hajoval Vasárnap
27. Bécsbe áltunk ürültünk darabárut
28. Bécsből indultunk délelőtt 11 orakor Pozsonyba értünk este 6 orakor Senjanin Ivo hajoval
29. Pozsonyból indultunk délelőtt 11 orakor Komáromba értünk este 5 orakor Senjanin Ivo hajoval
30. Komáromból indultunk éjél 1 orakor Bpestre értünk délután 2 orakor Senjanin Ivo hajoval
31. Budapesten álunk ürültünk

Augusztus hónapra

1. Bpesten álunk a közraktár alatt ürültünk
2. Bpesten álunk egész nap nem ürültünk Vasárnap
3. Bpesten az Vámmentesbe álunk ürültünk

4. *Bpesten az Vámmentesbe álunk ürültünk*
5. *Bpesten az Vámmentesbe kiürültünk*
6. *Bpesten áltünk egész nap üresen* Csepelen
7. *Bpestről indultunk reggel 4 orakor Mohácsra értünk délután 5 orakor Kralj gyorgye hajoval*
8. *Mohácsról indultunk reggel 7 orakor Bezdánba értünk 9 orakor Králjevics Gyorgye hajoval délbe slajcoltunk délután 5 orakor indultunk Bezdánból utaztunk egészéjel Sztári becsej hajoval*
9. *utaztunk egész nap este 10 orakor beértünk Cservenkára Sztári becsej hajoval Vasárnap*
10. *Cservenkán álunk egész nap üresen*
11. *Cservenkán álunk rakodunk egész nap buzát*

2. CSAPÓ MIHÁLY

A harmadik bezdáni hajós neve Csapó Mihály. Fennmaradt naplója 1936-tól 1938-ig követi nyomon. Ebben az időben a pancsovai Schulz Simon hajóforgalmi vállalatának Floria Piéros nevű sleppjén teljesített szolgálatot. Schulz cége meglehetősen kiterjedt vízi kereskedelmet bonyolított le, mintegy százötven vízi jármű állt a kereskedelem rendelkezésére. Az uszályt a naplóban emlegetett „gőzös motor” vontatta. A szállított árut a nemzetközi szabályok szerint berakáskor az illetékesek mindig lepecsételték.

A naplóvezetés tulajdonképpen egy nyomtatvány kitöltéséből állt. A megfelelő rovatokban a dátum, az időjárás, a tartózkodás helye, a rakomány megnevezése és egyéb rövid bejegyzések szerepeltek. Kétnyelvű a nyomtatvány: német és szerbhorvát. A hajósigazolvány szintén kétnyelvű: francia és szerb. A cirill betűs nyomtatvány első oldalán eredetileg ez állt: „U ime njevogov veličanstva ALEKSANDRA I. po milosti božjoj i volji narodnoj kralja Jugoslavije”. Az igazolványt kitöltő hivatalnok saját kezűleg húzta át a nevet, és írta mellé a megfelelőjét: „PETRA II”.

„Áltam tértlen” – olvashatjuk a leggyakoribb bejegyzést, mintha a folytonos várakozás lett volna a sorsuk, a rengeteg céltalan eltöltött óra: „áltam terivel”, azaz teherrel, rakománnyal, és „áltam üresen”, a dátumokból arra a következtetésre juthatunk, hogy a hajós fél életét várakozással töltötte. Közben példás türelemmel jegyezte a megfelelő rovatba pl. 1936 októberének első két hetében, hogy szép idő volt, miközben a „repcegácsa” berakásra várt, ezt követően árpát szállított, majd négy napig ismét „Áltam terivel Brajla”.

A szállítmánynak persze mindegy, hogy hajnali háromkor indulnak vele, vagy éppenséggel a köd miatt csak éjjelre tudják kirakni. Mintha

a hajós számára nem is létezne idő, hiszen az út, a víz, amelyen közlekedik, szintén időtlen. Csak a tél volt az, ami gátat vetett. Érdekes volna megtudni, mivel töltötte az idejét a hajós pl. Komáromban 1936. december 9-től 1937. január 4-ig, mire végre telepakolhatta az uszályát „repcepogácsával”. Majd Bécs felé vette az irányt, ahol két kerek hónapot vesztegelt a teelőben. Haza, Bezdánba csak június elsején ért, amiből az derül ki, hogy több mint fél évig nem látta a családját.

A következő két hónap szokatlanul mozgalmas, nagy távolságokat tesz meg az uszály viszonylag rövid idő alatt:

1937. Junius

16 Szerda Esős Áltam tétlen Wien

17 Csüt. Borus Kiraktam Wien 55000 kg 1. Árpát

18 Pént. Borus Kiraktam Wien 100000 kg 2. Árpát

19 Szomb. Szép Beraktam indultam 2 kor Wien J. R. T. Krájl Tvrtkó gözösel 60060 kg Takarmány lisztet és 30010 kg Cirokmagot

20 Vasá. Borus Utazás

21 Hét. Borus Megálás 11.30 p. Ibsen

22 Ked. Szép in 1 ór. Érkezés 15.30 p. Linz

23 Szerd. Szép Áltam tétlen

24 Csütö. Szép Kiraktam Linzben 15000 zabot. 40050 kg T. lisztet és 5040 cirokmagot

25 Pént. Borus Kiraktam 35000 kg zabot. 10000 kg árpát. 15260 Takarmán Lisztet. 20035 cirokmagot

26 Szom. Borus Kiraktam 40000 kg zabot. 10000 kg árpát

27 Vasá. Szép Áltam tétlen

28 Hétfő Szép kiraktam 40000 kg zabot. 40000 kg árpát 5025 cirokmagot

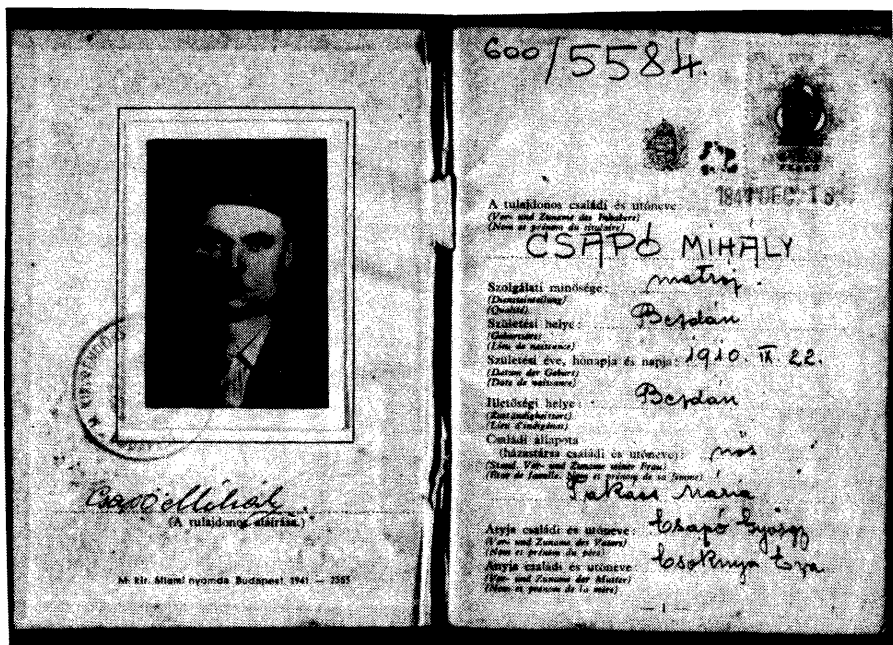
Linz, Bécs, Budapest és Baja a további állomások, ahova „Tengerit” szállít. (Inkább csak érdekességként jegyezzük meg, hogy Csapó András naplójában ugyanez a növény más szóhasználatl kukoricaként szerepel, a bejegyzések egyidejűek.) Júliusban ismét a tétlenség hetei következnek, majd „Áltam terivel B. Pest, Kiraktam B. Pesten közraktárnál Elevátoral 20000 kg. Tengerit, Áltam terivel B. Pest, Ind. 14. 30. p. I. Gyurigözösel B. Pestről, Szobi vámvizsgálat 1012 orági, Érkezés C. Komárom 17 or”.

A három Csapó, a három bezdáni hajós életéből kiragadott részletek rámutatnak arra, hogy közös emlékezetünk e jellegzetes területét érdemes lenne részletesebben is feltárni és feldolgozni. Szociográfiai és helytörténeti vonatkozásai sem elhanyagolhatóak. A kérdéskört addig kellene feltérképezni, amíg az élőszo is a kutató segítségére lehet. Emberöltök múltjából később egyre nehezebb lesz hiteles képet adni a

foglalkozás hagyományairól, a két világháború közötti hajósvilágról, melynek a bezdániak markáns jelenségei voltak. Erről részben a fentiekben közreadott tényanyag is meggyőzheti az olvasót. Hogy éppen mindhármukat Csapónak hívják, tekintsük véletlen egybeesésnek, ezúttal nem a családi hagyományon van a hangsúly, hanem a szakmán és annak jellegzetes velejáróján.

A téma feldolgozásának két lehetséges módja körvonalazódik az előzőekben leírtakban: Csapó János egyes szám első személyben meséli el hányatott életét, részletesen kitérve saját családjára is, vele szemben Csapó Andrást és Csapó Mihályt közvetve ismerjük meg, szolgálati naplójukon keresztül, melyek a hajósélet tényeit rögzítik, és a szakmai kérdésekre adnak választ. A két nézőpont prizmáján keresztül komplex kép rajzolódik ki előttünk, melyet érdemes továbbgondolni.

A bezdáni hajósok sorsa a történelem barométere volt: akaratlanul a legkisebb társadalmi változást is elsőként érezték a bőrükön. Gyakorta tájékozottságuk és alkalmazkodóképességük mentette meg őket. Talán nem is ismerték azt a szót, hogy „identitástudat”, emberi tartásuk ösztönösen óvta meg őket egy veszélyes korban. Mögöttük mindig ott volt az aggódó család, a távolból is együtt velük jóban és rosszban.

P. NAGY ISTÁN VERSEI

ÜZENET, VALAHONNAN

A fagyok bundáját eső ostorozza,
szelek parazsától lángra lobban
a tavasz, isten csipkebokra,
amíg alszol, új élettől duzzadón.

Tavasz-e, tél-e, éjfél-e vagy hajnal?
Nem kérdi. Önmagát sokszorozza,
és örökké tartó minden pillanat.

Méhed óvóhelyén, cementalkonyatban
kuksol, sarkával rugdossa hasfalad.
Elfárad, majd friss erőre kap.

Mocorgásával téged költöget.
Általad üzen valahonnan.

1991. március–április

NÉVTELEN

Mint mikor a férj szól
feleségéhez, mielőtt egymás
testközelétől megkönnyebbülve
jobbra és balra dőlnek,
háttukkal egybeérve – hűlő

leheletük egybemosódik –, akár-
csak egy színdarabban (*félre*):
Majdcsak lesz valahogy.

(Mikor a személytelenebb:
ha *ő* mondja névtelenül,
vagy ha *én* mondom helyette
ugyanazt?)

ÁTVÁLTOZÁSOK

Nemsokára az arcod ráncos lesz.
Nemsokára: *egy idő múlva.*
Én meg majd átmászok a vastag
szemüvegen, az üveg túl-
oldalára; a kitágult pupillák
tükreben megnézem magam.
Átváltozom, alig észrevehetően:
azzá leszek, ki soha nem voltam,
mert ki lehettem volna, kihullott
belőlem. Mielőtt szemed
lecsukódik, félig még
változatlanul, mielőtt végképp
eltűnök a lakatlan időben,
megszólalok egy másik személyben,
és *azontúl és innen*
minden másként alakul.

ZARÁNDOKLÁS A TISZTASÁGHOZ

*Bevezető sorok Kontra Ferenc és P. Nagy István estjéhez**

M Á K F E R E N C

Kontra Ferenc és P. Nagy István annak a generációnak a képviselője, amelyre nehéz felelősségként – még álmaikban is – a kétszerkettő józansága száll. Ők azok, akiknek újra kell fogalmazniuk minden hazahívó és elbocsátó üzenetet, s újra néven kell nevezniük minden fájó és megbocsátó kötődést, erkölcsi törvénybe iktatniuk a feloldás irgalmát. Ők azok az újak, akik visszaadhatják az otthoni tájak régi varázsának minden szépségét, s akik okos szigorral messzire űzhetik a kalmárindulatokat. Ők azok az újak, akik ismét hisznek a szó fegyelmében, s akik írástudókként az emberi gondoknak visszaadják sokáig rejtegetett méltóságukat. Ők és pályatársaik lesznek az újak, akik az őszinteségben és a nyíltságban a szív gondjait is meglelik, s akiknek van morális hitelük ahhoz, hogy arcukat megfűrösszék évszázados ígéretnek ma is üde csillogásában. Ők azok az újak, akik tiszta tekintettel még az örökségünket is megszépíthetik, s akik gondban és reményben a biztató messzeséghez fohászknak könyörületért.

Kontra Ferenc korai verseiben is határozottan felismerhető volt a baranyai táj, a szülőföld ihletése. Am ami lírájában a színek, a hangulatok villanásnyi jelenlétét biztosította: az emlékezés, az regényében, a *Dráva-szögi keresztekben* és novelláiban szemléletté, írói magatartást meghatározó erővé vált. Tragikus ez az emlékezés, hisz bármerre tekint a szülőföldjére hazatérő vagy az ismeretlen tájakban is az otthonát kereső ember, mindenütt sírokat jelző keresztet lát, s a keresztek nyomában ott van a fájdalmasan kettétört fiatal életek emlékezete. Kodolányi János eszméltető és szemléletet formáló művei óta Baranya a haldokló

*Elhangzott 1991. június 4-én a Kossuth Klubban a Magyar Rádió nyilvános hangfelvételén. A műsort Gion Nándor és Dorogi Zsigmond szerkesztette. A szövegeket Béres Ilona, Hegedűs D. Géza, Oszter Sándor és Sinkovits Imre színművészek tolmácsolták

vidék jelképeként él irodalmunkban és a köztudatban, s most íme egy hang, amely visszahozza a régi s immár örök szomorúságot. „Errefelé mindenki ugyanarra emlékezik. A partoldalba fúrt gádorok szutykosai tudják csak, hogyan lehet észrevétlenül elfogyni. Lecsúsznak a házak a gyertyalétben. Akik egykor fehér ruhába öltözve álltak a feldíszített asztal előtt a mennyország reményével, azok most másként néznek az elnéptelenedett völgy felé” – írta regényében Kontra Ferenc. Közben a világnyi völgy elnéptelenedett csöndje felett elsuhan a jég alá szakadt fiú, a fagyhalált halt szerető, a kútba zuhant lány, a megvakult kosárfonó, a házat magára gyújtó gyilkos férj, majd a rosszul elvégzett magzatelhajtásba belehalt gyereklány alakja, egy egész középkori világ megannyi balladai hőse. A kiapadt szemek felett rendíthetetlen pontossággal megjelennek a feketébe öltözött siratóasszonyok, hogy a megálmódott életből megint visszaadjanak valamit a televénynek. Nincs ebben a pusztulásban semmi emelkedettség, semmi az életnek kijáró tisztelet. Senki sem borzad el a meghalás látványától, s ebben egy kicsit benne van a világ kérlelhetetlen rendjének a megsejtése is. És bár zivatar idején oltalomért könyörögve viharvirág lángjával engesztelik ki a haragvó elemeket, az élet mégis oly kiszolgáltatott, oly alávetett az ismeretlen törvényeknek, hogy megóvásáért tenni szinte semmit sem lehet.

Csendes enyészettől és véres háborúktól gyötört világ ez, mely úgy tűnik, a római erődítmények korától folyamatosan vívja agóniáját – olykor a föld, a fölmagasló part is megindul. Aggódó, féltő szeretetnek, úgy tűnik, semmi nyoma sincs az emberek közötti kapcsolatokban, mintha az életkedvvel együtt a ragaszkodás is kiveszett volna a lelkekből. Az élet üthet sebet a tájon, olykor felszakadhat a csendes víz sima tükre is, de az emberi titkokat feltörni nem lehet. Makacsabb az emberi szív, mint a külvilág megannyi pusztító hatalma. Úgy, ahogyan a balladákban lenni szokott. Amiként meghalni is csak úgy lehet, ahogyan a balladákban: a fiatal élet „felszáradt a harmattal. Magukkal vitték a hajnali napsugarak. Fehér volt, akár a frissen esett hó”. Az a Baranya, amelyről Kontra Ferenc regényében, verseiben és novelláiban, a *Nagy a sátán birodalma* című kötetének elbeszéléseiben hírt hoz, minden bizonynal végérvényesen eltűnt. De maga az emlékezés még lehet megtartó erő, még elhozhatja a szárnyalás tiszta örömét.

Talán elvontabbak, általánosabbak, de nem kevésbé fájdalmasak a költő, P. Nagy István gondolatai. *Köralagút* című verseskötetének címében is a hiábavalóság, a reménytelenség, az értelmetlenség kap hangot, mert hát hová is vezethet a sötétben megtett, láthatatlan, csak súlyában, belső kínjában érzett osonás? Mennénk valahová, szabadulnánk valamitől, közben talán észre sem vesszük, hogy egyre-másra rójuk re-

ménytelen köreinket. Szabadulna, menekülne „Kéreg alatt a lüktető / élet”. P. Nagy István verseiben az idegenség meghatározására, s a nyomában keletkezett kiközösítettség és magány szomorú élményének a megnevezésére tesz kísérletet. Költő, aki megsejtett valamit az egzisztencialista bölcséletből, amely szerint a világ is magányos, ha én egyedül vagyok, hiszen kölcsönösen hagytuk el egymást. „Mily védtelen vagyok / mily sebezhető. / Körülem érdes a levegő” – írta Körön kívül című versében, s még ugyanott rámutat: „Ez az utca / ez a város nem az enyém. / Idegen az ég. / Kitapintom egy fa ütőerét / még élek / még él.” Ebben az élménykörben születik az „itt vagyok / de itt sem talán / fél lábbal benn / másikkal kint” dermesztő, sehova sem tartozásra utaló, helyzetelemző latolgatás, mely még mindig inkább csak megsejtet valamit a mérhetetlen emberi magányból, semhogy igazán lehetséges látomásokban oldotta volna költészetté a mindig kozmikus egyedülletet. Mert a magány az üresség terhével együtt mindig kozmikussá nő, amit apró jelekkel lehet ugyan éreztetni, valódi súlyával megmutatni azonban csak az élmény teljességét felölelő, világnyi látomásokban lehet. P. Nagy István azonban túlságosan intimnek tekinti emberi gondjait, ezért többet sejtet belőlük, mint amennyit ténylegesen megmutat. Mindnyájunk gyötrelméről szól, amikor versbe foglalja: „Oly nagy itt a dermedtség / már-már kozmikus / virágok ha bólintanak / nem is hinned”.

A szülőföld, az otthoni táj magánya a kozmosz kínja és fájdalma is lehet, hiszen mindkettőt és valamennyit maga az emberi szív szenved meg. Nézze bár a költő az elődök elporladó lába nyomát vagy a csillagok csillámló hunyorgását, mindig azt a megtartó szépséget és tisztaságot keresi, amely elvezeti őt az élet gyönyörű ünnepéhez. Mert mi mindig, minden lépésünk tétova reményeiben ünnepre készülünk, ünnepre, melyet a költészet is újra és újra emlékezetünkbe idéz.

LADIK KATALIN KÉT VERSE

ORDÍT, AMIKOR MEGSZÜLETIK

Vad madarak tojásából kiszagatja végtagjait.
Teste áttetsző és véres,
akár a jég szekrényből kiolvadó holdkaréj.

Szárnya harmatos a vízgyútól, s mint a nárciszok,
éjszaka hosszan, nyüsítve énekel.
Reggel fáradtan leroskad ágyamba,
s kéz a kézben fekszünk,
ő és a dervistáncot járó holdkaréj.

Ma sikoltva ébredt a tavasz ablakomban,
felriadtak a ledőlt nárciszok.
Ismeretlen madarak, összeragadt szárnyakkal fölöttem,
üres szembödreikből ágyamra pereg fekete homok.

Ma valahogy furcsán gőzölög a tükör,
valahogy másként nyerít a fésű.
Árnyékomat mától ő viseli,
és jaj, jaj nekem,
a vad madarak jég szekrényét
most már nekem hútik, nekem sepregetik.

NEM LEHETNE MOST VISSZAFORDULNI?

*Az angyal, ha fent él, szent lény,
de ha lemerül, öröggivé változik.
Hamvas Béla*

Valami fényt, elég, hogy látni lehessen az élőket,
mondta, mielőtt elmerült volna.
Aztán szünet. Szünet. Hosszú szünet.

Nem lehetne most visszafordulni
a cöléstől, mint hajdani lámpa,
két egymásba feledkezett kéz?
Ártékonyan a játszástól,
cöléstől ártékonyan a sziklák és a tenger között.

Nem sok ideje maradt a lemerülésig,
pedig még annyi új ige a szájában és ágyékában!
Kinek ajándékozza?
Kibe ültesse?
Hol vannak az asszonyok, a kutyák, a csillagok?
Túl sok a reflektor, a kötődés.

Törülközőt cserél.
Enyhe fuvallat.
Hajdani lámpa alatt a kígyó.
Szünet, hosszú szünet.
Kotorászik a táskájában. Fogkefe, gyöngysor.
Miért is jött? És hová?
Túl korán vagy túl későn érkezett?

FÚZFASÍP (XI.) A VIZELET ÍZE

BORDÁS GYŐZŐ

Kovács doktor végre kieszközölte, hogy kíségetőt kapjon. Miután Fürszt Imre személyében megérkezett a fiatal orvos, Kovács doktor többnyire csak a szanatóriumban dolgozott, a rendelést, a házilátogatásokat, sőt már egy-egy mandulaoperációt is a helyettesére bízta. Csak a hozzá továbbra is ragaszkodó barátokhoz, ismerősökhöz ment ki személyesen, no meg a súlyos betegekhez.

A városban nem alaptalanul mesélték, hogy a kíségetőt Wagner jegyző felesége betegségének köszönhette, mert amíg az asszony agyvérzéssel feküdt bent a szanatóriumban, a jegyző személyesen is meggyőződhetett róla, mennyi munkája van a doktornak, és a községi tanáccsal elfogadtatta a határozatot még egy orvos alkalmazásáról.

A dolog nem ment könnyen, mert ez újabb terheket rótt a községi kasszára, amelyben sosem volt elegendő pénz. De Wagner érve, hogy például a cukorgyár fölépítése óta kétszáz családdal, azaz majd ezer fővel nőtt a lakosok száma, s ezzel arányosan a betegeké is, elég erősnek bizonyult, de kérdés, milyen lett volna a mindig számító előljáróságok szavazatainak aránya, ha utolsó aduként Wagner ki nem játssza, hogy az új orvosi fizetés egyharmadát a cukorgyár fedezi.

Fürszt doktor nagyon igyekvőnek bizonyult, így idősebb kollégájának több ideje maradt szanatóriumi betegeire. Többet olvashatott szaklapokat, sőt úgy érezte, saját tapasztalatait is meg kellene írnia, ne veszzen egészen kárba mindaz, amit tapasztalatból megtanult. Évek óta pontos kimutatást vezetett minden betegségről, s így nem kerülhette el a figyelmét, hogy az utóbbi két évben szaporodott a diabetikusok száma. A szaklapban azt olvasta, hogy ebben a betegségben a Monarchia területén a lakosok két százaléka szenved, viszont „heveny vízhiány” okozta betegség az ő kimutatásában és nyilvántartásában nyolc százalékkal szerepelt. Szent meggyőződése volt, hogy a megnövekedett cu-

korfogyasztás hatott ki e betegség eluralkodására Ú.-ban. Volt is emiatt vitája Weis igazgatóval, aki kizártnak tartotta Kovács doktor tézisét, sőt cukorgyári ellenpropagandának minősítette állítását. Sauer Jakob viszont, bár járatlan volt ebben a kérdésben, magában Kovács doktor-nak adott igazat, különösen azután, hogy az orvos egyszer a szanatórium hátsó kertjében egy kísérlettel ezt be is bizonyította neki. Az orvos itt ketreben kutyákat tartott, és ha behoztak egy új beteget, első dolga volt vizeletet venni a páciens-től, és azt egy bádogdobozba öntve a kutyák elé tenni. Ha a kutyák csak megszagolták és otthagyták a vizeletet, a doktor tudta, nem áll fenn a „húgyáv” veszélye, de ha belelefetyeltek, akkor a betegnek „édes” volt a vizelete.

– Ezt a módszert a japánok már időszámításunk harmadik évtizedétől sikeresen alkalmazták – magyarázta Sauernek, aki csak bólintott egyet, s mert a szemével látta, igaznak is vélte.

– Csak mi nem hiszünk benne? – kérdezte.

– Nem tanúsítunk neki kellő figyelmet – válaszolta az orvos –, pedig ez itt nálunk népbetegséggé válhat.

Amikor Wagner feleségét az aviatikusbemutatóról ide szállították, az orvos, szokásához híven, meghagyta Valéria nővérnek, hogy vegyen vizeletet a beteg-től, mert gyanította az elhízott nő-ről, hogy diabeteses. Többször panaszkodott neki gyöngeségre, meg arra, hogy sok folyadékot fogyaszt, s Kovács azt is tudta, Wagnerné ikertestvére néhány évvel ezelőtt ebbe halt bele. Valéria nővér tehát kivitte az ágytálat az udvarra, s otthagya a kutyák ketrece előtt. De mert az orvos vagy két órát töltött a beteg ágyánál, csak kora este jutott ki a kutyákhoz. Az ágytálat üresen találta. A tűző napon teljesen elpárolgott a vizelet, amin boszszankodott is, de valamire figyelmes lett. A lebukó nap sugaraiban mintha valami csillogást látott volna. Nem volt vitás, apró kristályok verték vissza a fényt. Sokáig nézegette ezeket a szemcséket, s úgy érezte, valami titok nyitjára bukkant. Mindjárt megfordult a fejében, hogy összehízi, és elviszi Weis igazgató-nak a cukorgyárba, és laboratóriumukban kivizsgálattja. De már a következő pillanatban lemondott tervéről. Egyrészt az igazgató önérzete nem engedné meg, hogy beismerje esetleges vereségét, másrészt meg lehet, hogy a gyár sorsa pecsételődne meg ezzel, s akkor Fürsztöt is menesztenék. A vizsgálatot talán elvégezhetnék Sauer gimnáziumi mikroszkópján és polarizátorán, villant át az agyán. Csakhogy ehhez Székely igazgató beleegyezésére lenne szükség. Meg Sauer is a cukorgyár embere, tőprengett.

Este mégis meglátogatta Székely Sándort, akivel bizalmasan közölte felfedezését. Másnap az igazgató beszélt Sauerral, s még aznap hármában mentek a gimnáziumi szertárba kísérletezni. Szünet volt még, így hát nem fenyegette őket a veszély, hogy híre megy az experimentálásnak. A mikroszkópos vizsgálat semmi eredményt nem adott, mert

azzal a kristályok kémiai természetét nem lehetett megállapítani, bár Sauer, aki Novaček cseh származású cukorfőzővel már tanulmányozta a kristályosítást, váltig állította, hogy az üveglapon a sókban cukorkristályok is láthatók. Majd fölfordult a gyomra, amikor Kovács a mikroszkóp üveglapjáról ujjával fölszedte a szemcséket, és ott előttük lenyalta.

– Tényleg, mintha édes volna – mondta, mire a gimnáziumi igazgató elfordult, s gyorsan kinyitotta a szertár ablakát, közben őszülő bajusza alól egy Horatius-sorból lett mondást eresztett ki: „Dulce et decorum est pro patria mori!” Amiben benne volt, minden elismerése az orvosé. De nézni ilyet egy latin- és történelemszakos nemigen tud. Viszont Kovács doktor, aki látta az öklendezés határán levő két tanárt, csak mosolygott magában. Sauerem nem csodálkozott, hisz ő még fiatal, de hogy egy vén történelemtanár, akinek vérben, öldöklésben olyan otthonosan kellene mozognia, mint papoknak az istenek dolgaiban, ez nem ment a fejébe.

– Hát folytassuk, uraim. Hol az a polarizátor? – kérdezte Sauertől.

A maradék mintát a tükröző üveglapra szórták, beigazították az okulárt, s az úgynevezett Nicol-prizmán keresztül áthatoló fények kirajzolták a cukorkristályok képét.

– Itt van! – kiáltott fel Sauer. – Látod, ezek mind cukrok. Ezt én fogom megmondani Weisnek, és követelem, hogy minden cukorgyárban dolgozónak a vizeletét vizsgáljuk ki.

Mondani akart még valamit lelkesedésében, de Székely igazgató pilanatok alatt zavarossá váló tekintete és megvető nézése a torkára fagyasztotta a szót. Bár nem volt szokása, ki is csattant:

– Csak nem gondolja, hogy országos botrányt fogunk csinálni? Éppen mi, a gimnázium!

– Halkabban, igazgató úr – szólott közbe Kovács doktor, és mutatott az ablak felé. Bár ő is világgá szerette volna kürtölni ezt a tényt, és még ott mélységesen egyetértett a természettantanárral, bölcsebb javaslattal állt elő: – Ha feltevéseink helyénvalóknak bizonyulnak, az egészségügyi minisztériumot fogjuk erről értesíteni. Rendeljék ők el a szűrővizsgálatot.

– Most már mindenért a minisztériumba fogunk szaladgálni? – kérdezte Székely igazgató, de a szíve csücskét azért valami melegség öntötte el. Mert hát ez is az általa vezetett intézmény érdeme lehetne. – Ezt még gondoljuk meg.

Abban maradtak, a kísérletről egyelőre senkit sem értesítenek. Kovács doktor csak gyűjtse továbbra is bizonyítékait, közben – ő maga javasolta – még egyszer áttanulmányozza Paracelsus ezzel kapcsolatos ismereteit, és kikeresi a szaklapban Jean de Meyer belga orvos tudományos munkáját arról az anyagról, amelyet inzulinnak neveztek el. Csak ezután lehet fölmenni Pestre.

Sauer érezte, hogy gyorsabban reagált a kelleténél. Kovácstól pedig most valami bölcsességet tanult, hiszen azonnal fölül tudott kerekedni hirtelen támadt örömén. Hogy is mondta egyszer egyik tanára? Bölccsé akkor válik az ember, ha túl tudja magát tenni indulatain. Hát ez így igaz, állapította meg, de a pesti fölutazást sürgette volna, mert időközben ő is elkészült régészeti jelentésével, és csak a kínálkozó alkalmat várta az utazáshoz. Föltérképezett mindent, amit a régész tanácsos kért tőle. Pontos „dokumentációja” volt a csarnok-dűlői földvárőről, a kiskéri út bal oldalán talált régi faluról, a három templomromról, a véltypusztairól, a kisdobrainról és a kohilyakpusztairól, lerajzolta a Kúla határában elterülő Várszöveget, sőt a kőkori telepet is a téglagyár közelében. Az az elrozsdásodott lándzsa és a pénzekkel teli bögre, amelyet a Csarnok ásása közben talált, most is ott volt a szertárban becsomagolva, útrakészen. Mintegy kitérőként, s hogy egy percre most ő kerüljön a figyelem középpontjába, elmesélte Kovács doktornak, hogyan metszették át nyolc helyen is a gyűrűt, ástak le hat méter mélyre, s iránytűvel tájolták be a sírokat. Kovács nem tudott odafigyelni erre a mesére, mert a kristályaival volt elfoglalva, s a régészeti vonatkozású kérdés helyett afelől érdeklődött, igaz-e, hogy Novaček óriáskristályait Bécsbe viszik kiállításra, mert állítólag ekkorákat egy gyárban sem tudnak előállítani.

Való igaz volt, hogy Novaček cseh bajnoka volt a cukorfőzésnek, s így került ide a gyárhoz. Weis igazgató igényességét bizonyította, hogy nemcsak megtalálta, de ide is hozta a legjobb szakembereket. Kétszeres fizetésért mindenkit meg is kapott. De nemcsak mérnökökért és cukorfőzőkért ment személyesen, hanem kovácsokért, kőművesekért is, sőt még borbélyt is Újvidékről hozatott, pedig az 1912-es ipartestületi kimutatás szerint huszonkettő volt belőlük Ú.-ban. A tisztviselőlányok zömét Zomborból meg Zentáról hozatta. S jöttek azok, hogyne jöttek volna, amikor a gyártelepen lakóházak várták őket, és ingyen volt a fűtés és a világítás. A központi fűtéshez a gyár gőzkazánja szolgáltatta a meleg vizet, a csatorna villanytelepe pedig még a szomszédos községeket is ellátta árammal. S a fizetésen túl a mestereket évi fél méter, a szakmunkásokat, a tisztviselőket és a mérnököket egy méter cukor illette meg. Ennyit kaptak a községi előljárók is, a jegyzőék, a Vízgazdálkodási Társaság igazgatója, Vécsei, Kovács doktor a vizitekért, Székely igazgató a gimnáziumi pártfogásáért és Sauer is a cukorrépa népszerűsítéséért.

Sauer egészen közeli kapcsolatba került Weisékkel. Nemcsak mert teniszezni tanította a gyerekeiket, hanem kísérletezései által. Már két cukorgyári üvegház is rendelkezésére állt botanikai vizsgálataihoz. Még a répbarkó sikeres irtásához is hozzájárult egy eredeti ötlettel: gyöngytyúkokkal mentette meg az ültetvényeket. Igaz, erre véletlenül

jött rá, de az ő kitűnő megfigyelőképesége eredményeképpen. A cukorgyári ispán kétségbeesetten mutogatta Weis igazgatónak, hogy a barkó teljesen ellepte a leveleket, és kérdés, meg lehet-e majd menteni az ültetvényt, vagy pedig ki kell szántani. Az igazgatót is aggasztotta nagyon a dolog, fehér zsebkendőjével törölgette a homlokát, mert úgy érezte, mintha a gyár kéménye dőlt volna rá.

– Vigye innen, hogy ne is lássam – mondta az ispánnak, és már nyúlt is a telefonhoz, hogy fölhívja a pesti részvényeseket, tanácsot kérjen tőlük. Az ispán pedig vitte magával a leveleket, és mert nem tudott mit kezdeni velük, az igazgatói villa parkjából kilépve átment a gazdasági udvarba, és ott bedobta őket a baromfinak. Sauer éppen a tenispályáról jött a gyerekekkel, amikor az ispán fejét fogva neki is elpanaszolta, mi történt. Sauer meg azt látta, hogy a tyúkok a leveleket csipkedik a gyöngytyúkok pedig a barkót szedegetik róluk. Ezt elmesélte Weisnek, mire annak fölcillant a szeme: – Kipróbáljuk mondta, és rögtön kiadta az utasítást, hogy fogdossák össze a gyöngytyúkokat, este ne adjanak nekik enni. Másnap néhány soron lassan végighajtották a gyöngytyúkokat, s azok szépen megtisztították a leveleket. A következő évben már egész farmot létesítettek a számukra. Jobbnak bizonyult ez bármely permetnél, még a Clorbayumnál is, amit április végén és május elején zsákszámra igényeltek a nagygazdák. Kochán Alice például nyolcvan hektárjára háromszáz kilót, de jóval többet vittek a Dunderskiék, a Vojnichék meg a Lédererek birtokára.

Kovács doktor újabb vizsgálatai mind jobban erősíteni látszottak a feltevést, hogy a városban növekszik a cukorbetegek száma. – Némely betegemen úgy folyik keresztül a víz, mint a csövön – újságolta Kovács Sauernek, s bár az összefüggést nem látta, azt tudta, hogy ha az ember több cukrot visz a szervezetébe, mint amennyit az elbír, akkor cukortúltengés jelentkezik. Mivel a betegség folyadékvesztéssel jár, előbb széntablettákkal kísérletezett, nem sok sikerrel. Aztán meg a teknősök vérével próbálkozott. Valahol olvasta, hogy a teknős vére cukorszegény, s arra gondolt, az talán összeszedi a fölösleget. Sauer beszélt Wilivel, aki egy-egy nap tíz-tizenkét teknőst is összeszedett a kanálistparti füzesben. Hajnalban ment ki, mert tudta, hogy a teknős korán indul vadászni.

Kovács doktor tehát, bár félig titokban, tovább kísérletezett. Betegeinél csökkentette a kenyér-, a krumpli- és a rizsadagot, viszont ezt fehérjedús táplálékkal pótolta. A szénhidrátot tartalmazó eledelt napi 150 grammra fogta, ám több húst, tejet, tojást főztek a szanatóriumi konyhán. Amikor ezt is elmesélte Sauernek, a tanárnak eszébe jutott, Kochán Alice hasonlókkal táplálja kutyáit. Ajánlotta is, ugorjanak ki a pusztára, és kérjék el az úrnőtől azokat a könyveket, amelyekből a tudományát kiolvasta. Még aznap fiákeren kihajtottak Vélitypusztára, de

özv. Kochánnét nem találták otthon. Flórától tudták meg, üzleti ügyekben elutazott Fiuméba.

– Nem is mondta, hogy útra készül – csodálkozott Kovács doktor, mire a lány csak azt válaszolta:

– Uraim, tudniuk illene, hogy üzletről csak az áldomás után szokás beszélni.

A lány azonban némi habozás után hajlandó volt Kovács doktornak megmutatni a könyveket, bár azt nem értette, miért van most erre ilyen sürgősen szükség. Amíg a doktor és a lány a könyvekkel volt elfoglalva, Sauer kiment, és a parknak is beillő kertben gyorsan tett egy kísérletet. Elbújva a bokrok között, hogy a cselédség ne lássa, egy tölgyfa oldalába vizelt, s leste, hogy a körülötte ugrándozó két vizsla mit tesz. Semmi sem történt. Erre fogta magát, hátrament az istállóba, és szinte megparancsolta a lovaknak éppen vizet vivő tömzsi lovásznak, a Lajosnak, hogy pisálja le az istálló téglafalát. Lajos szabadkozott, hogy a tanár úr ne követeljen tőle ilyet, mert megláthatják a cselédlányok, és akkor egy életen át ugratni fogják vele. Sauer azonban hajthatatlan maradt, s amikor rákiabált: „Te barom, csak a cukrodat akarom látni”, Lajos hirtelen ijedtében azonnal be is vallotta, hogy el van dugva neki most is egy-két staniclival, merthogy a cselédek szoktak neki kiadni, de meg ne mondja az úrnőnek, mert állás nélkül marad. – Hat gyerekem van odahaza, s mi lesz velük. Inkább visszaadom, de ne tessék már velem ilyet csinálni – sopánkodott, s azon gondolkozott, vajon melyik cselédlány árulhatta el.

– Ha nem akarsz állás nélkül maradni, akkor csináld, amit mondtam – parancsolt Sauer gépiesen, mire a lovasz, restellkedve bár, de nekilátott elvégezni e kényszermunkát, a kutyák pedig, miután megszagolták a vizeletet, nyaldosni kezdték.

– De erről egy szót se, értetted? – mondta Sauer. Dehogy is árulta volna el a lovasz, hisz úgy szégyellte magát, mint egy nagylány, akit először vesznek pajzánkodásra.

Hazafelé tartva Sauer elmesélte a doktornak, mire kényszerítette a lovaszt, s mit tapasztalt, mire az rögtön visszafordította a fogatot.

Most Sauer tartotta szóval Flórát, kérte, a Fűvész Könyvükbe szeretne belenézni, mert a sajátját nem találja. Flóra érezte, ezeknek a könyvügeknek valami háttérük van, s bár nem tudta, mi az, beleegyezett, hogy megkeresi. Első naptól szimpatikus volt számára a tanár, és a fülében csengtek anyja szavai egy egykori koncertről: „Lányom, azt az embert nézd meg magadnak.” Most is a tanár lányos arcát és magas homlokát nézte, de tekintetében észre lehetett venni zavarát.

Kovács doktor az alsó konyhába ment, és megparancsolta a cselédlányoknak, hogy ahányan vannak, annyi dunsztosüveget kerítsenek elő. Amikor mind az öt lány kezében ott volt az üveg, jött az újabb utasítás:

mindenki vizeljen bele a saját üvegebe, aztán egyenként hozzák ki, hogy a nevüket is ráírja.

Osszenéztek a cselédek, de nagy zavarukban egyik sem tudott szóhoz jutni. A doktor már a konyha előtt várta az eredményt, amikor Julis, a legidősebb, a már negyven körül járó vénlány a piszkos vödör fölött guggolva, maga alá tartva a dunsztosüveget, megszólalt:

– Az úrnő bizonyára azt akarja megtudni, lopjuk-e a borát. Mert a rézseg ember pisájában az benne marad, ezt mesélik.

– Akkor mért nem a Lajossal kezdte, merthogy neki viszünk a legtöbbit – mondta erre Zsófi, akire a pincekulcs volt bízva.

Mivel az üvegek nem értek a doktor táskájába, mindenkinek személyesen kellett elvinnie a nagy kúria előtt várakozó fiákerhez.

Bent időközben előkerült a könyv, de már nem is azzal voltak elfoglalva, hanem Sauer nem kis meglepetésére a lány előhozta vastag herbáriumát, amelyben szinte hiánytalanul benne volt minden csatornaparti növény virága, levele, sőt magva is, egy másik vaskos irattartóban pedig egy dörzslenyomatokat tartalmazó mappa. A lány ugyanis szabad idejét azzal töltötte, hogy gyűjtötte a növényeket, a fák kérgéről pedig dörzslenyomatot vett.

– Hát ezt hogy csinálja? – kérdezte Sauer szinte ámulva a látottakon.

– Nagyon egyszerűen – magyarázta a lány. – A fa törzsére szögezem ezeket a vastag lapokat, aztán viaszkrétával addig dörzsolöm, míg a papíron ki nem rajzolódik a törzs domborulata. Száztizennyolc lapom van eddig.

– S nekem erről nem is szólt?

– Lehet is magával beszélni, mikor mindig csak az anyámmal áll szóba.

– Na, megvan már az a könyv? – kiáltott be Kovács doktor a verandáról idegesen, mert minél előbb indulni szeretett volna. Erre Sauer gyorsan megígérte, hogy legközelebb tüzetesen átnézi a gyűjteményt.

Amint elmentek a vendégek, Flóra vette faggatóra a cselédeket, még a lovászinast is behívatta a földekről. A lány alig bírta ki, hogy ki ne törjön belőle a kacagás, de ígéretet tett, az anyjának nem mondja meg, miért fogy olyan sok cukor és bor. Ellenben másnap ő fogatott be, és vágatott egyenesen a szanatóriumba, s kérte, Sauer is hívassa oda Kovács doktor, mert most már végleg tudni akarja tegnapi titokzatos látogatásuk okát. Hát örököltél az anyád kíváncsi természetéből – gondolta Kovács, míg körülményesen ugyan, de előadta, mi célból történt a vidék első ilyen cukorszűrő-vizsgálata.

– Ebből most már tényleg botrány lesz – mondta Sauer Kovács doktornak, miután a lány kissé megnyugodva elhajatott.

Kovács doktor úgy döntött, elmondja az egészet Wagnernek és Szé-

kely igazgatónak, talán az ő diplomáciai érzékükkel el lehet simítani az ügyet.

Flóra nem várta meg anyja hazaérkezését, hanem egyenesen a cukorgyárba ment. Anyám is ezt tenné, mondta magának, még mielőtt az ő könnyű fiákere kiért volna. Weis előbb fogadni sem akarta, a kampányra készülve fontosabb ügyei voltak, de miután a második üzenet úgy hangzott, hogy „bizalmas” beszélőnivalója van, abban a hiszemben, hogy bonyodalom támadhatott a fiumei raktárügyben, úgy gondolta, szakít rá tíz percet.

Flóra több mint egy órát töltött a cukorgyári igazgató irodájában, ahova még a feleségét sem engedte most be. Csak Bodonyi Ica, a személyi titkárnője vitt be nekik üdítőt.

Az igazgató majd szétpattant dühében, amikor meghallotta, milyen kísérletet hajtanak végre Kovács doktorék. Ez a Sauer többé ide be nem teszi a lábát – mondta magának –, a tenyerünkön hordozzuk, teniszszekik, bejár a botanikus kertbe, megkapja a mázsa cukrát, s mindezért ez a köszönet. A Kovács meg, lám, így hálálja meg, hogy idehoztuk neki a Fürsztöt. Meneszteni kell, és a fiatal doktort megtenni főorvosnak.

Telefonon, még ott a lány jelenlétében fölhívta Wagnert, hogy beszélni akar vele, kocsit küldet érte. Wagner meg motyogott a vonal túl-só végéről, hogy egy óra múlva, ha lehet, mert sürgős elfoglaltsága van. Kovács doktor ült nála.

Weis végül megköszönte a lánynak a tájékoztatást, sőt először életében kezét is csókolt neki, s kézcsókját küldte a méltóságos asszonynak is, meghagyva, hogy amint hazaér, azonnal tegye tiszteletét. A lány úgy érezte, jól végezte dolgát, csak Sauert sajnálta kissé, mert szent meggyőződése volt, hogy mindezt Kovács doktor eszelte ki, s most a szép, kék szemű Sauer esik majd áldozatul. De túltette magát ezen is, annál inkább, mert Sauerről az a hír járta, hamarosan Szegedre avanszál.

A községi jegyző hallani sem akart a cukorgyári igazgató tervéről, hogy bárkinek is bántódása essen azért, mert „tudományos munkát” végez. Székely Sándorral együtt ő is a tudománypártiakhoz tartozott, ezenfelül pedig hálával Kovács doktornak, aki a feleségét olyan lelkiismeretesen gyógyította. Sauer is szimpatikus volt neki, úgy beletartozott ő is az általa sokszor megálmódott városképbe, mint a főtéri két nagy templom, amely már az ő tisztségviselése idején épült.

– Tudja, mit ajánlok én? – mondta a mindig leolajozott hajú, a választékot a feje közepén hordó Weisnek. – Végezze Kovács doktor a kísérleteit a cukorgyár megbízásából. Ezzel azt a látszatot lehetne kelteni, hogy a cukorgyárnak mindennél fontosabb a tudományos igazság feltárása, aztán a Szabad Lyceumban még előadást is tarthatnánk. Ha pedig Kovács doktor belátja, semmi alapja feltevéseinek, nyilván el is áll a további kutatásoktól.

– És ha nem, akkor én menjek tönkre? – csattan föl most is Weis, és egészen belevörösödött. – Az talán jó lesz a városnak?

– Ha bebizonyosodik Kovács állítása, akkor az ön haragja ellenére is nagyon komolyan foglalkoznunk kell az ügyvel, de az már nem a mi dolgunk lesz. Miért nem beszél a cservenkaiakkal vagy a szerencsiekekkel? Mit mondanak ők?

– Svájci és osztrák tudósokra bízom majd a kutatásokat, és nem holmiféle falusi doktorokra – kiabálta Weis, szinte minden porcikájában remegve.

Másnap már fönt volt Pesten jelentéstételen a részvénytársaságnál. Hogy valójában mi folyik Ú.-ban, erről nem sokat tudott, majdhogynem semmit, csak annyit, hogy a helybéli orvos kimutatásai szerint a cukorgyár működése óta több a cukorbeteg.

A kutyákkal történő kísérleteket nem is merte elmesélni, mert félt, kinevetik. Ezért kissé körülményesen tért erre a tárgyra, de mert még megvető pillantással sem találkozott, nemhogy gúnyos nevetéssel, végül be kellett látnia, a részvénytársaság tagjai számára még csak újat sem mondott.

– Amikor önt kineveztük igazgatónak – mondta Rorbach Jenő, a legidősebb és legpénzesebb részvényes –, mi föltételeztük, hogy tud Minkowsky és von Mering német orvosprofesszorok találmányáról. Ők is kutyák pankreasával kísérletezve figyelték meg, hogy azok a kutyák, amelyek pankreasát eltávolították, sokat vizeltek, és nagyon szomjaztak. Amikor érvizsgálatot végeztek, megállapították, hogy cukorbetegségben szenvednek. Ez a tény pedig vitathatatlan bizonyítéka annak, hogy a pankreas olyan anyagokat termel, amely megelőzi a cukorbetegség létrejöttét. Más szóval, ha a pankreas nem működik úgy, ahogy kell, cukorbetegség jelentkezik. Már öt évvel ezelőtt egy belga orvos fölfedezte azt a hormonjellegű anyagot, amelyet inzulinnak neveznek, ezzel kezelik a betegeket a legjobb európai szanatóriumokban.

Weis leforrázva hallgatta ezt a rögtönzött előadást, s azzal utazott vissza, Kovács doktornak laboratóriumot rendezzen be, adjon meg minden segítséget vizsgálatai folytatásához, azzal az egy feltétellel, hogy a kutatás eredményeiről háromhavonként köteles jelentést tenni.

Ú.-ban viszont, ahol titkot három napig sem lehetett tartani, megindult a mendemonda, egyesek átkozták a percet, amikor beleegyezésüket adták a cukorgyár építésébe, amely, lám, katasztrófát hoz rájuk, mások viszont védtek a gyárat. Már hogyné tették volna, amikor hirtelen támadt jólétük forrása volt.

Sauer napokig nem mert kimenni a cukorgyárba. Úgy érezte, elárulta őket, s azért is lepődött meg, amikor Weis igazgató egy délután személyesen állított be hozzájuk, bejelentetlenül.

– A kaszinóban voltam, s gondoltam, meglátogatom magukat.

Aranka nem tudta mire vélni a dolgot.

– A további együttműködést akarom fölkínálni. S ajánlom, jól gondolja meg, elvállalja-e a szegedi gimnáziumi állást. A magam részéről úgy tartom, itt nagyobb karrier áll maga előtt.

Sauerék este úgy döntöttek, maradnak.

(Folytatjuk)

SZOMJÚSÁG FÖLDJE

BEDER ISTVÁN

Augusztus második szombatján, e végzetterhes napon nagyanyám négy pár jércét vitt a piacra. Violával azt találgattuk, mit hoz nekünk ajándékba.

Kilenc óra tájt ugatni kezdtek a kutyák. Öregapám mérgére bevágódott Imolya. Ügyvédi fölszólítást kotorászott elő a táskájából, és asztmás sípolással olvasni kezdte:

„Tisztelt Uram!

Amint tudni méltóztatik, bikája a kellő óvintézkedések hiánya folytán meghágtá Dallos Dezső vágómarháit. Kérem, szíveskedjék a tetemes kárt negyvennyolc órán belül megtéríteni. Ellenkező esetben ügyfelem kénytelen lesz bíróság útján...”

Eddig ért az olvasásban, amikor a tehénistálló ajtajában megpillantottuk a tettést. Kötele rojtokban lógott a nyakán. Körülfutotta az udvart, majd fejét leszegve egyenesen felénk tartott. A kézbesítő a kamra falához lapulva próbált eliszkolni. Annyi ideje már nem volt, hogy a veranda lengőajtaját elérje, fölugrott az udvari padra, onnan meg az asztra, s elkapta a körtefa legalsó ágát.

– Hóhe, hó!

– Ne kiabáljon rá, mert még jobban fölingerli! – csitította nagyapa, miközben maga is hátrált egy keveset.

A Nérő körülnyargalásza az asztalt, majd a szarvával gyújtóst kezdett belőle aprítani.

Nagynéném a nyári konyha ajtómélyedésében lapult meg. Kihez menekültem volna, ha nem őhózzá? Nyakamat átölelve halk kuncogással mondta:

– Ugyancsak be van tojva a kézbesítő úr. Majom módjára lóg az ágon. És ez a gyáva, nyimnyám alak akarna engem oltár elé vezetni?

Öregapám nem vesztette el a hidegvérét. A korpászödör csörgetésével, mint jól bevált módszerrel, sikerült a bikát visszacsalogatnia az istállóba. Miután túl volt az ijedelmén, Imolya belenézett a táskájába, hogy nem hullott-e ki belőle valami. Aztán mérlegelni kezdte, miként juthatna vissza simán a földre.

Ebben a percben velőtrázó kiáltást hallottunk:

– Nééróó!

Majd egy halkabbat, rekedtebbet:

– Segítség!

Az istálló jó harminc méterre volt a nyári konyhától. Mire odaértünk, csak azt láttuk, hogy nagyapó tapogatózva kúszik végig a jászolban. Tenyere véres nyomokat hagyott deszkán, falon. Szólni nem szólt, de valami iszonyú könyörgés égett a szemében. A fejősökhöz érve szinte kibukott a jászolból. Odarohantunk, kinnal-bajjal fölsegítettük a szalmáról. Belekapaszkodott a vállunkba, és fél lábom a kijárat felé vonszolta magát.

A bika villámló szemmel figyelt bennünket. Azt hihette, hogy meg van kötve, pedig nagyapám éppen csak belefűzte kötelét a jászolkarikába.

Ahogy átértünk a loistállóba, intett, hogy reteszeljük be az ajtót, és erőtlenül a priccse hanyatlott. Vászongatyájának bal szarát addigra átáztatta a vér. Tudtuk, hogy kiáltásnyira egy árva lélek sincs a kézbesítőn kívül, aki szorult helyzetünkből kimenthetne bennünket.

Dobogást hallottunk, majd egy lélegzetvételnyi csönd után nagyot dörent az ajtó.

– Istenkém, istenkém, nyújts nekünk reményt a menekülésre! – fo hászkodott Viola. – Ugye nem bír ide betörni?

– Hogyne bírna! Ha a másfél colos asztallapot fölaprította, ez a korhadt ajtó már meg se kottyán neki – nyögdecsele nagyapó. – A félfa is gyenge, a sarokvasak ki vannak lazulva.

Egy újabb puffanás eszembe juttatta anyám intelmét: „Vigyázz, gyermekem, nehogy a Néró felökleljen.” Szám elé kaptam a kezem, összeszorítottam a fogam, de a félelemtől, hogy élve innen nem szabadulhatok, rázni kezdett az elfojtott sírás.

– Ne... ne ess kétségbe! – szólt elcsukló hangon nagyapó. – Nincs minden veszve. Kapd föl a vasvillát, és szórj trágyát a küszöbre!

Ötlete jónak bizonyult. Az átható, erős büztől a bestia prüszkölni kezdett, és abba hagyta az ostromot.

A csukott ajtó miatt az istállóban nagy volt a fülledtség. A lovak vadul csapkodtak a farkukkal, folyt róluk a verejték. Izzadtunk mi is, és tehetetlenül néztük a sebesültet, akinek a vére csíkokat rajzolt a takaróra.

– Üzenni kéne anyámnak. De kitől és hogyan? – töprengett Viola. Sosem ér haza a piacról.

A piactér közvetlenül a csárda mellett terült el. Szombatonként a reggeli órákban itt ütötte fel sátrát a vásznas, a bocskoros, a papucsos, és mivel a városi piac messzebb esett tőlünk, ide jártak vásárolni a zselérasszonyok is, már amennyire a zsebkendőjük csücskébe kötött pénzcseke engedte. Megjelentek a disznókupecsek, gyümölcsös- és baromfiskofák, tojásszedő zsidók is, hogy az ostoroki parasztok tájékozatlanságát kihasználva elhappolják mindazt, ami áron alul fölvásárolható.

Nagyanyám okos, körültekintő asszony volt. Nem sietett megválni a jércéitől. Honnan is sejthette volna, hogy a férje élet és halál között lebeg.

– Édes Violám...

A nagynéném valósággal zavarba jött. Ilyen gyöngéd szeretettel még sohasem szólította az apja.

– Édes Violám, ne várd anyádat, hanem lépj mellém. Szörnyű dolog történt velem. A lányom vagy, szemérmes vagy, azt is tudom, hogy tisztelsz engem, de most ne törődj semmivel. Úgy ápolj, mintha irgalmasnővér volnál.

A lovak itatóvödrében volt valamicske víz. Viola megmártotta benne a zsebkendőjét, majd arcát félig elfordítva nekilátott, hogy lefejtse apjáról a véres gatyát. A nagyapa combja tövén mély seb tátongott. Kedvenc bikája ott mártotta bele a szarvát.

Fölmásztam a takarmányosládára, és kidugtam fejem a szellőzőnyíláson. Azok a piacról hazatérő szomszédok, akik Imolya vészkiáltásait meghallották, ott álltak egy-két méternyi távolságra a kerítéstől, de nem csoportban, hanem szétszórtan és futásra készen.

Házörzői buzgalmukban a kutyák szakadatlanul ugatták őket. A Nérot már ez is bosszantotta. Egy szempillantás alatt a kapunál termett. Csattogott a szarva, repült a kutyaól cserepe. A bernáthegyi vicsorgatta a fogát, rövid láncá azonban meggátolta abban, hogy cselmozdulatokkal védekezzen. Egy erősebb dőféstől elterült, keserves vakogással vég-sőket vonaglott a földön.

Ágról ágra lépve, a kézbesítő megállapodott a fa nyakában. Onnan az egész portát szemmel tarthatta, sőt a háztető fölött kitekinthetett az országhútra is.

– A hatóság embere vagyok. Senki sem cselekedhet a parancsom nélkül. Kísérletezésnek itt nincs helye! – kiáltotta ráspolyos hangján. – Ha túlbecsülném a saját erőmet, képességemet, lemásznék a fáról, kitenném magam a kockázatnak, de amint látják, nem mozdulok. Óvakodjanak maguk is a bikától. Aki baráti érzéstől fűtve mindenáron tenni

akar valamit Bodrogi Péter érdekében, az lovagoljon el a csendőrökért.

Telt-múlt az idő. Benn az istállóban összevegyült a trágya és az alvadt vér szaga. Nagyapó arca pergamenszínűre váltott, szembogara mozdulatlanul meredt a pókhálós mennyezetre.

– Pistikám, fiacskám, én hamarosan elmegyek – szólt vontatottan. – Oda a tízévnyi haladék. A Néró meghiúsította a legszebb reményemet.

A bika alighanem meghallotta a nevét, mert fújtatni kezdett, mint a gőzmozdony. Megint kihajoltam a szellőzőnyíláson. Újabb arcok jelentek meg, szinte egész Ostorok ott rajzolt már a tanyánk körül. A vakmerőbbek a kapu előtt álltak, vagy a kocsijukon ültek, a kevésbé bátrak behúzódtak a kukoricagóréba. Hol jobbra, hol balra fordították a fejüket, már aszerint, hogy a Néró merre vette az irányt.

– Szépen elintézte az öregot – jegyezte meg az egyik. – Abból sem lesz több ember.

– Újoncokat idomító káplár volt a tizenégyes háborúban – így a másik. – Azt hitte, hogy erre a fenevadra is büntetlenül ordibálhat.

– Imolya, hé! – szólt a harmadik. – Jönnék-e már a csendőrök?

A kézbesítő elnézett az országot felé, és a fejét ingatta.

A vasból öntött csendőr urak, akik oly rettenthetetlenek voltak Dér András kínzásában, valahogy óvakodtak szemtől szembe kerülni a tízmázsás bikával. Egyedül Dallos Dezső szánta rá magát, hogy kiszabadítson bennünket az istállóból. Lövésre kész puskával közeledett a kerítéshez. A prédaleső, éhenkórász Dimovicsok késekkel, edényekkel felszerelve és egymást lökdösve jöttek utána.

Szóltam nagyapónak, hogy mire készül a tekintetes úr.

Szemérmére igazította a véres zsebkendőt, és maradék erejével a könykére támaszkodott.

– Az istenért se! – mondta zihálva. – A sörét szétfröccsen a Néró vastag bőrén. Halálos lövést csak golyós puskával lehet rá leadni.

Szavait hűen közvetíttem Imolyának, ő pedig a körtefa hegyéből Dallosnak.

– Akkor mi legyen vele? – hangzott kisvártata a kérdés.

– Várja meg, hogy lecsillapodjon, és vezesse át a tanyájára. Törvényszékkel fenyegetőzik. Legyen hát az övé. Nem akarok halálom után az adósa maradni.

A mocorgástól vagy inkább a lelki izgalomtól ismét eleredt a vére. Már nemcsak nyögött, hanem jajgatott is fájdalmában. Ettől valósággal rémületbe estünk, mert jajgatni még sohasem hallottuk.

A bekötőúton ekkor bukkant föl nagyanyám. Lépteit szaporázva közeledett a kiskapuhoz. Izgatott kiáltások hallatszottak mindenfelől. A kézbesítő kidugta csontos ábrázatát a lombok közül, de szavai belevesztek az általános hangzavarba.

Nagyanyó keze már majdnem a kilincsen volt, amikor két markos le-
gény utána ugrott, és visszarántotta.

– Miért akartok föltartóztatni? Mulattat benneteket a bika? Hagyná-
tok, hogy az egész családomat legyilkolja? Takarodjatok innét!

Addig háborgott, hogy elengedték. Nem latolgatta az esélyeit. Benyi-
tott. A zaj hirtelen félbeszakadt. A szájtátó sokaság megkövülten fi-
gyelte.

– Jaj, nagymama!

Ennél többet én sem bírtam kinyögni.

Kikerülte a Vitéz tetemét. Ott állt védtelenül a szellőzőnyílás alatt.
Örökké viselt fekete kendőjében, állig gombolt kékfestő ruhájában ma-
ga volt a megtestesült egyszerűség. A Néró, aki épp a nyári konyha fa-
lát véste a szarvával, ügyet sem vetett rá.

– Pistikám, mi van nagyapáddal?

– Vérben fekszik, de él.

– Akkor még van mentség.

Gyorsan eloldozta a fejősteheneket, és kiterelte őket az istállóból.
Egy nyaláb gyenge csalamádét vitt az udvar másik végébe. A bikával
együtt mind odacsődültek, mohón enni kezdtek. Szabad volt az út a
börtöncellánk felé.

Elsőnek Pogány Júlia lépett be.

– Ó, irgalmas egek! – szörnyülködött az elébe táru-
ló kép láttán. – Megmondtam idejekorán, hogy ebben a bikában sötét erők lakoznak,
de hogy épp a saját gazdáját öklelje föl, erre nem gondoltam. Hogy ér-
zed magad, Péter?

– Zúg a fülem, és forog velem a világ – hörögte nagyapám.

– Beviszünk a szabadkai kórházba. Az orvosok még ma délután ösz-
szevarrját a sebedet.

– Nekem, Julis, már nem lesz délután. Érzem, hogy perceken belül
vége mindennek.

– Amíg engem látsz, ne add föl a reményt – mondta magabiztos han-
gon a szomszédasszony, majd szembefordult Violával: – Eddig te voltál
az egyetlen nő idebenn, megtestesítője gyöngédségnek, odaadásnak.
Csak éppen a biblia intelméről feledkeztél meg. „Atyádnak szemérmét
föl ne fedd, mert kiokád tégedet a föld.”

– Rettenetes volt látni – szipogta nagynéném –, de hát mit tehettem
volna?

– Mit magyarázgassak? Nincs vesztegetni való időm.

Lecibálta rólam fehér pamutingemet, csíkokat hasított belőle, és szo-
ritókötéssel bepólyázta öregapám combtövét. Nagyanyó már jött a la-
vórral, szivaccsal, gyorsan lemosták a sebesültet, és tisztát adtak rá. A

szomszédok ugyanakkor szénából puha fekhelyet készítettek számára az egyik kocsiderékban.

A jércékért kapott pénzt nagymama belecsúsztatta Julis néni zsebébe, és így szólt:

– Te leszel az uram kísérője. De nehogy repülve vigyétek a göröngyös úton!

Elindultak. Nagyapó még egyszer visszaneézett a tanyájára, és keserűen legyintett.

Miután elfogyott a csalamádé, a Néró már megint azt nézte, hogy kit vagy mit lehetne ízzé-porrá zúzni. A góréban lapuló embereknek azonban mentő ötletük támadt. Meggörbítették a répaszedő villa egyik ágát, a másikkra meg kukoricacsövet szűrtak, s ezzel odacsalogatták. Ahogy kitátotta a száját, a kampót hirtelen mozdulattal beleakasztották az orrkarikájába. Állt, mint egy kezes bárány. Zsákot húztak a fejére, hogy ne lásson. Minden testrészére, még a heréjére is kötelet hurkoltak. Ezt is angyali nyugalommal tűrte. A kézbesítő, aki közben lemerészkedett a fáról, nem kis büszkeséggel mondta:

– Foglyul ejtettünk, bikuci. Most merészelj csak hetvenkedni!

A sípoló hang hallatára vetett egyet magán, csak úgy söpörte a körülötte levőket.

A kerítésen kívül valami csúfondáros alak elkiáltotta magát:

– Imolya, föl a fára!

– Föl ám az anyád hasára!

A hatóles góré mozgott, minden eresztékében recsegett. Az volt a szerencsénk, hogy Dallos Dezső traktorosa éppen megérkezett. Határozott mozdulatokkal a gép vontatóláncához kötötte a Nérót, majd hosszan dudálva kihajtott az udvarról.

(Részlet a szerző díjnyertes regényéből)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

PARADIGMAVÁLTÁS AZ 1920–30-AS ÉVEK LÍRÁJÁBAN*

KORSZAKHATÁR-E?

AVAGY: KÖLTŐK A DAMASZKUSZI ÚTON?

BORI IMRE

Az utóbbi évtizedek egyik legfontosabb irodalomtörténeti kérdését szegezték nekünk, amikor erre az értekezletre meghívtak bennünket. Legalább akkora a kihívás, mint volt húsz esztendővel ezelőtt, amikor megkezdtük a magyar avantgárd irodalom történetének a vizsgálatát, ennek keretében vitát kezdtünk a hagyományos irodalomtörténeti szemlélettel, amely nem engedte meg, hogy a szobrok (Krúdy Gyulát idézve) *elmozduljanak*. A magyar irodalmi avantgárd, sajnálatos módon, nem kapta meg a megillető helyét, s most úgy tűnik, hogy éppenséggel offenzíva készülődik megszerzett hadállásaiból való kimozdítására, és a hagyományos szemléletnek új trónra léptetésére. Hinni lenne jó természetesen, hogy most nem egy ilyen visszaperlési kísérletnél asziszisztálunk, hanem munkálkodásunkkal a magyar irodalom (azon belül pedig a magyar költészet) valóságos folyamatainak a megértésére, jellegének meghatározására készülődünk, egyelőre még csak azt tartva szem előtt, hogy valóban fordulat következett be az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején a magyar költészetben (de a magyar prózában is!), ahogyan a kedvcsináló és gondolatébresztő magyarázat mondja: a „*történeti avantgárd*” lezárult, s megszületett az 1930-as években a „*lírai újklasszicizmus*”. Ami azt sugallja, hogy az 1920-as éveket a „*történeti avantgárd*” korszakának kellene értelmeznünk, s ami utána következett, azt már „*lírai újklasszicizmusnak*” – anélkül, hogy újragondoltuk volna a Halász Gábor 1932-ben, majd 1941-ben és 1944-ben vallott nézeteit, közölt véleményeit arról a korszakról, amelyről most elmélkedni akarunk. Hadd emlékeztessek, az *Új irányok a világirodalomban*, *A stílizálás alkonya* és a híres *Továbbjutni* című esszéiről van szó. Az 1932-es Nyugat-konferencián elmondott hozzászólásából idézek most: „Új konvenciókat kell teremteni az új életérzés számára, ez kétségtelen. Az irodalom itt is mint technikai feladat jelentkezik elsősorban, hiszen az új érzés nem megteremtendő, ha-

*A Pécselt megtartott tudományos tanácskozás anyagából

nem kialakuló valami. A feladat az új formák, az új megnyilvánulási lehetőségek megteremtése. A mai irodalom káosz, izmusok tömege, az áttekintés nagyon nehéz. A kritikus feladata azonban, hogy ne engedje át magát az ösztöneinek, és amidőn átmeneti ingereket kap, ne higgye, hogy ez végleges megoldás.”

Azt tehát mindenképpen el kell fogadnunk, hogy itt egy jelentős, a magyar költészet alakulástörténetére jellemző, az abban lejátszódó változásokról nemcsak hírt adó, hanem az arról tanúskodó jelenségeket érzékeljük, akkor azt a lehetséges konzekvenciát is le lehet (vagy le kell) vonni, hogy a XX. század magyar irodalmának periodizációjában is fel kell tüntetni a tektonikus változásokat. Azaz: készek vagyunk-e egy olyan szakaszolást elfogadni, amely egy 1912-es dátum körül szerveződő változást ismer fel és ismer el, azután egy, az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején bekövetkező újabb fordulatot tételez fel, hogy azután egy harmadikat is lássunk 1948-ban, amely (a másik kettővel ellentétben) nem természetes fejleményként következett be, hanem külső erők oktrojálta rá a magyar költészetre, azzal a megszorítással, hogy egy változás csírái különben akkor adva voltak. Ám az ilyen szakaszolás kérdése messzire vinne bennünket, de gondolom, nem árt, ha a lehetséges konzekvenciákat időben visszafelé és időben előre, a múlt és a jövő relációiban is szemmel tartjuk. A probléma alapvetően az lehet, hogy a változás megállapításán, leírásán túl minősíteni is szokták a változásokat, s az ilyenek rendszerint már az irodalompolitika területére viszik át, ami nem irodalompolitikai kérdés valójában, hanem az „irodalmi kifejezésformáké”!

Hogy az 1930-as évek első felében már értékelhető változás következett be a magyar költészetben, azt nem most kell felfedeznünk. Egy nagy csokrárt lehet elkészíteni azoknak a megállapításoknak, amelyek erre vonatkoznak. Nagyjából azt is tudni véljük, hogy miért következett be ez a nagyarányú, a magyar líra minden szegmentumát átjáró változás: azért – állíthatjuk végsőkéig leegyszerűsítetten – mert a költők lemondtak a világ megváltásának az eszméjéről és a maguk módján rendre bevallják, letették a fegyvert, s a „különbéke” megkötötték. Ez a megállapítás azonban nem politikai ítélet – egyszerűen tény, ha szakmánkban lehetséges oksági viszony megfogalmazása. Többen is, akik itt vagyunk, szembenéztünk ezzel a kérdéssel – magam az 1960-as évek első felében, amikor Radnóti Miklósról és Weöres Sándorról írtam, majd pár esztendővel később Kassák Lajossal foglalkoztam. De évtizedekkel később is figyelhettem, például Kosztolányi Dezső költői pályáját szemlélve, de akkor sem gondoltam arra, hogy a náluk érzékelteteket általánosítsam, érvényüket ki szélesítve a kor lírai lelkét ilyen módon ragadjam meg. Ma már talán nyilvánvalóan nem azzal, hogy ezt a kort *realistának* neveztük: ugyanis én is emlegettem Radnóti Miklóssal kapcsolatban a „realista hullámot”, de ezt a kifejezést rendre mindenki használta, s nem csupán Radnóti-val kapcsolatban! Hogy ez közelebb vitt-e bennünket a jelenség pontosabb leírásához, nem bizonyos. Egy előítélet csontosodott szemléletünkre, s munkánkat többek között azzal is kezdeni kellene, hogy az ilyenfajta szemléleti akadályokat eltávolítsuk. Itt

gondolom alkalmasnak megemlíteni, hogy a legveszélyesebb lesz, ha oda lyukadunk ki, hogy az 1920-as évek költői-Saulusai a damaszkuszi úton jártak, és az 1930-as évek elején költő-Paulusokként léptek fel. Hiszem azonban, hogy nem mélyen *átpolitizált*, hanem mélyen poetizált és *átpoetizált* szemlélettel vizsgáljuk a látványát és gyönyörködünk a költői mutatványokban.

A legszembevetőbb és a legszemléletesebb lehet Kosztolányi Dezső és Kassák Lajos változásainak a látványa. Egyikükkel kapcsolatban sem friss, a mai értekezletre készült benyomások alapján számolok be, hanem eddigi észlelteimet próbálom összegezni. Kosztolányival kapcsolatban hadd említsem a kérdéses időszak két fő pontját, az 1928-as *Meztelenül* című kötetét és az 1935-ös *Számadást*.

A *Meztelenül* című kötet verseit a kortársak megértéssel fogadták, az utókor a szabadvers kérdésben rakta ki kérdőjeleit, azt állítva, hogy a költői szeszély hozta a szabadverset, nem pedig a költői szükségszerűség. Emlékezetünkbe idézhetjük azonban Füst Milán akkori kritikáját, amelyben azt állította, hogy a verseskönyvben Kosztolányi lerázta nyúgeit, „eddigi formáit, rímeit, a kikerekítés kötelességét, az indulati egység következményeit”, így érthető, hogy jó pár esztendővel később a „prózára szerelt vers” helyett a rím buja manierista kultuszában tobzódik, amit előbb elvett, most kamatos kamatával együtt visszaadja versének. S Kassák Lajos? A *Tisztaság könyvétől* a *Földem, virágom* című kötetéig tartó időszak fordulatát kínálja fel 1926 és 1935 között, majdnem pontosan olyan módon, ahogyan Kosztolányi Dezső is, példázva a *két kötet között a fordulat* látványát. Az elsőben ott vannak a szürrealista retorika példái számozott verseinek egy sorozatában, a másodikban ott szürrelaista elégiái – most már a nem cselekvő költő szemlélődéseinek a versgyümölcsként. Nem tudom, érdeklél-e az a megfigyelésem, hogy mind Kosztolányinál, mind Kassáknál a manierizmus terminusa tolakodott tollam alá, amikor jellemezni próbáltam e két költő „váltását” a manierizmusé „képben és kifejezésben”. Töprengésre érdemes, hogy a meghívóban említett klasszicizálódás felteletezi-e a manierizmust, vagy a manierizmus maga az, amit klasszicizálódásnak mondunk szívesebben Halász Gábor nyomán. Egy másik kifejezési-fogalmi rendszerben ezt talán intellektualizálódásnak is nevezhetjük, amelyben a „homo politicus” a „homo aestheticusnak” adja át a helyét, amelyre többek között Radnóti Miklós pályaalakulása is jó példa!

A költői „külön világok” korszaka vette kezdetét az 1930-as években, és a vers minden elemében tetten érhető ez a nagyon fontos és nagyon jelentős konstituálódás: a rímtől az elégiáig és az eklogáig, illetve addig a pontig, ahol a világ már alkotói problémaként lesz interpretálható – a nagy költői világváltságoknak immár az innenső partján!

MŰFAJI VÁLTOZÁSOK

BÁNYAI JÁNOS

Rába György Az avantgárd metamorfózisa című tanulmányában Kassák kései költészetét elemezve említést tesz a költőnek 35 vers című 1931-ben kiadott kötetéről. „... az avantgárd »folyamatos énekének« alapdallamára” írt számozott költemények sora ér véget ezzel a kötettel. A századik számozott vers után egy címmel ellátott költemény áll, a kötet utolsó darabja, az Osvát Ernőt sirató Emlékezzetek rál, amely – Rába szerint – „mintegy lecsengésül, de prólogusul is olvasható”. A vers „látszatra zárt, Kassák életművében igen ritka tematikus tárgya ellenére éppúgy az életből kihalított része a folyamatnak, mint a költő korábbi, szembetűnően avantgárd költészete, számozott versei”. És most következik Rába György megfigyelésének lényeges mozzanata. Szerinte „Fönnáll azonban egy elgondolkodtató analógia is az Osvát-sírató és a halotti beszéd mint a prédikáció válfaja közt. A vers kezdete fölfogható egy prédikáció, illetve halotti búcsúztató *textusának*, azaz előrebocsátott összefoglalásnak, s akkor a szöveg többi része számadás egy emberi sorsról. Ez a műfaji fölfogás azonban csak megerősíti azt az olvasói benyomást, hogy a vers egy életfolyamatra nyit ablakot – végtelen avantgárd költészet.”¹ Műfajt említi Rába György, a prédikáció változataként a „halotti beszéd” műfaját, és ennek a helyét keresi a „végtelen avantgárd” „folyamatos énekének” sorában, a (csak) számozott, címtelen költemények végén.

Megfigyelése azért oly lényeges, mert bizonyítja, hogy az avantgárd költészet még „végtelen” változatában sem jelent egyértelmű szakítást sem a költői hagyománnyal, sem a költészeti konvenciókkal. A műfajok éppen azért tekinthetők igencsak állhatatos, a változásnak szívósan ellenálló nyelvi és stilisztikai képződményeknek, mert kimondottan hagyományörzők, és konvenciókra épülnek. A műfaj ilyen értelemben „kényszer”, s ezzel a kényszerrel a korszakalkotó életművek is, miként Kassáké, számolnak.

De még valamit bizonyít Kassák odafordulása a „halotti beszéd” műfajához. Azt, hogy avantgárd verseinek szikársága, verskonstrukciónak pontossága, nyelvének metonímiára épülő struktúrái nem fedik el, nem is helyettesítik, inkább kifejezik, felszínre hozzák a hagyományos lírai témákat. A versbeszéd konstrukciói érzelmekkel forrósodnak át, szinte dalszerű tisztasággal például a 78. számú versben: „egy fekete madár mézet eszik a virágból / nem engedi, hogy átmenjek a kerten / csak nézem a fát / pirosan hullanak levelei”. Az érzelmekkel való átítatódása az avantgárd képeknek Kassák költeményeit egyszerűen hagyományosítja, másrészt pedig az „egyszerű dolgok” felé közelíti: „azt mondják isten tenyerén forognak az orsók / azt mondják a szerelmesek kinyílt

virágokat álmodnak / mindez nem igaz / egyszerű törvények határozzák meg a dolgokat” – írja a 35 vers 69. darabjában, és ezen az egyszerűség felé hajló tagadáson vetíti át „a súlyos vasmadarat aki a fellegek mögött repül” „ez a halál”. Egyetlen pillanatra sem lép ki azonban az avantgárd alapdallamából, csak felmutat egy másik minőséget is, valamit, ami inkább jelző, mint jelzett szó, homályos és ismeretlen, nem tiszta konstrukció. Az érzelmek átszüremlése a konstruktív képeken és szerkezeteken a hagyományos műfajok felé közelelti az 1931-es kötet számozott költeményeit, a könyörgés, a vallomás, az emlékezés, már-már a mélabú műfajai felé, ezért található meg ezekben a versekben a prédikáció, a halotti beszéd mellett az elégia műfajnyomai is. Nem vitatható azonban, hogy a számozott versek egyetlen darabja sem nevezhető meg valamely (hagyományos) lírai műfaj nevéen. Ez csak azt jelzi, hogy Kassák „végtelen avantgárd” verseiben, leginkább a most emlegetett kötet darabjaiban feltűnnek a műfaji hagyományok és konvenciók. Az ő költészete sem léphetett ki tehát a műfajok kényszeréből, pedig igazán a végtelen avantgárd költészete.

Rába György idézi Kassák „elgondolkodtató megjegyzését” Szabó Lőrinc költői magatartásáról: „Vajon inkább tudós attitűdre vall-e? Ez a pesszimizmus és bizalmatlanság inkább a filozófus, mint a lírai lélek sajátossága.”² Saját költői magatartásának kontrasztját fogalmazza meg Kassák, a tudós, a filozofikus költő arcélét, akiből mintha hiányoznának a „lírai lélek” jegyei. Ha valaki, hát Szabó Lőrinc tényleg nem hasonlítható Kassákhoz. Szinte mindenben ellentéte, s mégis érdemes őket egy napon emlegetni, amikor egy korszak költői paradigmái után kutatunk, és a paradigmaváltás kereteit kíséreljük meg meghúzni.

Szabó Lőrincnek a *Te meg a világ* című kötete szinte egy időben jelent meg Kassáknak itt emlegetett könyvével, 1932-ben. A költő túl van már a *Divatok az irodalom körül* című tanulmányának a költői – az avantgárd – irányokat célba vevő legyintő iróniáján, ezzel együtt mintha az avantgárd vidékén tett korábbi kalandján is túl volna. Elhagyja a „modernséget” és a „visszaklasszicizálódás” útjára lép. A *Te meg a világ* szigorúan megkomponált kötet, a sorok és strófák felépítésének külön jelentősége van minden egyes versben; a ritmus tudatos elrendezettsége, a rímek magasfokú megmunkáltsága mind mintha ennek a visszaklasszicizálódásnak az argumentumai lennének. A versépítkezés szigorú kötöttségei azonban cseppet sem hagyományosak, nem is konvencionálisak, hiszen ha Kassák számozott szabadversei a (hagyományos) lírai műfajok nyomait is megőrizték, Szabó Lőrinc szigorúan kötött formái ezektől éppen eltávolították a *Te meg a világ* verseit. A belső végtelenben című vers egyik szakasza így hangzik: „»Állj meg!« kiáltom, és: »Ne fájj!« s: »Tedd ezt!« Hiába, / a vak gép odabent csak zörömböl tovább / és akaratomon belül, magába zárva / külön törvény szerint él bennem egy világ.” A francia alexandrin nyomán kialakult jambikus tizenkettesek szabályszerűen – a rímelhelyezést követve – keverednek jambikus tizenhármassokkal, majdnem szabályos sormetszetek nyomán válik ez a szakasz (és az egész vers is) mintaszerű verskom-

pozícióvá, anélkül azonban, hogy egyúttal felnyitná a költemény zsilipjeit a hagyományos lírai lélek érzelmei előtt. Keményebbre és tárgyyszerűbbre formálódik így a vers, mint a szikár keménységet szinte programszerűen felmutató kassáki számozott verssorozat darabjai, főként pedig az Emlékezetek rá! című. Kassák verseiben jól hallható a vallomások hangja, és jól felismerhetők a vallomás műfajainak nyomai, itt hiányzik a vallomásosság, programszerűen kerül meg Szabó Lőrinc. A szigorú kötöttséget a költői képek sem bontják meg, csupa közlés, kijelentés a vers. Nyelvi anyaga is tartózkodó, visszafogott, szándékosan szintelen. „A mérnök öntudat” működik a versben, holott a belső végtelen rejtélyesen ismeretlen vidéke éppen a színezést, a szabad nyelvi mozgást, a látomások és a képek izzását kívánná meg, a hagyományos műfajok kényszerítő hatására. Azt is csak megállapítja, hogy „(és) új világ vagyunk, mikor egyszerre, mint / barlangi utazó, a belső végtelenben / parányi szellemünk riadtan széttekint”. Ezzel a költői diagnózissal, nem pedig költői képpel zárja a verset; a hasonlattal behozott „barlangi utazó” is csak a rejtély másik neve, nem épül költői képpé, visszafogja mind a hasonlat konstrukciós grammatikája, mind pedig a sorok próza felé hajlított elrendezettsége. A vershez fűzött (ön)kommentárban Szabó Lőrinc megjegyzi: „Én ezt a verset egészen különlegesen nagynak, igaznak és precíznek gondolom, orvosok taníthatnák és pszichológusok, amiről szól.”³

Ezért tekinthető pontosnak Rába György megfigyelése, miszerint: „A *Te meg a világ* legnagyobb líratörténeti újdonsága és jelentősége irodalmunkban, hogy a gondolkodás folyamatában találja meg ihlető témáit, és új költői világhoz illő stílust, sőt struktúrát alakít ki.” Így aztán a költői szituációkat „fogalmi látással, a logika világosságával elemzi”.⁴ Túlzás volna ennek alapján azt mondani, hogy Szabó Lőrinc új költői korszaka a filozófia vagy a tudomány felé nyitja meg költői gondolkodását. Felismerhetők ezekben a versekben a filozófia jelei, a filozófiai gondolkodás kvalitásai és relációi, ám semmiképpen sem tekinthetők az „átvett képzetek” illusztrációinak. Ellenkezőleg, a gondolkodás és a kijelentés itt egy szuverén költői világlátás egészéből következik, egy sajátos költői világhértelmezés kifejezésformája lesz. Még azokban a versekben is, amelyekhez költői kommentárt fűzve konkrét élethelyzeteket, megélt élményeket sorolt, hiszen ezek mind lekoptak már a versekről és régóta (már) mint verseket tartjuk számon őket, nem mint az élet (a költő életrajza) dokumentumait.

A *Te meg a világ* verseinek nyelve „szikár, lényegretörő”, „Gyér jelzői nem színeznek, nem hangulateltérők, és nem is sejtetik a lélek örvénylőbb rétegeit” – írja Rába György.⁵ A belső végtelenben mellett megemlíthetjük még a Húsvét múltva, a Materializmus, a Halálfélelem, a Két sárga láng, a Felirat, az Útrakészen, az Egyetlenegy vagy, a Ne magamat?, a Körüti éjszaka, a Tenger, a Belül a koponyádon, a Farkasrét, a Szentjánosbogár című verseket, amelyekben – miként Az Egy álmai címűben mondja – „Ketten vagyunk, én és a világ, / ketrecben a rab, / mint neki ő, magamnak én / vagyok a fontosabb”. A világgal szemben a székepszis és az individualizmus áll ezekben a versekben, az in-

dividuum világot gondoló és a világot elgondolni tudó attitűdje. Kevés van ebben a „visszaklasszicizálódásból”. Láttuk, a versek szigorú formai felépítése, a gondolkodás és a filozófiai képzet mint a vers témája nem fordította Szabó Lőrinc versét a klasszikus formák, a klasszikus lírai témák felé. Éppenséggel kimozdította e verseket a hagyományos lírai jelentéskörökből, s ezzel együtt a műfaji és más jellegű meghatározottságok konvenciói közül. Egy új költői gondolkodásmód érvényesül itt, és ennyiben tekinthető a kötet Szabó Lőrinc életművében az átalakulás dokumentumának.

A *Te meg a világ* verseivel a „felnőtt modernség”, a „líra önállósodásának” korszaka kezdődik, miként a 35 vers költeményeivel egy korszak ér véget, azaz a különbséggel természetesen, hogy Szabó Lőrinc költészetében ennek az időszaknak megvannak az előzményei a korábbi versekben, Kassák Lajos költészetében pedig a számozott verseknek vannak egészen az öregkori líráig vezető száalai. Ezért kérdés, hogy e két kötetben és e két költői életműben észlelt változások, alakulások és felismerések alapján megfogalmazható-e, legalább körvonalaiában, korszak-vagy paradigmaváltás. Nem rajzolódik ki itt ugyanis olyan mértékben egy merőben más költői gyakorlat és költészetfogalom, hogy ennek alapján korszakalkotásról beszélhetnénk.

Világos, hogy a két kötet iránya szinte szó szerint megegyezik az európai költészetben kialakult két legfőbb tendenciával. A formájában nem kötött alogikus líra és a formájában kötött intellektuális líra tendenciájával.⁶ Kassák szabad versformája, a szavak és mondatok allogikus elrendezése nyelvi kompozícióvá, nyitott a hagyományos lírai tartalmak felé, de azokkal sohasem azonosul olyan mértékben, hogy ez a közeledés ne lenne egyúttal polémia is a hagyományossal és konvencionálissal. Így őrzi meg magát ez a vers az avantgárd alapdallamában, és válik egy egészében kiépült költői életmű részévé. Vele párhuzamosan Szabó Lőrinc kötött formájú intellektuális lírája, bár látványlag hagyományosabb, a hagyományostól igencsak messzire került. Még akkor is, ha költészetének ezt a fordulatát is áttekinthetjük Babits költészetének tapasztalatvilága felől. Megőrizte eredeti kifejezésformáit, ami azt jelenti, a modern vers ismérveit is, és ily módon költői életművét gazdagította, lírai teljesítményének egy új rétegét dolgozta ki hasonló versek sorával, mint A belső végtelenben.

Kassák költészetében nem zárul le egy korszak, Szabó Lőrinc költészetében pedig nem kezdődik új korszak; a két életmű válik összetettebbé és teljesebbé ezekkel a két évtized fordulóján írt versekkel. És ennek alapján talán megkövethető egy olyan állítás is, hogy e korszak magyar költészetében nem kerül sor korszakváltásra, hanem az érett, a felnőtt modernség nagy költői életműveket eredményező időszaka kezdődik meg. Hogy nem beszélünk új korszakról a magyar költészet történetében, semmit sem von le e költői életművek jelentőségéből, annál kevésbé, mert szerintem a magyar költészet nagy korszakváltása a múlt század második felében játszódott le, amikor kialakultak a modern költészet, a modernizmus körvonalai. „A XX. század költészete nem hoz többé semmi fundamentálisan újat, bármennyire is értékesek a költői”⁷ – írja

Hugo Friedrich.

Ha így van, akkor arra kell gondolnunk, hogy van-e ennek a korszaknak egységes stílusa, megegyező műfajrepertoárja, megkülönböztető konvenciórendszer. Működik-e itt is a kényszer, például a műfaj vagy az irány kénysze-re, mint minden más korszakban. Még akkor is, ha az ellentétek rendkívüliek, ahogyan azt Szabó Lőrinc és Kassák példája is felmutathatta.

Ennek az egységes stílusrendszernek csak egyetlen elemét emelem ki. Kassák számozott versei és az azokhoz „lecsengésül” odatartozó Emlékezzetek rá!, valamint a Szabó Lőrinc kötetéből kiemelt és A belső végtelenben című vershez soroltak egy sajátos műfajkategória (kockázatos) felemlítését teszik lehetővé, a „vers mint műfaj” fogalmának bevezetését. A romantikus versszemlélettől, a profetikus költői szerepvállalástól való elszakadás ekkorra már régen időserű a magyar költészetben. Kassák és Szabó Lőrinc valósította meg (a jelzett versekben) ezt az elszakadást, és alakította ki a „versműfaj” egészében modern eszményét. A vers itt autonóm szervezet, organizmus, amelynek belső működési szabályai vannak, és ezek a szabályok nem esnek egybe sem a hagyományos lírai műfajokéval, sem pedig a konvencionális lírai közepszerűséggel, az irányzati elvárásokkal sem. Maga a lírai, a líraiság mint kvalitás behálózta már az irodalom teljes térségét, átlépett a filozófia területére is, és ezáltal tehermentesítette a verset mint a líraiság kifejezésének reprezentánsát, és egyúttal lehetővé tette, hogy a vers műfajként kezdjen funkcionálni, amelyben nem mindig a versszerűség tradicionális jegyei dominálnak, miként azt Kassák versei bizonyítják, s amelyben nem mindig a lírai lélek szólal meg, hanem gyakran az intellektus, a gondolkodás, miként azt Szabó Lőrinc verseiben láthattuk. Maga a vers vált a modern költészet egyik, lehet, hogy domináns, műfajává.

A „versműfaj” két válfaját említem csak meg. A „félhosszú” verset, amelynek példáit és történetét is Tandori Dezső mutatta fel *Az erősebb lét közelében*⁸ című könyvében, és az „esszéverset” mint a versműfaj azon változatát, amely talán a legmeggyőzőbben bizonyítja, hogy a vers, kilépve hagyományos meghatározottságai köréből, műfajként konstituálódott a XX. századi magyar költészetben. Az esszéverset mint a versműfaj reprezentatív változatát az intellektus szkepszise, a kulturális és civilizációs józanság, a romantikus szenvedélyek visszaszorítása, a vallomások kiiktatása, a költői kép elhalványítása, a metafora helyett a metonímia, a logikai világosság jellemzi, nem utolsósorban a filozófia kiterjesztése a tudomány vidékéről a lét rejtélyei felé. „... maximális tömörségre igyekeztem, kép és szín nélkül, a brutális valóság ábrázolására” mondja Szabó Lőrinc az Egyetlenegy vagy című verséhez fűzött kommentárjában. Ez a törekvés ismerhető fel a versműfaj esszéversnek mondható változatában, és ennek a műfajnak a variánsai jól láthatók Babits kései lírájában, Füst Milán „újak” verseiben, majd később Vas István, Rónay György, Kálnoky László, az Újhold költői, Weöres Sándor, Tandori Dezső verseiben. Nem véletlenszerű a felsorolás, hiszen a versműfaj és az esszévers nem költésztörténeti jelenség, vagyis nem vizsgálható az „egymás után” módszerével,

hanem a felnőtt modernség „egyszerre” megmutatkozó dokumentuma. E műfaj megjelenése és élete nem teremt korszakot a magyar költészetben, de meglétének teoretikus felvázolása a modern magyar költészetnek egy más szempontú megközelítésére ad lehetőséget.

JEGYZETEK

¹Rába György: *Csönd-herceg és nikkell számovár*. 1986. 213., 214. o.

²Rába György i. m. 145. o.

³Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*. 1990. I. 312. o.

⁴Rába György i. m. 145. o.

⁵Rába György i. m. 149. o.

⁶Hugo Friedrich: *Struktura moderne lirike*. 1969. 126. o.

⁷Hugo Friedrich i. m. 124. o.

⁸Tandori Dezső: *Az erősebb lét közelében*. 1981.

⁹Szabó Lőrinc i. m. I. 335. o.

KÉT SZABÓ LŐRINC-KÖTET POÉTIKAI TANULSÁGAI

GEROLD LÁSZLÓ

Tény, hogy szándékom szerint dolgozatomban mintegy évtizednyi időt felölve a húszas évektől a modern magyar líra egyik meghatározó egyénisége, Szabó Lőrinc költői forrongásának, önmagát megtalálni igyekvő útkereséseinek sajátos ismérveit nyomozom a versek és a bírálatok meg összefoglaló tanulmányok alapján, de már előljáróban bevallom, hogy a Szabó Lőrinc-i vers alakulását az opus későbbi nagy vállalkozása, különös értékű teljesítménye, a *Tücsökzene* reflektorfényénél próbálom vázolni – másra itt idő nincs –, megkeresve közben épp a *Tücsökzenében* kiteljesedő sajátos Szabó Lőrinc-i versbeszédhez vezető nyomok közül néhányat.

Azt hiszem, szándékból akkor lesz igazi nagy költészet, ha a költő megtalálja a saját belső tartalmához legalkalmasabb, azt legjobban kifejező formát. Szabó Lőrinc esetében ez akkor következik be, amikor rátalál az ún. „*pontos vers*”-re, aminek alapja a különféle formakísérleteken, többnyire izmusokon át utat törő *egyszerűség*.

Ez a fogalom – még ha nem is poétikákba illő – a Szabó Lőrinc-i költészet kulcsszava.

Ez szabja meg ugyanis Szabó Lőrinc költészetének alakulási irányát, vezeti

el a költőt az önmagára találás kiteljesedéséig, a *Tücsökzenéig*, amit akkor ír, sajátos, de nem egyedülálló költői paradoxonként, amikor már másféle vers a divat. Csakhogy a költői pályák alakulása nem kötelezően esik teljesen egybe a nemzeti líra alakulástörténetének éppen aktuális szakaszaival, hanem csak egy-egy részzakasszal, amit azonban ő jelentősen befolyásolhat, meghatározhat, mint tette Szabó Lőrinc is szinte színre lépésétől a *Te meg a világ*, pontosabban a *Különbéke* című könyve megjelenéséig, líránk történetének éppen azon fázisában, amelyben fontos paradigmaváltás játszódott le, a húszas-harmincas évek fordulója táján.

Noha az abszolutizáló kiemelések, joggal, eleve gyanúsán megbízhatatlankok, ezúttal, a Szabó Lőrinc költészetében történt alámerülés után mégsem látom túlzásnak, hogy a *Tücsökzene* a modern magyar líra egyik csúcsteljesítménye. A versbe szedett életrajzi regényeket idéző mintegy 370 „tücsök” valóban a költőt igazolja, aki művét „rendkívüli munkának” gondolja, „egészében és szerkezetében teljesen eredeti, európai alkotásnak” (Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*. 1990. II. 197.). S ezt tudomásom szerint egyetlen méltatója sem vitatta el, jóllehet megjegyzik, hogy önletrajzi részletessége mellett sem olvasható Szabó Lőrinc életrajzaként, inkább – ahogy remek kismonográfiájában Rába György írja – „egy személyiség születésének és kialakulásának krónikája (...), egy lélek története”, amire az alcím – Rajzok az élet tájáról – is pontosan utal. Kétségtelen, hogy a Szabó Lőrinc-i opus csúcását jelenti, ahová a költő több évtizedes munkássága során, mondhatnánk, öntudatlanul is, törekedett, s amely felől, magasából ezért mintegy visszafelé olvasva az életmű alakulásrajza biztonsággal áttekinthető, ábrázolható. Többek között az a korszak is, amelyet ezen dolgozat címe jelöl, 1922-től, az első Szabó Lőrinc-kötettől 1932-ig, a *Te meg a világ* című kötetig, melyben a méltatások, például a már említett Rábamonográfia is, nemcsak Szabó Lőrinc „költői fejlődésének új szakaszát” látja, „hanem a magyar líra történetében is más ízlést” jelző kötetet is lát, érthető, hogy utólagos kommentárjában Szabó Lőrinc ezt a könyvét nevezi első érett, később is nyugodtan vállalható kötetének. Ha viszont – tovább visszafelé haladva az időben – épp a korabeli kritikákat és a későbbi méltatások tükrében szemléljük Szabó Lőrinc első, *Föld, Erdő, Isten* című kötetének fogadtatását, az is evidens, hogy ez a szerény, mindössze 38 verset tartalmazó kiadvány, ha egyebet nem, némi változást jelzett a huszadik századi magyar lírában, akkor érthető a paradigmaváltás vizsgálata ügyében történt szerző- és kötetválasztás.

Mielőtt azonban a *Föld, Erdő, Isten*től a *Te meg a világig* húzódó alakulásrajz bizonyos poétikai sajátosságairól – s talán tapasztalatairól is – szólnék, szükséges néhány mondat erejéig a *Tücsökzenénél* időzni, mindenekelőtt Szabó Lőrinc néhány megjegyzésénél. Nevezetesen a „léckerítés”-módszernek nevezett eljárás dicséreténél, mert ezzel elkerülhette azokat a részleteket, epizódokat, amelyeket akart, és ahogy írja, „csupán lírát” készített, s az „egésznek mégis epikus összhatása lesz”, továbbá hogy verstani megoldásokkal addig megvalósíthatatlan, de vágyott stílust, nyelvhasználatot sikerült teremtenie, s

végezetül, hogy a tőle telhető „legnagyobb klasszicitást és fegyelmet” keverte a „legvakmerőbb modernizmusokkal”, amivel a vállalkozás összhatását tudta fokozni.

Nem nehéz felismerni, hogy a szerző pontosan azokat a formai elemeket emeli ki a *Tücsökzene* dicséretére, amelyekre előző kötetének bírálói közül is legtöbben mint jelentős hozadéokra hívták fel az olvasók figyelmét. A líra és epika sajátos egybefonódására, kettősségére, a klasszicitás és modernség kettősségére, valamint a stílust és nyelvhasználatot jellemző megoldásokra. Ez utóbbira vonatkozhat Rába György észrevétele, miszerint a *Tücsökzenében* Szabó Lőrinc lemond a „mondát minden fölösleges kötőeleméről”, amit az egész életmű során tapasztalható egyszerűsödési törekvés, tisztulási szándék eredményének tekinthetünk.

Babits Mihály, kinek tanító barátsága felismerhető a *Föld, Erdő, Isten* versein, még ha Szabó Lőrinc igyekszik is, szeretne is más lenni, írja, hogy „alig ismerhetünk higgadtabb lírát” mint a pályakezdő Szabó Lőrincé, kinek kötete „egyszerű, többnyire rímtelen versekben, hangosság nélküli, gyakran szinte a prózához közel álló szavakkal” kelti „refinált művészet benyomását”. Ezt a higgadtságot dicséri Tóth Árpád is, aki noha nem írja le az egyszerű, egyszerűség szavakat, de kritikája teljes egészében ennek a fogalomnak a jegyében készült, minek bizonyítéka, hogy erőt, „a természeti jelenségek ősi” üdeségét és nyersességét fedezhetjük fel. Néhány évvel később Ignó Pál úgy emlékezik a *Föld, Erdő, Istenre*, mint „leegyszerűsített technikával” írt bukolikus szabadverseket tartalmazó kötetre. Sárközi György a második kötet, a *Kalibán* felől visszapillantva „kissé nyugalmassá stilizált szépségű” költeményeket említ, ami részben azonos a babitsi véleménnyel. Németh Lászlónak az *Új nemzedékről* készült összefoglalója szerint a *Föld, Erdő, Istenre* jellemző „sima, színtelen jambus”-ok az élmény elől a forma szigorába való elzárkózás eredményei. Hasonlóképpen írt Halász Gábor is, ki a „könnyen folyós” jellege ellenére is „szokatlanul színtelen”-nek véli a verselést, „meglepetéstelen”-nek, a jambusokat monotonoknak, a szólamokat letompítottaknak, s mindezt a múlttól, a nyugatos lírától való szabadulás szándékának tudja. Szentkuthy Miklós azt dicséri, hogy az ifjú Szabó Lőrinc észreveszi a világban a „tisztább vonalakat”, míg Illyés Gyula a fiatal költő „tárgyvilagos” látását említi. Az „egyszerű” jelző, amely oly gyakorta tűnik fel egy-egy kötet vagy a teljes opus kapcsán, majd Rába György *Valóság*-beli kiváló összefoglaló tanulmányában tér vissza, mintegy köztes fogalomként a költő „kalsszicizáló hajlama”, látványszerű képeinek idilli természetfestése és „még sokszor az impresszionizmussal rokon, bár nagyon is biztos nyelvhasználata” között. Kabdebó Lóránt pedig, ki nagyarányú kutatásaival a legteljesebb Szabó Lőrinc-képet nyújtja, az „új realista költői nyelv alakításának első mozzanatait” fedezi fel a korai kötetben, többek között a *Föld, Erdő, Istenben*, melyben szerinte a természetességet, a depoetizáltságot a köznapi beszédbe illeszthető költői képek jelzik, s az a törekvés, hogy a szerző a „legegyszerűbb és legtermészetesebb közlési módot választja”,

jelesül a „beszélgető formát”.

Ha a kötet verseit nézzük, az egyszerűség mintadarabjai szembetűnően a természetet és a tárgyakat szinte felsorolásként tartalmazó *Sötétség, holdfény*, a természetet és a testrészeket együtt láttató *Zavar*, a kedvest bemutató *Mondják, hogy szép* s a természetet és a szerelmet összefonó *Erdei szerelem* címűek. Ezekben ismerhetünk a kötetnyitó vers, *A vándor elindul* kapcsán tett szerzői kommentár – „tüntetően szürke szavakkal, de bensőségre törekvőkkel” történt fogalmazás – vissza-visszatérő jogosságára. A cím szerint említett versekhez csatolt megjegyzésekben az egyszerűsége utaló „racionálisan” vagy „klasszikus tisztaságú” jellemzést Szabó Lőrinc rendre „bensőséges” jelzővel köti össze. Semmiképpen sem véletlenül, hiszen a tárgyyszerűség és a bensőségeség lesz majd a Szabó Lőrinc-i líra két legjellemzőbb, meghatározó tényezője, ahogy ezt a csúcsként említett *Tücsökzene* teljes egészében bizonyítja.

Bármennyire is különös a *Föld, Erdő, Isten* utáni három verseskötetben, a *Kalibánban*, a *Fény, fény, fényben* és *A Sátán Műremekeiben*, bár összképükben vegyesek, főleg pedig más jellegűek, mint az első kötet vagy mint a *Te meg a világgal* kezdődő, direkterben a *Tücsökzene* magasságába törekvő kötetek, ugyancsak felismerhető az egyszerűsége való igény, sőt törekvés is.

A *Kalibán*, amelyről Szabó Lőrinc mondja, hogy átmenet a „klasszicista jóból a modernista rosszba”, de hozzáteszi, számára „mégis a felszabadulást jelentette”, fejezetenként más-más jellegű, hangszerelésű verseket tartalmaz, még sincs híján azoknak a költeményeknek, melyek – igaz, bűvópatak módjára, de – őrzik és továbbviszik a Szabó Lőrinc-i egyszerűségigényt. A „Házak, paloták, esti fény” kezdetű *Városra*, a különös felfedezést rögzítő *Szénásszékre*, a részleteket felsoroló *Hajnal a nagyvárosbanra*, a *Gyökér a gyökerek között* ciklus verseire (*Csigabiga, Tavaszban, Fűben, Séta közben, Záporban*) és az *Anyám mesélte* elbeszélő jellegű költeményre gondolok, melyek szám szerint elenyészőek ugyan a „nyerskesedő mondanivalóval” bíró (Halász Gábor), az „ember és a természet harmóniájába nyugtalanabb hangokat” vegyít (Bálint György), az „elűtő stíluselemek keveredését” mutató versek között, melyekben a „lírai indulat legtöbbször erősebb az intellektuális elemzésnél”, minek következtében „Versformációinak nyugalma (...) felbomlik, dikciójába szónokias elemek vegyülnek”, és „dialogusokkal bontogatja az elbeszélő előadás-módot” (Rába).

A *Fény, fény, fényben*, Szabó Lőrinc szerint „legdúltabb” kötetében, melyben Rába szerint a költő „Dikciójá harsány, tobzódik a retorika tipikus eszközeiben: a felkiáltásban, szólamhalmazban, megszakított és hiányos mondatban”, legtöbbször „önkívületi ódastílusban” ír, Radnóti Miklós meg „expresszionista hangszerelésű” verseket említ, kevesebb még az egyszerűsödésre mutató törekvés. Igaz, Ignotus éppen erről a kötetéről írva, konkrétan az *Újsághír a végtelenben* című vers kapcsán tart fontosnak novellisztikusságot említeni, sőt egyetlen vers alapján jósol is, mondván, hogy ez a költemény „jelzi Szabó Lőrinc fejlődésének irányát”. De verskommentárjaiban Szabó Lőrinc is

csak *A mélység tündéése* kapcsán szól egyszerűsödéstről, a „szabad vers szét-hulló expresszionista formája” alapján. Emellett a felsorolásszerű *Nyári utazást* meg a kötetzáró, ugyancsak leltárszerű *Óda a genovai kikötőhöz* című nagy verset lehetne megemlíteni.

A következő, *A Sátán Műremekei* című kötetben, melyből Füst Milán „lelket öló kopogást” hallott, s melyben „verssé kényszerített pokoli prózát” látott, Illyés viszont „tobzódó expresszionizmusát”-t dicsérte, igaz, 1956-ban, Rába György a versek expresszionista jellege ellenére is riporterri látásmódra hívja fel figyelmünket, a kötet publicisztikus alaphangjára utal – ez szociális számvetésre biztat –, s úgy véli, hogy az „élőbeszéd prózájához tudatosan közelítő, rímtelen, monoton szabadvers feladata a korszak ritmusának érzékelte-tése”. Szerinte ez a kötet Szabó Lőrinc „későbbi realizmusának csfájá”, s ilyen-tén, mondhatjuk, bizonyíték arra, hogy a tisztulási folyamat, ha kevésbé nyilvánvaló is, de létező törekvés. Mindegyik kötetben vannak az egyszerűségnek tiszta vagy részben tiszta példái, amelyek a mélyben, a különféle izmusokat követő megoldások alatt húzódnak ez a költészetet a *Tücsökzene* „pontos versei” felé.

És most álljunk meg ennél a bevezetőben már említett fogalomnál, melyet a poétikákban nem jegyeznek, de talán használható. A „pontos vers” egyértelműen Radnóti egy költeményét juttatja eszünkbe, az *Újholdban* levő Pontos vers az alkonyatról, amely 1934 szeptemberében született, nem sokkal azután, hogy megjelent Szabó Lőrinc *Te meg a világ* című kötete. Az a verses-könyv, amelyről épp Radnóti írta, hogy benne a „bonyolult lélek kívánczósá”-ra ismerünk az „egyszerűség felé”.

A *Te meg a világban* szám szerint kevés olyan vers található, amely megfelel a „pontos vers” elvárásainak, de ebben a kötetben fejeződik be a mintegy évtizednyi tisztulási folyamat. A *Te meg a világban* veti le Szabó Lőrinc költészete azokat a formai kifejezésbeli sallangokat, idegenségeket, amelyek után – még ha némi kivárással is – megtörténhet, lejátszódhat a teljes önmagára találás, a költői kiteljesedés, ami – tudjuk – olykor még a legnagyobbak számára sem adatott meg.

Eddig, a *Te meg a világig* tisztul Szabó Lőrinc lírája, keresi a megfelelő formát, míg annyira nem egyszerűsödik, hogy eljut a közlés nyers öröme jelentő szóig, az adott lírai-emberi helyzetben egyetlen lehető, pontos szóig, amit jól megválasztott, érzelmileg szinte soha nem felajzott, nem feltupírozott jelzővel avat lírává, formálá verssé. Ezt értem pontos vers alatt, a Radnótitól kölcsönzött fogalmát kétféleképpen fogva fel. Az időbeli pontosságot – „Kilenc perccel nyolc óra múlt, / kigyúlt a víz alatt a tűz...” – fogalmi pontosságként értelmezve, használva, s hozzákapcsolva a veresszerűség egyik, talán alapvető kritériumát az egyéni töltetet hordozó minősítő szót, fogalmat. A fogalom – „pontos vers” – tehát azt a kettősséget hordozza, amely az objektív líra kifejezésben is megtalálható: tárgyyszerűség plusz egyéni látás, megnevezés és líra, ahogy ez utóbbira verskommentárjaiban Szabó Lőrinc gyakran mondja: benső-

ség. Mégsem nevezném csak pusztán objektív lírának a Szabó Lőrinc-i verset, hanem a magyar költészetnek éppen az itt vizsgált periódusa egyik vonulatára jellemzően inkább a „pontos vers” kifejezést használok, noha kétségtelen, hogy ennek poétikai hitelesítése nincs, de ettől függetlenül lehet jellemző, pontos.

A HÚSZAS–HARMINCAS ÉVEK KÖLTÉSZETÉNEK DOMINÁNS POÉTIKAI, RETORIKAI ALAKZATAI

T H O M K A B E Á T A

A legradikálisabb irodalomtörténeti revízió sem ütközne olyan nehézségekbe – legyen szó a magyar irodalom bármely korszakáról, irányzatáról –, mint egy-egy periódus, korszakváltást jelző időszak poétikai, genológiai, retorikai rendszerének kimerítő leírása. Minőségi változás csupán a verstanban, metrikában játszódott le, míg a magyar irodalomtudomány egyéb ágazatai egyelőre fölkészületlenek a korszerű fogalmi apparátus kidolgozására és alkalmazására. Egyelőre elérhetetlen távolban lebeghetnek előttünk az olyan nemzetközi összefogások, melynek eredményeként egész sorozattá bővült a zágrábi rusziszták és teoretikusok vállalkozása, az orosz avantgárd fogalomtárának összeállítása (Flaker–Ugrešić: *Pojmovnik ruske avangarde*). Már-már kilátástalannak tűnik egy rugalmas kategóriaháló kialakításának igénye az e századi költészet formanyelvét illetően, amikor tudjuk, hogy a klasszikus epikai, lírai műfajok leírására sem került sor. Hogy kifejezetten kockázatos a magyar rövidtörténet kutatása megfelelő magyar novellaelmélet vagy történeti-poétikai feldolgozás hiányában, arról meggyőződhettem. Ugyanez vonatkozik azokra a folyamatokra is, melynek során a daltól az elégiáig, a szonettől az ódáig megjelenése óta minden lírai műfaj transzformációk során ment keresztül, s a 20-as, 30-as évekbeli alakváltozataikat valamiféle „megállított pillanat” jegyében kellene metszetbe foglalni, ugyanis a szerkezetek természetesen szüntelen mozgásban vannak. A következő évtizedek összképében szükségképpen ismét más konstelláció elemeiként jelentkeznek, ha egyáltalán indokolt marad még a körvonalaikban klasszikus előképeket, műfaji archetipusokat sejtető formák azonosítása az elsődleges poétikai modellel. Vajon *A közelítő tél*hez viszonyítva elégia-e még József Attila *Elégiája*, Kosztolányi *Hajnali részegsége*, Babits *Ősz és tavasz között* című verse, vagy csupán „elégikus”, és egy közbülső fázis a Pilinszky *Apokrifje* felé vezető úton. Dalok-e Kosztolányi, Weöres, József Attila lírai miniatűrjei, vagy részleges, illetve teljes ártélmelzése a hagyománynak, előkészítő annak a stádiumnak, melyben a *minimalista versszerkezet* szemléletileg, nyelvilleg, mikro- és makroszerkezeteit illetően is végleg eltávolodik a Liedtől, mint például Petri György költészetében.

A műalkotássíkok közül kétségtelenül a metrikai jelenségek regisztrálása a viszonylag egyszerűbb feladat, és ebből a nézőpontból sok esetben maguk a műfajformák is feltárulkoznak. Az elégia régóta nem disztichonos, a dal nem jambikus, a szonett szólamnyomatékos elemeket kombinál, a szabadvers többszólamú metrikája merészen tolult be a lírába, és fellazította a kötött szerkezeteket. E jelenségek láttán mindinkább az válik izgalmas kérdéssé – ha tovább őrződnek és fölsejlenek tiszta formájukban –, mi indokolja fölbukkanásukat. Ennél jóval bonyolultabb a stilisztikai-retorika műveletekben és szerkezetekben végbemenő átalakulások sora, ugyanis java részük lényegi jelentés-tani transzformációkat eredményez a versalkotó szövegatomok, a trópusok síkján éppúgy, mint a szövegegész összefüggésében. A korszak egy-egy életműve kiválóan példázza azokat a szemléletbeli, világlátástól és létérzékeléstől nem függetleníthető módosulásokat, melyek a metaforák mélyszerkezetében egy-két évtized alatt lejátszódnak. Babits, József Attila, Kosztolányi, Radnóti esetében szembetűnő egyes alakzatok és trópusok gyakorisága bizonyos időszakokban, és elmaradásuk, jelentőségük csökkenése az életmű más szakaszaiban. A kutatás eddig a stílusirányzatok fogalmaival jelölte ezeket az átmeneteket, anélkül azonban, hogy e nyilvánvaló jelenségeket a költői nyelvhasználat tüzetes szemantikai elemzése és retorikájának feltérképezése egészítette volna ki.

A műfaj történeti és a történeti-poétikai alapozás hiánya és a magyar stílus-kutatás stagnálása következtében jelen pillanatban csupán tézisszerűen vállalkozhatunk egyes uralkodó vonások, meghatározó jegyek kijelölésére, vázolására. Az áldatlan helyzetnek paradox módon egyetlen pozitívuma is segítségünkre lehet ebben: nem kell semmiféle fogalmi zűrzavarral szembenéznünk, ugyanis a műfaj- és stíluselméleti fogalmak a magyar terminológiában megfelelnek a konvencionak. A probléma ott merül fel, hogy e terminusok jó része mind alkalmatlanabb a jelenségek leírására nemcsak a jelenkor, hanem a hat-évtizeddel korábbi időszak vonatkozásában is.

1. *Műfajformák, poétikai szerkezetek.* Rendkívül jelentős tapasztalatok származnának a korszak lírai formáinak föltérképezéséből, ám ebben föltétlenül árnyalásra szorulna a klasszikus poétikai kategóriarendszer. A már említett észrevételek mellett ezt sürgeti a 20. század minden szakaszát jellemző művészi magatartás, mely minden síkon dinamikussá tette nemcsak a hagyományhoz, a formai örökséghez, hanem az éppen megalkotott egyéni műfaji variánshoz való viszonyát is. Nemcsak a szabadvers újul meg versről versre, hanem sok esetben az olyan viszonylag kötött struktúrák is, mint a szonett. Ha Szabó Lőrinc 8–9 szótagosra csökkenti, Babits pedig 12 szótagra növeli a szonett sorait, az egyféle *külső formai transzformáció* jele. Ennél azonban jóval nagyobb hatású a *formák belső átalakulása*, melyek radikális úrjaértékelésről tanúskodnak. József Attila végigpróbálhatta a klasszikus metrumokat, ám közlendőt sosem rendelte az aszklepiadészi, szapphói vagy alkaiozi szerkezetek konvenciója alá. Ilyen kettősséget tapasztalunk minden verselési rendszer

alkalmazásában, s ezek az eleinte részleges, kevésbé látványos módosítások vezetnek majd később azokhoz a merész és tudatos deformációkhoz, melyek elválaszthatatlanok a jelenkori irodalomnak a tradícióhoz való viszonyulásától.* József Attila vagy Weöres Sándor kiválóan példázhatják, mint bővílhet adott verselési minták *funkciója*: a népdalt idéző szólalmnyomatékos formák az ironikus destrukciónak köszönhetően helyenként groteszk tartalmakkal telítődnek, másutt merész kritikai konnotációkkal.

Amíg egy korszerű metodológiájú műfajelmélet nem válik alkalmassá a szüntelenül változó műfaji konstrukciók leírására, átmenetileg nagyobb figyelmet kellene szentelni azon *poétikai-retorikai*, illetve *poétikai-metrikai szerkezetek* kérdésének, melyek esetenként bizonyos állandósult formákkal vagy alakzatokkal rokoníthatók. Az allegória vagy a parabola pontosan azonosítható retorikai-szemantikai modell szerint működik, s minthogy mindkettő a szöveg egész formaelvét képezi, műfajfogalomként kezelhető. Sajátos módon egyes alacsonyabb nyelvi szinteken létrejövő alakzatok és trópusok is túllépnek eredeti hatókörükön: a hasonlat, metafora, szimbólum, sőt az enjambement, a különféle ismétlések, párhuzamosságok, ellentétezesek, ellipszisek formaszintre emelkedhetnek, ami azt jelenti, hogy a vers egész központi szervezőelveként interpretálhatók. Ahogyan az allegória a hasonlítás párhuzamából vagy a metafora azonosításából fejlődik ki, mint például József Attila *A bánat* című verse esetében, úgy válik az áthajlás Babits *Erdei lakásban* című versének nemcsak egyik metrikai eljárásává, hanem a kompozíció tengelyévé.

A legkülönösebb és legbonyolultabb kétségtelenül a metafora jelensége, amely mindinkább *formaelv*ként és nem a trópusok egyikeként behatárolható *szövegdarabként*, „képszerű” mozzanatként jelentkezik. A metafora mind kevésbé egyszerűsíthető a szóalakzatra, trópusra, s hogy egész szerkezeteket működtethet, arra a lírán kívül számos példát találhatunk a prózaepikában is. Kosztolányi miniatűrjei rendszerint *komplex metaforikus együttesek*, ahol még a cím és a szöveg viszonyát is a kapcsolatoknak ez a típusa határozza meg.

A *poétikai-metrikai szerkezetek*, mint a lírai műformaként, illetve metrikai egységként is funkcionáló szonett, vagy azok a formák, melyeknek – mint az elégia – hagyományosan meghatározott tárgyi, motivikus, metrikai, szerkezeti, műfaji kánonnak kellett megfelelniük, kétirányú átalakulásról tanúskodnak. Az egyik esetben a megőrzött klasszikus metrumok nem szokványos, gyökeresen új tartalmak kifejezői, mint Babits *Május 23. Rákospalotán* című versének disztichonjai. A vers retorikai rendszerét, képi és nyelvi eszközeit erőteljes expresszivitás uralja, minden elem a zaklatottság, a fölfokozott érzelmi állapot alárendeltje. A metrikai forma és a verstárgy *diszharmoniója* tudatos eljárása a korszak költészetének. A másik lehetőség a poétikai forma tárgyi, tematikai, motivikai, hangulati összetevőinek átörökítéséből és a metrikai konvenció elutasításából, új verselési minta megalapozásából következik. A jambusvers mellett a szabadvers bizonyult legalkalmasabbnak e sokféle nyitás érvényesítésére. A tendenciák e téren is a *homogenitást felváltó polifónia*, a *monometrikusság* helyére kerülő *polimetria*, *poliritmia* felé mutatnak.

2. *A szintaktikai szerkezetek funkciómódosulása.* A metrikai rendszerek változásai szükségképpen hozták magukkal a különböző nyelvi szinteken bekövetkező átrendeződést. Amint fellazul a ritmikai egyöntetűség, más struktúrák és versegységek vállalják fel a ritmusképző funkciót. A magyar költészetben nemcsak a szabadvers helyezte át a hangsúlyt a verslábról, ütemről a mondatani síkra, hanem a domináló jambusvers is. A jambusok mellett a vizsgált opusok java részében legalább ilyen jelentőségű azon nagyobb tömbök ritmikai szerepe, mint a szólamnyomatékos rendszerben az ütemnél terjedelmesebb szöveggörpuzoké, a többnyire szintaktikai összefüggéseken alapuló szólamoké.

A költői szintaxis e metrikai funkcióbővülés mellett retorikai és jelentéstani szempontból is külön vizsgálat tárgyát kellene képezze. Ezen a felületen tapinthatóak ki ugyanis azok a szemléleti változások, melyek viszonylag rövid idő leforgása alatt Babitsnál, József Attilánál, Kosztolányinál, Radnótinál lejátszódtak. *A szemléletesből a szemléletibe, a személyességből a tárgyiasságba való átfordulás, a szenzualitásra ránövő reflexivitás, a stílus emelkedettségét felváltó egyszerűsödés, a kifejezés elsőbbségét kisajátító állítás, kijelentés, megnevezés* a nyelv mikro- és makroszintjeit, valamint a retorikai eszközkészletet sem hagyhatta érintetlenül. Igen szembetűnő a két egymással ellentétes művelet, az elhagyás és a bővítés egyidejűsége ebben az időszakban. Míg József Attila és Kosztolányi a korábbi kötetekhez viszonyítva mind fokozottabban fordulnak a tömörítés, a rövidülés, a sűrítés, a kihagyásosság, a redukció felé, ami egyben sok kedvelt alakzatukról való lemondással jár együtt, Babits harmincnál is több szótagos sorokat ír (*Tremolo*), áthajlásokkal építkezik, trocheusi verseit a prózavershez közelíti.

Az elliptikus mondat jelentéstanilag a trópusok mintájára működik: a kihagyásossággal egyenes arányban növekszik az elemek jelentéstani megterhelt-sége. Általános jelenség a verselemek *poliszémia*ja, a retorizáltság fokának csökkenésével együtt járó szemantikai erősödés, bővülés. Remek példái ennek Kosztolányi „pillanatképei”, „útirajzai”: „*Aggastyán bölcs, csak áll majd ezer éve, / mint egy fakír, lélekzetet se véve. / Nem is mozdul már rajta levél, / nem is beszél a többi fákhhoz itt. / Él / Gondolkozik*” (*Öreg fa a Hyde parkban*). E miniatűrök egésze a metaforára vezethető vissza, sőt esetenként nem is szöveg és verscím viszonya metaforikus, hanem szöveg és cím együtt metaforái bizonyos tartalmaknak, mint ahogyan egy létállapot páratlan tömörségű reprezentációja az ellipsziseket halmazó *Októberi táj*.

3. *Jelentéstani transzformációk.* Különös következtetésekre juthatunk, ha a 20-as, 30-as évek költészetéhez két egymástól eltérő irányból, a tízes évek szimbolizmusa, impresszionizmusa, illetve az avantgárd felől közelítünk. Mindkét kiindulóponthoz képest szembetűnő a *látványszerű megérezkítés* jelentőségének csökkenése és a *földidézés, az utalásosság* szerepének növekedése. Mint már jeleztük, a kifejezés fokozatosan kijelentéssé, megnevezéssé transzformálódik, s egy-egy életművön belül is élesen kirajzolódik az érzéki

telítettségéből származó képi zsúfoltság visszahúzódása, a nyelv és közlés egyszerűsödése, köznapibbá, dísztelenebbé válása. Mindez nemcsak a hasonlatok, megszemélyesítések, jelzők számának csökkenésében tükröződik, hanem ezek belső átalakulásában. Míg korábban a jelzős szerkezetekben és a metaforákban összekapcsolt elemek egyike rendszerint szenuális tartalmakkal egészítette ki a fogalmi, szemléleti összetevőt, most kapcsolatuk igen gyakran a feszültségfokozó hypallage, oxymoron, paradoxon, antitethon jegyében alakul, ami fölerősíti a disszonanciát. A jelenség háttérében álló *kognitív disszonancia* különösen azokban a határhelyzetekben válik érzékelhetővé, melyekben a lét/nemlét kérdéseivel, a megszólalás kínjaival, a betegség, a kínok, a pusztulás, a téboly kíméletlen valóságával kell a költőknek számot vetniük. A megváltatlanság/megválthatatlanság felismerésének döbbenete egyetlen anyagiságának durvasága révén ható tárgyi elembe projektálódik József Attila egyik utolsó töredékében. A *kötél* s a *csomó* metaforája minden képszerűségtől eltávolodva sugallja a tökéletes reményfosztottság és kiszolgáltatottság egzisztenciális tapasztalatát: *A kínhoz kötnék kemény kötelek, / be vagyok fonva minden oldalon / s nem lelem a csomót, amelyet / egy rántással meg kéne oldanom. / És szenvedek, de nem lesz kegyelem, / ha megszabadít, aki egy velem, – / amazon lesz minden fájdalom.*

A metafora kettős feszítésnek van kitéve: a valóságlátás, a megismerés, a létszemlélet egyfelől materializálja, másfelől metafizikai távlatba helyezi. Mindkét kiterjedés annak az űrnek a kitöltése, mely az örökségül kapott metafora-modell érzéki, érzékelési elemének helyén keletkezett. Az alábbi példák mindkét lehetőséget érzékeltetik: *S a tág ég tiszta, nagy – / reggel az erkölcs hűvös, kék vasát / megvillantja a fagy.* (József Attila: Fák); *A bölcsesség / nehéz aranymezébe öltözöm, / s minden szavam mosohyág és közöny.* (Kosztolányi: Szeptember elején) Sem a kék, sem az arany nem ellensúlyozza a metaforák által sugallt értelemtartalmak evidenciáinak súlyosságát. Mindkét esetben szembe tűnő kontrasztos helyzetük: a két absztrakt fogalom még távolabbra lökődik az elvontságba, s csupán tartalmaik negatív konnotációi válnak megfoghatóbbakká. A szavakra vonatkozó *mosohyág és közöny* hasonlóképpen egymást kizáró állapotok szembesítései. A metafora a tapasztalati világból távozóban fénycsóvaként világít rá arra a döbbenetre, mely a kor költőjének ontológiai helyzetűdatát meghatározza.

4. *A motívum- és jelképrendszer.* Metafora- és szimbólumszótárak, -elemzések, egybevető motívumvizsgálatok hiányában ismét csupán néhány jelzésre szorítkozhatunk, holott kézenfekvőnek érezzük azt, hogy e periódus motívum- és szimbólumkincse sajátos, a megelőző és a rákövetkező időszaktól is eltérő. Sajnálatos, hogy egy-egy életmű, mint amilyen a Babitsé, Kosztolányié, József Attilaé, Radnótié, melyek öt-hat évtizede lezárultak, nem vált ilyen jellegű feldolgozások tárgyává. Már-már véletlenszerűen, improvizáltan emelünk ki néhány versrészletet.

Meg fogok halni, én, e szomjú lélek, / ki ma örökre megkívtant: e test / meg fog halni s csak az marad utána, / hogy elmesélte vágyát s elmesélte, / hogy lemondott rólad, mert élete / az öröklétben csak egy pillanat volt. (Szabó Lőrinc: Meg fogok halni)

Űr a lelkem. Az anyához, / a nagy Űrhöz szállna, fönn. / Mint léggömböt kosarához, / a testemhez kötözöm. (József Attila: „Költőnk és kora”)

Lélek les ott kiűn lelkem, mint a kobra, / s a gyűlölségek száz Medúza-szobra / mered a lomb között. (Babits Mihály: Józanság)

E madár könnyű röpte / a létet elragadta. / Nincs magasság fölötte / és nincs mélység alatta. / Az egyik szárnya lelkem, / a másik szárnya Flóra. (József Attila: Sas)

lélek, ha felétek remegve, a lármás / emberi hálókba veri szegény szárnyát (Babits Mihály: Free trade)

Ez a madár a vágy, halk vágyunk, kedvesem: / megúnta itt magát és átmegey csön-desen. (Babits Mihály: Ablaknégyyszög)

A fán a levelek / lassan lengenek. / Már mind görbe, sárga / s konnyadt, puha. // Egy hallgatag madár / köztük föl-le jár, / mintha kalitkája / volna a fa. // Így csinál lelkem is. / Járkál bennem is, / ágról-ágra lépked / egy némaság. // Szállhatnék nem merek. / Meghajlik, remeg / a gally, vár és lépked / a némaság. (József Attila: A fán a levelek...)

Két alapvető észrevételre egyszerűsíténem e kis példatár tapasztalatait, melyek ugyanakkor a 20-as, 30-as évek egészére kiterjeszthetők.

1. Előfordulás tekintetében a kételemű, *in praesentia* (a magyar stilisztikában teljesnek nevezett) metafora az uralkodó – pl. *Ez a madár a vágy*. Különös, hogy az utalásosság, a szemantikai hatóerő, a konnotatív kisugárzás, a sűrítettség, az intenzitásfok szempontjából messzemenően hatásosabb, izgalmasabb egyelemű, *in absentia* (az „egyszerű”!) metafora mennyivel ritkább költészetünkben. *A járkál bennem is* (...) egy némaság összehasonlíthatatlanul telítettebb, mint az interpretációt, befogadást leegyszerűsítő, behatároló két tagból álló metafora. A jelenség másfelől azzal magyarázható, hogy a korszak európai tendenciáitól eltérően a magyar költői nyelvben változatlanul erős a logikai, képi, értelmi, grammatikai, jelentéstani összefogottság. A verselemek közé távolról sem ékelődik akkora távolság, mint ebben az időszakban más költészetekben. A helyzet az elbeszélő prózában abban nyilvánul meg, hogy ekkoriban születnek meg a legkristályosabb klasszikus magyar novellák, míg a világirodalomban a forma már hosszú évtizedek óta csupán körvonaláiban utal a műfaji emlékezetben tárolt kánonra.

2. A fenti példákban különféle összefüggésekben bukkan fel a *lélek* fogal-

ma. Legtöbb esetben vagy közvetlen együtttest alkot a *madár, szárny, repülés* fogomláncolattal, vagy asszociatív módon földidezi az egész sort. A *lélekmadár* archaikus képzetéhez hasonlóan sajátos szimbólumgyűjtemény állhatna össze a *szárnyas idő, az életfa* stb. archetípusának körébe tartozó metaforákból is. Igen különös a mód, ahogyan a kiürülté, holt metaforává vált elemek újratelítődnek jelentéssel és ricoeuri értelemben elevenekké válnak. A hegeli *Aufhebung* fogalmát értelmezve írja Ricoeur a La máthaphore vive-ben: „a szöveg két műveletet ír le, amelyek egy pontban – a holt metaforában – keresztezik egymást, de mégis elkülönültek maradnak; az első, tisztán metaforikus művelet a tulajdonképpeni jelentésből a szellemibe átfordított jelentést csinál; a másik művelet ebből a nem-tulajdonképpeni kifejezésből mint átvittből egy tulajdonképpeni absztrakt jelentést hoz létre. Ez a megszüntetve megőrzés, a hegeli *Aufhebung* alkotja ezt a második műveletet. De a két művelet, az átfordítás és a megszüntetve megőrzés mégis különbözőek.”

Az archetipikus szimbólumok azért interpretálhatóak ebben a közelítésben, mert a konvencionális nyelvhasználat rétegeibe süllyedtek, tehát elveszítették kapcsolatukat nemcsak eredendő mitikus-jelképes és misztikus tartalmaikkal, hanem érzékletes képi vonatkozásaikkal is. Weöres Sándor, Szabó Lőrinc a távol-keleti kultúrákból, Radnóti a görög mitológiából, Babits a keresztényen jelképvilágból táplálkozva mélyíti el a korszak költészetének szimbólumbázisát. A két háború közötti nagy reimitologizációs folyamatoktól nem függetleníthető törekvések ezek. Ebből a perspektívából pontosabb képet alkothatnánk magunknak az egyéni érdeklődésekről, fogékonyságokról is, melyek árnyalták és feltöltötték, tartalommal telítették a klasszicizáló tendenciákat, továbbá igen fontos tapasztalatokig juthatnánk a *jelentéstelítődés* (reszemantizáció), az eredeti és a kontextuális értelemtartalmak viszonya, a szemantikai destrukció és újraelapozás módozatainak kérdéseiről.

4. *Egyensúlyhelyzet vagy látszat?* Általános észrevételem értelmében a most vizsgált korszak csak a feldolgozás idejére szakítható ki mesterségesen a 20. századi irodalom történetéből. Előzményeinek és következményeinek áttekintése nélkül összefüggő kép éppúgy nem bontakozhat ki, mint amikor az irányzatokra, hol viszonylag megfelelő, hol meg nem felelő módon behatárolt törekvésekre és időmetszetekre korlátozódott a figyelem. A már jelzett nehézségek miatt elkerülhetetlennek látom a megoldatlan terminológiai-metodológiai problémák tisztázását. Elgondolkodtató, hogy még a formalizmus, a strukturalizmus, a szemiotika, a szövegnyelvészet, az újretorika azon elemei sem épültek be az irodalomvizsgálat gyakorlatába, amelyek megkerülhetetlenek a kutatás meghatározott szakaszában, különösen a leírás, feltérképezés, számbavétel fázisában. A tapasztalatok interpretálásához az utánuk kibontakozott irodalomtudományi iskolák nyújthatnának kellő kiindulópontokat. Illusztrációképpen utalnék csupán arra, hogy Jakobson jól ismert információ- és nyelvelméleti funkció táblázata alapján milyen összképet alkothatunk a korszakot jellemző vonásokról. Ha a századelő lírájával kapcsolatban elfogadjuk az ed-

digi kutatások meglátásait, akkor megállapíthatjuk, hogy egyértelműen a nyelv *poétikai* és *emotív* funkciója állt előtérben. A jelenkor ezzel szemben a *referenciális* funkciót részesíti előnyben: közöl, állít, kimond, illetve a közléssel magával destruálja a referenciát, tehát a *metanyelvi* funkcióhoz fordul. A két háború közötti időszakot az alapvető nyelvi funkciók egyensúlya jellemzi. Fokozatos eltávolodás következik be az érzelemközpontú, a személyesség elsőbbségét érvényesítő lírai formanyelvtől és közeledés a tárgyias közléshez, mely új retorikát és szemantikát igényel. Ezzel egyidejű a köznyelvi eszközkészlet átminősítése, ami bevezetés abba az új egyensúlyba, mely immár nem a fenti funkciók között, hanem az irodalmi és a nem irodalmi, a lírai–nem lírai, a nyelvi–nem nyelvi, fikciós–nem fikciós stb. pólusok között a jelenkorban létrejön.

NÉZŐPONT

KRITIKUSI FELADATOM*

Az utóbbi két évben több emlékezetes tanulmányt olvastam, irodalmi bírálatot azonban csak egyet. Ez a kritika nem volt sértő és ironikus, nem gázolt a költő becsületébe, nem mellékes dolgokkal foglalkozott, hanem a szöveget vizsgálta. Az irodalomtudomány eszközeivel érvelt, nyelvezetét azonban nem terhelték meg a tudálékoskodó szakkifejezések, pontos fogalmazásmód jellemezte, következtetései mindenki számára érthetőek voltak, nem akart a beavatottság kiváltságával hivalkogni. Emellett nem a „gyöngébből” íródott, nem pályakezdő vagy egyébként is mindenki által színvonalatlan dolgozatokat gyártó szerző munkájáról, hanem a mai magyar költészet egyik legnagyobbjának, Juhász Ferencnek a verseskötetéről szólt, elmarasztalóan. Ily módon pedig egy állandósult irodalmi értékhierarchia megbontására tett kísérletet.

Nálunk is van egy ilyen sokak által sérthetetlennek vélt értékrend. Ha megnézzük például az elmúlt tíz év költészeti produkcióját, azt láthatjuk, hogy fiatal versíróink túlnyomó többsége szinte nemhogy természetesnek veszi ezt a hierarchiát, hanem teljes mértékben arra törekszik, hogy beleilleszkedjen. Mivel kritikáirásunk egyáltalán nem is tett kísérletet írói pályák újraértelmezésére, nem serkenti az irodalomról való gondolkodásban ezeknek a készen kapott ítéleteknek a megváltoztatását, amelyek gyakran nem is szövegolvasaton, hanem irodalmon kívüli tényezőkön alapulnak, hosszú időnek kell eltelnie, ha egyáltalán bekövetkezik, hogy a fiatal író belássa: olyan téveszmék rabja, amelyet irodalmi fennmaradása érdekében mielőbb meg kell haladnia. Úgyhogy azt mondhatnám, hogy egy kis részben a kritikáirásunk is felelőssé tehető a fiatal irodalmunkban és a folyóiratuk körül kialakult tarthatatlan állapotért. Pedig énszerintem a kritikáirásnak éppen az lenne a dolga, hogy leszámoljon az előítéletekkel. Amelyekből pedig van bőven.

*Elhangzott a Sinkó-díj átadásán 1991. május 15-én

Nemrégiben olvastam, hogy egyik költőnk, aki hosszú pályája során sohasem volt tekintettel semmiféle irodalmi szolgálatra, most azon tűnődik, hogy talán a költészetével tehetett volna valamit, sokkal többet is a népe, a kisebbség érdekében. Irodalmunk az ötvenes évek óta küzd az ideológia réme ellen, többkevesebb sikerrel. S most, amikor legalábbis a gondolkodás szabadságának a lehetősége megvalósult, kiderül, hogy irodalomról gondolkodóink között még mindig sokan vannak olyanok, akik nem akarnak mentesülni az ideológiától, csak most a korábbiak helyett, akárcsak az élet más területein, új tabuk alakultak ki, új ideológiai elvekhez lehet ragaszkodni. Megint csak nem a szöveg dönti el az író helyét, nem a kifejezés csodája. Írók és nem írók egymással versenyezve bizonyítják múltbéli és jelenbeli mártíriumukat, ellenzékiességüket. Ami tragikus emberi sors lehet, de nem a mű sorsa.

Nemrégiben Herceg János munkásságával foglalkoztam. Azzal, aki mindenkort ezt a szolgálatot hirdette, ám az eszmék nem nőttek elbeszélései fölé. Nyíló idő című esszéjében említi, hogy Vörösmarty, bár Petőfi ugyancsak kárhóztatta érte, mindig az osztrák kezdeményezésre szavazott, ám ettől még ő lehet ma is a nemzet legnagyobb költője. És úgy látszik, nem lehet elégszer emlékezetünkbe idézni Kosztolányi Dezső szavait sem, amelyeket 1934. december 1-jén a Nyugatban tett közzé, egy olyan korban, amikor ugyancsak érezte már a költő is a fenyegetettséget, ugyancsak lett volna oka a nemzetmentésre: „Petőfi az 1948–49-es szabadságharcban viharadár volt. Mégis csaknem bizonyos, hogy ez a forradalom nélküle és versei nélkül is éppúgy kitör és lezajlik, mint vele, hiszen ezt Párizsban, Bécsben és Pesten egyaránt világpolitikai körülmények tették szükségessé. A kakas azért kukorékol, mert feljött a nap, és nem megfordítva.

Tudom, van egy közhit – folytatja Kosztolányi –, mely szerint az író a benne lakozó isteni szikra folytán mindent jobban tud, s ösztönével, sugallatával, hatodik érzékével azonnal rátapint a bajok rejtett kútfejére, akár a forráskutató. Ezt a regényes és émelgyős felfogást semmi se támogatja. Előtte legalább merőben érthetetlennek tetszik, hogy a kifejezés e művésze miért lásson világosabban az élet, az emberi teendők és követelmények, a politika, a közgazdaság szövevényes és nagy szaktudást igénylő kérdéseiben, mint bárki, mondjuk egy értelmes csizmadia, vagy egy értelmes állatorvos. Nyugtalanul aludnék, ha a világ sorsát az író kezére bíznák. Sok kitűnő alkotót ismerek itthon és külföldön is. Akadnak köztük eszesek, de akadnak olyan buták, mint a tők, és olyan hiúk, akik azonnal átnyújtanának az ellenségnek egy egész gyarmatot, mihelyt az hivatalos átiratban megdicsérné egyik hasonlatukat. Ha van valaki, aki nem született vezérnek, az író az. (...)

Jelenségeket vesz észre az író – fejezhetjük be a Kosztolányi-idézetet –, tüneményeket, s ezekből a lenge, pókhálószerű holmikból teremti meg a valóság káprázatát, mely élőbb, mint a valóság, de azért nem valóság.”

A mi kritikáirásunknak szerintem ma megint csak az a legfőbb feladata,

hogy újra és újra emlékeztessen ezekre a régen kimondott igazságokra. Hogy beivódjék a mi irodalmi közgondolkodásunkba, hogy az írónak megadatott, hogy csak író legyen, s ha nem több ennél, attól még nem lesz a népének árulója. Hogy az irodalmi hierarchia újraértékelése mellett azt is megint el kell mondania, „a vers mivolta az a mód, ahogyan megalkotódott”, s arra kell törekednie, hogy tudatosítsa, amit Grendel Lajos fogalmazott meg nemrégiben: az írónak egyetlen erkölcsi kötelessége van, mégpedig a nyelv iránt; a nyelv tisztelete. Mint ahogy – teszem hozzá – a kritikának is egyetlen erkölcsi kötelessége, hogy az ilyen értelemben erkölcsteleneket leleplezze. Mert belőlük is van nálunk, nem is kevés.

TOLDI Éva

LEVÉL AZ EURÓPAI UTAS SZERKESZTŐJÉNEK*

Tisztelt Módos Péter!

Amikor fölkértetek, hogy az Európai Utas szerkesztősége nevében találjak Újvidéken egy bemutatkozásokra alkalmas, lehetőleg reprezentatív helyet, tárcsázni kezdtem. Mivel a hívott szám nem jelentkezett, hirtelen Otlík Géza jutott eszembe. Ittjártakor, 1979-ben az állomási restiben várakozva mesélte a következő esetét, amelyet azóta könyvében is olvashattunk.

Ő valamikor régen a Keleti pályaudvart hívta, hogy megtudja a kassai gyors érkezésének időpontját.

– Huszonegy óra tizen... Elnézést, nem! Tessék mondani, a Munkács–Kassa–Budapest?

– Igen – válaszolta az író.

– Huszonhárom, azaz tizenegy óra huszonöt perckor. Igen, ez az.

– De miért bizonytalankodik, mintha nem volna vasutas?

– Dehogy vagyok én vasutas, kérem. Sztomatológus vagyok – mondta a vonal túlsó végéről a hang, és megmagyarázta: „Telefonom összekapcsolódott a Keleti pályaudvaréval. Napok óta hívnak, tévesen. Ha elpanaszolnám, hogy téves a kapcsolat, akkor legfeljebb bocsánatot kérnének egymástól, de egy perc múlva ismét itt csörög a telefon. Ma reggel kiírtam magamnak az összes vonatok érkezését és indulását. Mégiscsak így a legegyszerűbb.”

Elnézést, hogy ennek a fogorvosnak a logikájával szerveztem meg a mai folyóiratbemutatót itt, a Forum-házban, e reprezentatívnak aligha mondható, fölüljúrtásért kiáltó szerkesztőségi klubban. De fogjuk föl képletesen, hogy mi most takarítás végett vagyunk itt, ki-ki parkettkefével, porronggyal, partvissal,

*Elhangzott az Európai Utas újvidéki bemutatóján

és közösen takarítunk. Mert, ugye, ti is a közös munkát szorgalmazátok. Soraidat olvasom: „Az Európai Utas együttműködik más intézményekkel... Az EU a közvetítés eszköze kíván lenni. Értékeket importál, értékeket és híradást exportál. Természetesen és elsősorban, de nem kizárólagosan a kultúra területén”.

Mivel én máshoz nemigen értek, és illetékesnek sem érzem magam, maradjunk jobbára csak a kultúra térségeiben, erre biztat egyébként a jó szándékú író-államelnöki köszöntő is. Figyelmesen böngészem: „Európa e térségét eltéphetetlenül kötötte és köti össze a kultúra is. A nagyvilág gyűjtőtáborában közép-európai kultúra címszó alatt regisztrálják az e térségben megalkotott, létrehozott egyetemes értékű alkotásokat: verset, szobrot, templomot, drámát, regényt, filmet, esszét. . .” Válaszként fogom föl ezeket a sorokat arra a Híd szerkesztőségéből küldött levelünkre, amelyben azt panaszoltuk föl az elnök úrnak, hogy az intézmények számára lemondták az előfizetést. De ezen túlmenően: örülök, hogy a kultúrák összekötő erejének eszméjét a két első számotokban maradéktalanul megvalósulni látom. És szeretném hinni, hogy az EU valóban a közép-európai értelmiség gondolkodásmódjának a folyóirata lesz, a mostanság sokat emlegetett Pentagonálé-eszmét sikeresen keresztülvivő lap: az értékeket regisztráló, és nem a hangoskodók részéről értékeknek kiáltottakat, a tényeket közlő, nem pedig az elpolitizált változatokat hozó, igazságot kimondó, az egyéni érdekekből fakadó féligazságok helyett. Ilyen folyóiratért valóban tudok lelkesedni, mert a másmilyenekből már sok van.

Távol áll tőlem, hogy bárkit is bíráljak, könyv- és folyóiratkiadó lévén erkölcsi jogom sincs testvérházak és lapok elmarasztalására, hiszen a magunk háza táján is van jócskán tennivaló, de ha megengeded, erről a mi jugoszláviai magyar nyelvi-nemzetiségi-kulturális félszigetünkről mégis szóvatenném, hogy a kiterelvényesedni kívánó egyetemes magyar kultúra mintha nemigen akarna tudomást venni rólunk. Nem a vállveregető baráti gesztusokra gondolok, ilyenek meg-megjelennek a lapokban és a folyóiratokban, egyikünk-másikunk több-kevesebb rendszerességgel bebocsátást is nyer a magyar Parnasszusra, de tett-e eddig bárki is kísérletet, mondjuk, irodalmi értékeink szintetikus bemutatására és értékelésére? Foglalkozott-e érdemben képzőművészetünk, színházi vagy filmművészetünk eredményeinek mérvadó ismertetésével? Ilyet, sajnos, nemigen olvastam eddig, s a készséget sem tapasztaltam. Szerintem ez abból ered, hogy nem eléggé ismeritek mindazt, ami itt születik.

Csak egy egészen banális példát mondok. Egy hét múlva busz indul innen az Ünnepi Könyvhétre. Szinte szégyellem kimondani: az első megrendelés a felkínált száz címszóból harminchétről vett tudomást, az ajánlott két-háromszáz példányszámokból tíz-húsz-harminc kellett! Óhatatlanul is magam elé kellett idéznem Danilo Kišt, aki néhány évvel ezelőtt azzal vigasztalt: ha kimennek az oroszok, minden másképp lesz. Nos, az oroszok kivonultak – Danilo is

elment, szegény –, de a magyar megrendelésre is készült egykori Kiš-kötetek azóta is a raktárunkon vannak. Pedig az egész Közép-Európa, mi is, ti is a három K kezdőbetűs író, Kundera–Kiš–Konrád szellemi tisztaszobájában gyülekezünk.

Más példa: egy erősen szubjektív jellegű naplónk például ma sokkal inkább foglalkoztatja a magyar sajtót, mint bármelyik jugoszláviai magyar írói életmű. Csodálkozunk-e azon, hogy Sinkó Ervinen, Bori Imrén és talán Gion Nándoron meg Tolnai Ottón kívül mást alig ismer a széles olvasótábor? Tudhat-e a magyar átlagolvasó az egyetemes magyar irodalmat is bizvást gyarapító Gál László, Fehér Ferenc, Ács Károly, Domonkos István vagy Jung Károly költészetéről; Herceg János, Németh István vagy Brasnyó István prózai megvalósulásairól; Szeli István sem méreteiben, sem minőségében el nem hanyagolható irodalomtörténeti munkásságáról vagy Bányai János, Gerold László és Utasi Csaba kritikusai ténykedéséről? A náluk fiatalabbakat már említeni sem merem...

Azt viszont tudja a közvélemény, hogy nálunk is volt egy részben központosított kulturális modell, irodalmi botrányok is, amelyek eget verő vihart kavartak odaát.

Most, amikor a politika béklyóit Közép-Európa jórészt lerázta magáról, azt gondoltuk, végre itt is, nálatok is tiszta levegőhöz jutottunk, megvolt a nagytakarítás. De valóban több oxigénnel dolgozhat-e az író, a rendező, a festő? Nálunk például egy több szempontból hasznosnak tűnő nemzetiségi érdekvédelmi szervezet alakult, imponáló tenni akarással, de megfélemlítve a történeti tényről, hogy itt mindig legalább öt nemzeti-nemzetiségi érdeket kellett egyeztetni – pontosan annyit, mint a Pentagonnál belül –, s akik e liberális policentrizmus hívei voltak és maradtak, nemkívánatosak lettek, olyannyira, hogy nemcsak szellemüket, még fényképüket is kiszervezték a kiadványokból. Megindult egy folyamat, amely vészesen emlékeztet a rég elátkozott „ki nem velünk, ellenünk” szemléletre.

Nem szívesen beszélek e szellemi zsákutcáról, amelyek egyike az is, hogy nálunk hivatalosan is mindinkább az a nézet kerekedik fölül, miszerint mi is csak annyi (kisebbségi) jogokkal rendelkezhetünk, mint amennyit a más országokban élők megkaptak. Ezt a kérdést is jó volna közép-európai ésszel végiggondolni.

Kedves Péter! Elnézést, hogy a Neked címzett levélben mondom el mind ezt, talán vissza is élve a házigazda szerepével, de úgy érzem, csak a nyíltság vezet közös dolgaink megvitatása felé. S tartalmas első számaitokat olvasva ezek azok a gondok, amelyek engem most itt Újvidéken foglalkoztatnak az „átélhetőség” korszakában. Még egyszer idézlek: „Európa e térségének legjobb szellemi erői a múltban rendszerint egy-egy bukás, vereség után ismerték

fel – nemzeti hovatartozásuktól függetlenül – az együttműködés törvényszerű szükségességét. Mi – magyar értelmiségiek – most itt Közép-Kelet-Európában a változás és nem vereség pillanatában keresünk társakat a kulturális együttműködéshez, a nemzeti összefogáshoz”.

Kívánok ehhez sok sikert, mindig működő telefonvonalakat vagy jó szájsebészeket!

Újvidék, 1991. május 24-én

BORDÁS Győző

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

EGY ÚJ PAČIĆ-MŰ

Ki volt az a Jovan Pačić, akinek mai kiadványbemutatókon* az akvarelljeit láthatjuk? Csak kevés értelmiségi felel erre a kérdésre úgy, hogy ő a XIX. század első felének kiváló költője, aki Baján született 1771-ben, és Budán halt meg 1849-ben. A többség nem válaszol. De még azok közül is, akik hallottak Pačićről, kevesen tudják, hogy egyúttal a szerb festészet egyik első akvarellistája is volt, és csak ketten-hárman látták a mappáit a budapesti Országos Széchényi Könyvtár kéziratárájában. Éppen ezért a most megjelent kiadványnak nagy a jelentősége. A szerb kultúrában tudatosítja Pačić jelentőségét, méghozzá azt, hogy a szellemiség történetének áttekintésekor megkerülhetetlen a műve. Emellett Jovan Pačić munkássága két szomszédos nép, a szerb és a magyar kultúrájának kapcsolattörténetében is jelentős állomás.

Életéről még ma sem tudunk mindent. Fiatalon, a napóleoni háborúk rokkantjaként helyezték nyugállományba mint lovas kapitányt. Magányosan élt, titkolta szellemi kalandjait, meg persze a más jellegűeket, a Don Juan-iakat is. Arról azonban nincs tudomásunk, hol tartózkodott, mielőtt Budán az Aranyzarvashoz címzett vendéglő épületében letelepedett. Ötvenhat éves volt, amikor a nyilvánosság először tudomást szerzett róla: 1827-ben jelentette meg első kötetét, egy verseskötvet (Sočinjenija pesmoslovska Joana Pačića), háromszázhatvan nagyformátumú oldalon 11 000 sort. Ezután még 1849-ben bekövetkezett haláláig ötven-egynéhány verset tesz közzé ma is nehezen hozzáférhető lapokban és folyóiratokban. Hatalmas kézirat hagyatékának legnagyobb része elveszett, és csak néhány bukkan fel értékes alkotásként a feledés mélyéről: a most bemutatásra kerülő sorozata mellett egy másik mappája, valamint daloskönyve, népi gyűjtésekkel, műfordításokkal és eredeti verseivel.

A maga korában minden bizonnyal ismerhették Pačićot. Nehéz is lett volna szem elől téveszteni egy olyan terjedelmes kötetet, mint amilyen az övé volt, különösen abban a korban, amikor az évente megjelent szerb kötetek mennyiségét kétjegyű számmal lehetett kifejezni, meglehetősen kevés könyv látott ugyanis akkoriban napvilágot. Ámde írásos formában senki sem mondta el a kiadványról a véleményét, se dicséret, se

*Elhangzott 1991. június 3-án a budapesti jugoszláv követségen, majd június 20-án az újvidéki Matice srpska antikváriumában megtartott könyvbemutatón

elmarasztalás nem jelent meg róla. Mintha sem terjedelmével, sem tartalmával nem tudtak volna megbirkózni a kortársak.

Az egyetlen, aki ismerté akarta tenni Pačić nevét, a szentendreai Jakov Ignjatović volt, maga is idős mestere nyomdokain haladt, s Pačić halála után tíz évvel elragadtatással írt róla. Mindhiába. Pačić neve „a szerb művelt réteg közönyébe” ütközött, ahogyan Ignjatović mondaná. Miért nem volt vonzó kortársai számára Jovan Pačić költészet? Erre a kérdésre nehéz választ találni, az azonban bizonyos, hogy Pačić munkái mások voltak, mint amit megszokhattak, amivel addig találkozhattak. Ezenkívül ez a másság nem a nemzeti romantika szellemében jutott kifejezésre, amely hamarosan, Vuk Karadžić elképzelései nyomán, az egész szerb kultúrát meghatározta. De Pačić nem követte az őt megelőző klasszicista apológiát, Lukijan Mušickit és körét sem. Branko Radičević pedig, az új népi kultúra vezéregyénisége, akinek az 1847-ben megjelent kötete egyúttal a Vuk Karadžić-i eszmék felülkerekedését is jelezte, nem benne találta meg elődjét. A szerb irodalom e két áramával nem voltak kapcsolatai, s úgy tűnik, sokkal inkább magányos művész volt, mint amennyire kötődött korának irodalmi folyamataihoz. Pačić sok nyelvet és kultúrát ismert, s a kis szerb irodalom helyett általában az irodalmat választotta. Alkotásaiban antik elemekre bukkanhatunk (Szapphó), de felismerhetjük a Petrarca, Giovanni Della Casa, Jacopo Sannazaro), a XVIII. századi francia kifinomult szalonköltészet, a német preromantika és romantika (Goethe, August Gottlieb Meissner, Carl Frantz), a korai orosz romantika (Zsukovszkij), a szlovák pánszlavizmus és felvilágosodás (Ján Kollár, Ján Holly) nyomait is, de különösen a századforduló magyar irodalmának (Csokonai, Berzsenyi, Vitkovics) a hatását, amelyek arra ösztönözték, hogy az irodalom egyetemességét tartsa szem előtt, hogy megszabadítsa lokális jellegétől. Természetesen a nemzethez tartozás tudatát is megőrizve, s azt sem felejtve el, hogy az irodalom, univerzalitása ellenére is, tartalmazza környezetének sajátosságait.

Csodák csodájára a XIX. század második felének olvasóközönsége, amely egyébként igen kedvelte a romantikus egzaltációt, nem fedezte fel még Pačić erotikáját sem. Minden bizonnyal azért, mert verseiben a szerelem és a hazaszeretet nem ötvöződik. A hazaszeretet nem a szerelmi érzések függvényeként nyer kifejezést, hanem mindkettő önmagában szólal meg költészetében. Pačić az idők folyamán, ha lehet, még nagyobb feledésbe merült. A halála utáni száz évben mindössze egy verse jelent meg, egy cikket írtak róla, egy lexikonszócikk foglalkozott vele, s az irodalomtörténeti szakmunkákban megtalálható utalások száma is csupán tíz-egynéhányra tehető.

A Pačić-recepcióban azonban 1953-ban hirtelen fordulat állt be. Mladen Leskovac felfedezésszámba menő gyűjteményébe (*Antologija starije srpske poezije*) hét Pačić-verset vett fel, s a szerb irodalom 1847-ig tartó periódusának egyik legjelentősebb költőjévé avatta. A könyv második kiadásában már tizenkét verse szerepel, a harmadikban pedig még többre értékeli a költőt Mladen Leskovac, amikor kifejti: „Úgy gondolom, hogy még így is alig-alig került arra a helyre, amely ha nem is költészetünk fejlődésében, irodalmunk történetében azonban minden bizonnyal megilleti; különös és ritka jelenség volt: karnyújtásnyira volt tőle az igazi költészet, ám hogy a műve mégis visszhangtalan maradt, fájó és elfeledett emberi és művészi drámát idéz elénk. S ez jövátetetlen.” Úgy tűnik azonban, hogy mégsem lett véglegesen megváltoztathatatlan a Pačićhoz való viszonyulás. Mladen Leskovac tanulmányai másokat is kutatásra ösztönöztek. Sorra jelennek meg a Pačićyal foglalkozó szakmunkák, a felfedezések, Póth

István (Pesmarica) és Stojan Vujičić (akvarellék, 1961) tollából, s meg kell említeni többek között Maja Kleut bibliográfiáját (1974) és Svetozar Petrović útmutató tanulmányait is (1975, 1976). Amit a túlságosan óvatos Mladen Leskovac nem akart határozottan állítani, elődeinek kutatási eredményeit és a saját vizsgálatainak végkicsengését összegezve Svetozar Petrović mondta ki: „Pačić valószínűleg a legjobb költőnk a tizenkilencedik század első évtizedeiben.” Pačić jelentősége az új olvasatok nyomán egyre nagyobb lett, ám még mindig nem került elő teljes életműve, nincs teljességében feltárva. Költészetét leginkább Petrarca-követőnek nevezik, de illették már a manierista, a barokk, a klasszicista, a rokokó, a biedermeier jelzővel is. Mivel nem lehet eldönteni, melyik van túlsúlyban, előszeretettel alkalmazzák a preromantika átfogóbb terminusát, amely valójában csak időt jelölő fogalom, s nem stílusformációt takar. Irodalomtörténeti és a művészettörténeti szempontból Pačić még mindig: *in statu nascendi*.

Jovan Pačić nemcsak költő volt. Különleges nyelvérzékkel rendelkezett, tucatnyi nyelven beszélt, s ez a képessége rendkívüli intellektusáról tanúskodik. Hadtudományokkal is foglalkozott, valamint matematikával, statisztikával, földrajzzal és történelemmel. Mindemellett kifejezett érdeklődést tanúsított a néprajz iránt is. Ebből ered a népköltészet iránti vonzalma mellett az is, hogy szerb népdalokat fordított németre. Hasonló érdeklődés fűthette, amikor megjelentette Ján Kollárral együtt írt, eddig még kellőképpen nem tanulmányozott második könyvét (*Imeslov ili Rečnik lični imena razni naroda slovenski*, 1828). S az sem lehet kérdéses, hogy a most bemutatásra kerülő kiadványban szereplő akvarelljei, valamint a másik mappájában található munkák, az egykori Moson megyei Köpcsény népviseletét ábrázolóik is etnográfusi hajlamairól árulkodnak. Nemcsak a munkák témája bizonyítja ezt, hanem kétségkívül erre utal a részletek pontos ábrázolása is. Ám a néprajzi érdeklődés önmagában nem lett volna elegendő ahhoz, hogy festéssel foglalkozzon. Pačićot a képzőművészet, különösen az akvarell vonzotta. Az első szerb akvarellisták egyike volt. Sok tájképet festett, amelyek elvesztek, reméljük, nem mindörökre, meglehet, hogy néhányat a magyarországi galériák raktárai rejtnek, ami talán érthető is, hiszen nem írta alá a képeit, ezeket sem, amelyeket most a nagyközönség is megismerhet. Talán akad majd egyszer vállalkozó kedvű custos, akinek sikerül azonosítania az akvarelljeit, és e két sorozatának háttérét megfigyelve az ismeretlenekről megállapítania Pačić szerzőségét. Ezeknek az akvarelleknek a tudományos feldolgozása egyébként még várat magára. Képzőművészeti szempontból máig sem értékelték őket senki. Tartózkodó ítéletet mondott róluk ugyan Mladen Leskovac, Stojan Vujičić és Ivanka Udovički, ők azonban elsősorban irodalomtörténészek. A legtöbb, képzőművészetet érintő megállapítása Stojan Vujičićnak volt, aki a leginkább jártas ezekben a kérdésekben. Szerinte Pačić „meglehetősen középserű akvarellista”, akinek a munkái „figurális tekintetében nem hibátlanak”, ábrázolásmódja pedig „hüvös és hiányoznak belőlük az érzelmek”. Kételkedem Stojan Vujičić utóbbi megállapításában. Természetesen nem vitatom el, hogy Pačićnak elsősorban dokumentarista szándékai lehettek festés közben, azonban munkái néha a zsánerképekhez közelítenek, s ekkor érzelmmel telítődnek. Figyeljük csak meg, hogy a nyolcadik számú akvarellen a bunyevác legény milyen nagy figyelemmel, izgalommal hallgatja a dudást. De a magyar parasztembereket ábrázoló, tizenegyedik lapon is felindultságot láthatunk: Pačić éppen civakodás közben festette meg őket. A tizenötödik képen látható két férfi viszont szinte falja a tekintetével a fiatal lánykát. Ilyen tekintetben a legérdekesebb a huszonkettedik lap: egy fiatal szolgálólány áll az idős asszonyság

és a fiatalúr előtt. Nyilvánvaló, hogy a fiatalok között erotikus vonzalom vibrál, a férfi tekintete meglehetősen mohó, a lány idomai, érzéki ajka és bátor pillantása, amellyel egyenesen a fiatalember szemébe néz, igencsak kihívó.

Emellett van még egy lehetőség arra, hogy Pačićot képzőművészként rehabilitáljuk: az akvarellek koloritásának a megfigyelésével oszthatjuk el a középszerűség vádját. Erre most nyílhat igazán lehetőség, hiszen ez ideig csak munkáinak fekete-fehér reprodukcióit ismerhettük. Úgy tűnik nekem, laikusnak, hogy Pačić kiváló kolorista volt. Természetesen dokumentarista szándékának megfelelően alkalmazkodnia kellett a népviseleteken látott színekhez, ám azokkal igen gyakran az öltözékek textúráját is érzékeltetni tudta, az árnyalatok segítségével pedig az anyag esését, redőit, gyűrődéseit, kopottságát is megmutatja. A dokumentálás kötöttségeitől akkor szabadul meg Pačić, amikor a háttérbe tájelemeket csempész, színhasználati szabadsága akkor jut igazán érvényre. A nyolcadik képen például a táj dominál: a ledőlő fű és a fa a kép mélyén rutinos alkotóról árulkodik, de felfedezhetünk rajta egy sor kiváló valót is.

A ma bemutatott kiadvány jelentős állomása Pačić művelődéstörténeti újjászületésének, főnixként való feltámadásának, mert újra bekerül a köztudatba. Jelentős szerb író volt, aki sok versét magyar nyelven írta, s aki nemcsak szerbhorvátra fordított kiválóan, hanem szerbhorvátból is, mint ahogy magyarra és magyarból is ültetett át műveket, akinek a képzőművészeti munkái szerb akvarellistaként is közel állnak a magyar művészet tematikájához. Szimbolikus jelentése van, hogy Jovan Pačić *Bácskai népöltözékek/Nošnje iz Bačke* című mappája két változatban, szerbhorvát és magyar nyelven két kiadó, a Forum és a Matica srpska közös vállalkozásaként látott napvilágot. Mert Pačić, bármennyire is szerb volt, műve sok mindenben a magyar kultúrának is a része. Azok közé a kivételes egyéniségek közé tartozott, akik e két szomszédos nép civilizációs áramlatait a művükkel kötötték össze.

TOLDI Éva fordítása

Božidar KOVAČEK

AZ IDŐ KALANDJA

Herceg János: *Nyúló idő*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1991

Több mint hat évtizedes írói munkássága során Herceg János az irodalmi minden szerezpét töltötte be, az utóbbi néhány évben pedig kétségtelenül a memoár a fő műfaja. Az eddig kötetben nem publikált, visszaemlékező esszéit tartalmazó, *Nyúló idő* című kötetének, azt hiszem, a címbe foglalt idő a főhőse. Több szempontból is. Ezek az esszék ugyanis újra és újra felidéznek Herceg egykori pályatársait és velük együtt az emlékező korábbi szövegeit is, így hatvan évet fognak át az írások, s elénk rajzolják az író irodalom- és világszemléletének alakulását is.

Említhetnénk például Kassák- vagy Csáth-esszéjét. Első Kassák-tanulmánya, amely valóságos pamfletté kerekedett (a Kalangyában tette közzé 1935-ben), fontos dokumentuma lett irodalomszemléletének és jelentős állomása a világnézet alakulásának is. Az ifjú Herceg János, aki ekkor még nem tudott szabadulni a „cselekvő irodalom” kényszerképzetétől, rátamad Kassákra, azzal vádolva, hogy nem elég forradalmi, az

osztályarulás gyanúját is megkockáztatva. Fejtegetései során odáig megy el, hogy megállapítja: „a jólszervezett magyar munkásmozgalomnak köszönhetette azt, hogy tudását gazdagíthatta, világszemléletét kiszélesíthette és szerepét – a lakatossegédét az íróval – felcserélhette”. Herceg János föltevése szerint Kassák Lajos nemcsak a művészetét, hanem a pusztá létét is a munkásmozgalomnak köszönhetette, éppen ezért határtalan a hálátlansága, „csökönnyös demagóg esztéta”, aki „ott evez már a polgári irodalom vizein”. A végső kegyelemdőfést pedig akkor adja meg neki a cikkíró, amikor kijelenti: „Jarpularista művész, aki mindazon keresztül amit az élettől kapott doktrinák és jel-szavak, programok és hitvallások harcából leszűrve csak a sajtóságos művészi elemeit tudta rekonstruálni, ő nem művészetén keresztül keresett céltudatosságot, hanem a céltudatosságban találta meg a művészetet.”

Főlöleges utalni rá: Herceg János szinte már megírásának pillanatában túlhaladta az általa hirdett osztályharcos nézetet, s a *Kalangya* is, ahol a szöveg megjelent, más kérdésekkel volt elfoglalva, a főszerkesztő Szirmai Károly éppen a dilettánsoknak üzent hadat, arra azonban kiváló alapot nyújt a pamflet, hogy az író később gyakran felidézze ifjúságának ezt az időszakát. A *Két világ* című memoárkötetében például, ahol kedélyesen szól önmaga egykori helyzetéről, megszeppenését sem tagadva le, amikor néhány hónappal később egy irodalmi esten Kassák rádörrent: „Maga az a nagy legény?”

Az egykori Kassák-szemlélet természetesen átminősült, az öregkor bölcsessége már a mű előtt hajt fejet, méghozzá úgy, hogy nem tagadja az ifjúkori értetlenség tényét, s persze Herceg János a Kassák-életműről szólva ma is az ízlésének megfelelő írásokat válogatja össze.

Hasonló vonatkozásban említhetnénk a Csáth Gézaról szóló esszéjét is. A *Papírhajó*-ban Csáthot a vajdasági irodalom előőrsének tartja. A regionalizmust propagálva olyan megállapításra jut Herceg János, hogy Csáth elbeszéléseiben „megkapjuk a régi Szabadka mozaikképét”, a novellákat ugyan „érdekes, káprázatos művészettel megírt” alkotásoknak mondja, ámde meggyőződéssel állítja, hogy A Janika túléli az elbeszéléseket, méghozzá azért, mert abban az író, helyesen, „nagyon is ragaszkodik a valóság törvényeihez”. Regionalizmuselmélete érdekes módon éppen a szabadkai Csáth Géza műveit vizsgálva mond csődöt. Szem elől tévesztette ugyanis, hogy a vizsgált novellákban csak annyi utalás van a környezetre, amennyi elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy egy történet hiteles legyen, hiszen alig van bennük a konkrét helyre utaló szövegelem, nemhogy helyi szín. Ha valami megsejthető Csáth szövegeiből, az a kor miliője, a Monarchia levegője, de nem egy bizonyos város, és nem konkrétan Szabadka. Csáthot ugyanis egészen más érdekelt: az ember lelkivilága és pszichikai reakciói az élethelyzetekben.

Herceg János ugyan sohasem mondott le az 1938-ban meghirdetett regionalizmuszméről, intenzitásában és jellegében azonban jócskán változott is az idő folyamán. A mai Csáth-írásokban már csupán valamilyen bácskai vonatkozást lát, s novelláiban az a fontos, amivel „áttörte a valóság határát”, hogy „mi van a felszín alatt”. Leginkább azonban személyes élménye foglalkoztatja, például az, hogyan találkozott egykor Csáthék cselédjével a regőcei temetőben. Immár a történet, a sorsábrázolás lehetősége az, ami hatalmába keríti.

De nemcsak ilyen vonatkozásban az idő a főhőse Herceg János most megjelent kötetének. Szövegeit úgy formálja meg, hogy mindig ott érezzük mögöttük az idő ítéletere-

jét és az eltűnt idő utáni nosztalgiát is. Szentelekyről szólva fogalmazza meg ezt az életérzést legmarkánsabban: „S most itt van ez a fiatalságát idéző könyv a szenvedő, helyenként érzélgősen finomkodó hangulatok penetrációjával, s mégis a szépség varázslatában foganva, amelyek mellett a halála előtti »átjárás« éveiben írt történetei minden igazságuk ellenére vigasztalanul szűrken hatnak. Mintha szépség és valóság nem mindig járna egyazon úton, s az íróhoz, ha megtagadja is, elválaszthatatlanul hozzátartozik a fiatalsága.” Távolság feszül hát múlt és jelen között, megteremtve így esszéiben is azt a hangot, azt az izzást, ami legjobb novelláinak is a sajátja.

De memoár és novellisztika másféle összefüggéseit is tapasztalhatjuk a *Nyúló idő* című kötetben. Nemcsak kortársairól, bár többnyire róluk írt Herceg János. Kötetének hangvétele mégis homogén. Éppen úgy szól ugyanis róluk, mint olvasmányairól. Szövegeit a megélt és az olvasott egyforma intenzitással hevíti át. Emellett a novelláiban örökké rejtőzködő író memoárjaiban sem ragadtatja el magát, még életrajzát is csak áttételesen ismerhetjük meg, egy-egy mozzanatát rögzíti csak az utókor számára a líterátori toll. Mintha saját személyénél mindig előbbre helyezte volna ábrázolt alakjait...

Esszéiben is elsősorban portrékat fest. Amikor kritikusként szólal meg, mindekelőtt impresszióival törődik. Visszaemlékezéseit, olvasmányélményeit az ember iránti figyelme határozza meg. Nem holt anyagot lát tárgyában, hanem ábrázolandó figurát. Irodalmi esszéi is ezért inkább novellisztikusak, fordulatosan, színgazdag nyelvezettel tárja elénk egy-egy szerző életútját. Nem a tárgyat látja, hanem az alakot, az embersorsot, amelyet felkínálnak neki az írói biográfiák.

A *Nyúló idő*ben tehát újfent Herceg János párhuzamos irodalomtörténetének lapjai nyílnak ki előttünk. Száraz adatközlések, ámde műlyre ható elemzések helyett is írói életek sorjáznak itt, egy másfajta teljesség igényével. Az esszék szerzője pontosan tudja, hogy nem léphet fel a tényszerű újat mondás, a felfedezés igényével. „Bori Imre egész pályaképet megrajzoló monográfiája (...) után már nehéz lenne Balázs művészetéről valami újat mondani” – írja például egy helyen, s azonnal meg is fogalmazza saját írói szándékát ezzel kapcsolatban, a mást és máshogyan mondás igényét: „Hadd idézem hát magam elé vékony alakját, gyors és szapora mozdulataival, ahogy könnyed járásával feltűnt a Terazijén, hogy elfoglalja helyét Dobrović asztalánál az új kávéház teraszán, ahol már együtt volt a baranyai emigráció szellemi vezérkara, dr. Flammal meg Gelejével, akik a szabadtéri Napló mellett előkelő angol és amerikai lapokat tudósítottak, s »Lefivel«, a palócos kiejtésű Lefkovic Ernővel, aki kénytelen volt megelégedni a zombori Új Hírekkel és az újvidéki Reggeli Újsággal.” S ez egyúttal atmoszférateremtő készségét is szemlélteti, a magatartás- és jellemábrázolással egyetemben.

Hadd emeljem ki, hogy Herceg János szóban forgó szövegeinek az anekdota ad jellegzetes ízt. Szirmai Károlyról írja például: „Íróbarátainak véleménye sokkal jobban érdekelt. Mintha csak egy szektának írt volna, vájt fülűeknek, ezért volt, hogy vendégeinek egy-egy este négy-öt novellát is felolvasott. Némelyiknél fátyolos lett a hangja, nagy kockás zsebkendőt húzott elő, megtörölgetve bepárasodott pápaszemét, majd harsányan kifújta az orrát.” Az olyan apróságok, mint a nagy kockás zsebkendő, adják szövegeinek a varázsát, s egyben novellai rekvizitumai is esszéinek. S mert ironiáját sem rejti soha véka alá, némi túlzással és humorral azt mondhatnánk, visszaemlékezései gyakran felérnek egy-egy kegyeletértéssel. S mégsem azok. Herceg János szövegei-

ből kiérezzük a megértést is, nem jellemző rá a túlélő fölénye, nem él vissza helyzetével, a „későbbi okosság” tényével, s ironiája önmagára is irányul, saját magát is célba veszi, legyen szó akár ifjúkorának idejéről, akár mai mindennapjairól.

TOLDI Éva

ÚJRA ÖSSZEROPPANVA

Burány Nándor: *Margit-híd*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1991

Bevezetésképp – essünk rajta túl mielőbb – pár szót a könyv szerkesztői ötlet születe szedésétől. Arról, hogy az oldalak tükre képregényszerűen formáz homokórát, kelyhet, köcsögöt vagy amforát, itt-ott talán a szövegben foglaltakra is utalón, több-kevesebb teret kínálva a beelélő fantáziának. Csak hát az író eszköze a szó, mi értelme effélével „megtámasztani”. Megáll az önmagában is... illetve vagy megáll, vagy nem. Olyanféle közérzetű regényben legalábbis, amilyen a Margit-híd, meg kell állnia. „Összeroppanás-regény”-ként, illetve „csödregény”-ként – mivel e regénytípus itthoni változatának címkéző megnevezését akár Burány Nándortól is kölcsönvehetnénk. Két regényének címe is utalva, melyek közül az elsöben, az *Összeroppanás*ban először esik szó a szóvátehetetlenről, azokról a tömegvérengzésekről, amelyeknek 1944 utolsó hónapjaiban nagyszámú vajdasági magyar esett áldozatául. Amiért is Burány vékony könyvecskéjének főtémája mintha csak alkotója egész további működését is meghatározta volna, legfőképpen annak sokszor önmarcangolásig menő lelkiismeret-vizsgáló alaphangját illetőleg. Akár még a Kamanci Balázsban is, történelmi regényírásunk e jelentősnek számító alkotásában.

Úgy, ahogy most is, hosszú idő után újra visszatérve jelenünkhöz és közelmúltunkhoz. Valóságunk olyan vetületeit is regénye tárgyává téve, amelyekről nemrég legfeljebb íróasztalfiókjának írhatott volna. Alapjában véve alteregójának tekinthető történelemtanár-figurájával mondatva el sok mindent arról, ami az elmúlt évtizedekben benne felgyülemlett, s ami nyilvánvaló teherként nehezedett rá – és mindannyiunkra. Mindazt megkísérelve érzékeltetni, ami, ha megfelelő felállításban játszanak össze a dolgok, alkalmasint összeroppantó is lehet, hídkorlát közelébe taszító, ha úgy akarjuk. Elvezetve egészen a... na, nem a végső tettig, hanem csak egy búcsúlevélig. Burány hőse ugyanis ennek megírása céljából zárkózik be a szállodai szobájába a pesti Margit híd közelében, annak érdekében tehát, hogy indítékait vegyes házasságából származó s eképpen „vegyes tudatú” fia számára próbálja meg papírra vetni. Vagy inkább a maga számára önteni szóba: miért is vagyunk képtelenek, bármennyire szeretnénk is, tulajdon árnyékunk átugrására, mindenekelőtt nemzet(iség)i hovatartozásunk tekintetében. Olyan felelősségteljes, sőt aggályoskodóan lelkiismeretes emberként legalábbis, amilyennek Burány Nándor történelemtanárát megismerhetjük. Múltja formálta alkattából adódóan, illetve múltjától elválaszthatatlanul, ideértve orvul lelőtt csendőrpapját is (akiről végül is nem tudhatja, nem volt-e tevékeny résztvevője a gyászos emlékü újvidéki razziának) és anyja bestiális megölését a fordulat után. De idetartozik nevelőapja

bátyjának eleste is a Don-kanyarban, szemben a harmadik fitestvér inkább szégyellt, semmint büszkélkedésre készített kommunista mártír voltával – mindazzal együtt tehát, ami talán kissé túlsűrítetten is nehezedik Burány hősére. Legfőképpen kisebbségi magyar mivoltára. Sors meghatározta helyzetére tehát, amire egyébként tantestületi perpatvarok éppúgy emlékeztetik, mint a kultúrmunkáját nyomon kísérő árgus pillantások, együtt a „falak fülei”-vel is, akarata ellenére kényszerítve felismerni az előbbutóbb fel nem ismerni lehetetlen: hogy ti. hovatarozástudatunk kérdése enyhén szólva is bonyolult, nem lehet a történelem önkénye megszabta országhatárok pusztá függvénye. Alkalmassint akkor is érthetővé téve a magyar történelem iránti mind fokozottabb történelemtanári érdeklődést, ha úgy érezzük, érzékeltetésére a szerző kevésbé kéznél levő szimbólumokat is találhatott volna Vereckénél vagy Ópusztaszernél. Bármennyire igaz legyen is, hogy nemzeti történelmünk nem ismerése mind riasztóbb felzavódásunk okai közt is ott szerepelhet.

Mert baj egy kicsit, ha az íróban kevés a banalitásiszony, ha nem viszolyog eléggé a közhelyektől. Amiért a szándék így könnyen csak szándék maradhat. Túlságosan is eleve nyilvánvaló célzattal bukkanva fel minduntalan a regény lapjain – attól tartok, az elrugaszkodást megkönnyítő fenék közelségének köszönhetően. Ahelyett, hogy a megfelelően kimélyített meder a lemerüléshez nyújtana inkább lehetőséget.

Mert ennek is és sok minden másnak is valahogy másmilyennek kellene lennie, mélyebbnek, kevésbé kézenfekvőnek. Ahhoz, hogy a szerző által elképzelt regényanyag hitelessé lehessen, étellel telítődhessen. Egyénítettebben leírtnak és kevésbé elnagyoltan elmondottnak is. Alkalmassint pedig bátrabban merülve bele a részletekbe is, mivel így a szöveg egyik-másik megoldása egyenesen vitára készítet: „... mellékes, hogyan zajlott le a beszélgetés”, jegyzi meg ugyanis egy helyen a búcsúlevél írója, méghozzá egy (számomra is ismerős) erőszakkal felfújtt „nemzetiségi kilengés” kapcsán, nagyon is a „dehogy mellékes!” ellenvetését kiváltóan. Mivel éppen itt, a beszélgetés megelevenítése kínálhatna alkalmat emberábrázolásra és atmoszférateremtésre, behatóbb megmutatására a történeteknek, ideértve a főszereplőben lejátszódókat is, nemcsak azzal ismertette meg az olvasót, amit itt kimond, hanem azzal is, amit elhallgat, egyszerűen itt mutatkozhatna meg sok minden mindabból, ami egy regényt csakugyan regénnyé is tesz. Nem okvetlenül a terjedelem növelése árán, inkább csak bizonyos, lehetőleg találon ható villanások segítségével. Annál is inkább, mivel egyes részek nemegyszer éppen színtelenségük és jellegtelenségük folytán tűnnek terjengőseknek, sőt feleslegesnek. Olyanfélék, mint: „... ezek az új ismeretek feltételeket nyújtottak ahhoz is, hogy felismerjem a helyünket, helyzetünket itt Bácskában, a Kárpát-medence déli peremén, segítettek megérteni, mit jelent magyar kisebbségnek lenni Európának ezen a részén, s a második világháború után; azt hiszem, mindezekre szüksége van az embernek, hogy saját érdekei és a közösség szempontjából is helyes álláspontot alakíthasson ki a különféle társadalmi jelenségekkel és folyamatokkal kapcsolatban.” Mert hát akárhogy legyen is, itt azért az jut eszünkbe: bárcsak Burány regényéről beszámolva írhatnánk le a fentieket, ha nem is egészen így, ahelyett hogy magában a regényben találjuk őket. Vagyis Burány jobbára ilyenféle magyarázatásokkal és moralizálgatásokkal tölti meg regényének oldalait, különböző általánosítások segítségével igyekezve elmondani az elmondandókat, ahelyett hogy az ilyenféle tanulságok levonását olvasóira bízná inkább, hagyva, hogy azokat bizonyos megelevenített részletekből, valósnak tetsző epizódok-

ből, önmagukért beszélő esetekből magunknak összerakhassuk. Cseppben mutatva meg. . . na, nem a tengert, inkább a magunk pocsolóját csak.

Nem kevésbé pedig regényhősének belső világát. Mivel így annak drámájáról, aheyyett hogy átélhetnénk valamiképpen, inkább csak tudomást szerzünk. S ugyanígy dúlt-ságáról is a búcsúlevélírás óráiban, amit a szöveg meg-megszakadása, az egyes mondatok befejezetlensége, inkább látszatzmegoldásként érzékeltet csak, anélkül hogy a szabad asszociációs átváltások hitelessége tenné azokat meggyőzőkké is, akár valóban megírt búcsúlevél részeként, akár olyan belső monológ elemeiként, amely a maga törvényei szerint áramlik az elbeszélő tudatában. Mert alighanem éppen ez az utóbbi lehetett volna a jobbik megoldás: képszerűen vonultatni fel a főszereplő életének azokat az eseményeit, amelyeket e válság megvilágította pillanatokban fordulópontnak érez, s kelteni így életre sorsát meghatározó élményeit, láthatóvá és tapinthatóvá téve környezetét is; mind a tárgyi világot, mind az őt körülvevő emberhalmazt, megfelelő reflexiók kíséretében. Vagyis több keserűséggel, iróniával, szarkazmussal, netán morbid humorral szólalni meg, alkalmasint cinizmussal is – ámbár ez már beállítottság kérdése vég-eredményben. Illetve ízlés dolga. Mert megtehette volna éppen a szerző választotta halálos komolyság is, ha nem vész bele a szürkeségbe. Ahonnan egy-két pillanatra képes csak kiemelkedni. A regény vége felé például, ott, ahol Krizsánról esik szó, az öreg énektanárról. Vagyis ha Buránynak több helyütt sikerül legalább ilyen szinten az ábrázoló és megelevenítő légkörteremtés, ha több türelemmel közelítve tárgyához sikere-
sebben áll ellen az elnagyolás kísértésének, valószínűleg közelebb is kerül céljához. Fő-
leg ha körültekintőbben építkezik is, mivel így, a hevenyészve felvetett szálak türelmet-
len ejtése és elvarratlansága miatt több minden nem is értünk igazán, mindenekelött
feleségének, Radojkanak egy-két futólagos utalásban említett balesetét érezve tisztá-
zatlanok. Pedig hogy mi történt az asszonnyal, mégiscsak jó volna tudni: életben ma-
radt-e vagy sem, s ha nem, mennyiben lehet ezért a főhős felelős, nem szólva arról,
hogy e házasság anatómiájának feltárása, felbomlási folyamatának megmutatása talán
önmagán túlmutatóan is modellértékű lehetett volna. Amiként egészében is valahogy
túl kevés az adat ahhoz, hogy az elbeszélő motiváltságát belőlük magunknak felépít-
hessük, így ugyanis a hotelszobában búcsúlevelet író történelemtanár öngyilkosság pe-
remére sodródottságát, bármennyire érezzük is a ránehezedő terhek nyomasztó súlyát,
anélkül érzékeljük csak, hogy idevezető útján a szó igazi értelmében is nyomon követ-
nénk. Problémáit így, főleg mert ismerősek számunkra, agyunkkal értjük csak – sajnos
igencsak távol attól, hogy bekerítettségét és kiúttalanságát át is érezzük.

Amikor meg mégsem veti vízbe magát a Margit híd korlátján át, végképp nem tud-
juk komolyan venni. S nyilván nem tudnánk akkor sem, ha történetesen nem az 1988-
as ősz újvidéki joghurtforradalmának hírére áll el végül is szándékától, s nemcsak
azért, mert ami ott történt, a maga nemében és a maga idején sem volt éppen túl bizta-
tó, eltekintve az azóta végbementektől, mindattól tehát, amit persze mégsem lehetett
előre látni, és hát az ember ugyebár többnyire mégiscsak remél, vagy legalább megpró-
bál kivárni: nézzük csak, mi is lesz ebből. . . Hanem mert más aktuálisnak érezni egy
regényt, netán igaznak is, egyetérteni mondanivalójával, esetleg „hasznosnak” látni, s
más élvezni is. Vagy inkább megrendülni tőle, ahogyan azt a tárgya kívánná.

VARGA Zoltán

HARKAI IMRE IDŐGÉPE

Harkai Imre: *Topolya építészete*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1991

Két évtizedes munkájának eredményeképp jött létre Harkai Imre könyve. Még egyetemista évei során, 1972-ben kezdte feltérképezni városának építészetét, építészmérnökként pedig mindig tekintettel volt a múltra is, egyrészt gyermekkorának emlékei, tapasztalatai tették fogékonyvá a múlt iránt, másrészt etnológusi hajlamait bontakoztatta ki a letűnt korok felé fordulva. Éppen ezért a műemlékvédelem is foglalkoztatta, s eredményei sem lebecsülendők ezen a téren. Az építész racionalizmusa és a bácskai ember múltba fordulása szerencsésen találkozott ebben a kiadványban.

Harkai Imre a település történetével kezdi építészeti kalauzát, azzal, hogyan alakult át a rurális település kisvárossá, s a város építészetét 1750-től 1941-ig tárgyalja. A tanulmányíró háromféle olvasóra számít: a legöregebbek még emlékezhetnek mindarra, amiről írt, a középnemzedék a rombolás szemtanúja lehetett, míg a legfiatalabbak már csak ebből a könyvből ismerhetik meg településük építészeti múltját. A szerző hiteles adatokat, forrásmunkákat használt fel könyvének írása során, kutatása eredményhez is vezetett, eddig ismeretlen dokumentumok birtokába jutott. Mindezért nem csupán építészeti jelentősége van, hanem felillantja a történelmi eseményeket is, mondandóját pedig szélesebb művelődéstörténeti kontextusba ágyazza, ezért nevezhetjük könyvét időgéppnek. A kötet szakvéleményezője, Slobodan Jovanović is erre a mozzanatra utal: „Harkai Imre munkája Topolya architektonikus-urbanisztikai topográfiáját adja, ámde olyan szövegek környezetbe ágyazva, amely nélkülözhetetlen a tudományos munka szempontjából.”

A könyv település- és építészettörténeti fejezete az első olyan dokumentumok bemutatásával indul, amelyek lakott területként említik Topolyát, majd a település terebélyesedését írja le, a középületek emelésének időszakát, a malmok, hidak, töltések létrejöttét, s a két háború közötti architektúrának külön teret szentel. A népi építészeti is helyet kapott a kiadványban, s ennek a feldolgozása hasonlít Harkai Imre korábbi kötetére (Temerin népi építészete. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983). A műemlékvédelemlről szóló rész a szerző sokévi kitartó munkájáról szól, s a függelékebe került a szerző utószava, amelyből megtudhatjuk: „Könyvem célja, hogy felhívjam a figyelmet az építészeti múlt értékeire és azok megőrzésének fontosságára, valamint arra, hogy ennek a kontinuitásnak a tudatosításával lehet ma is funkcionális, célszerű és tájba illő épületeket tervezni, építészetet létrehozni.”

A kötetből megtudhatjuk például, hogy „A török kiűzése után Topolya környéke kamarai birtok lett. Határát a kamarai adminisztráció marhakereskedőknek adta bérbe. Például Stojić Bogdanović újvidéki lakos a topolyai pusztán tartotta állatait.” A pusztát Grassalkovich Antal telepített be, s Harkai Imre a vonatkozó dokumentumok idézésével teszi érdekessé és dokumentumértékűvé a szövegét. Az 1771-es kamarai térkép leírása szerint „Ezt a birtokot szlovákokkal keverve katolikus magyarok lakják. Ez a birtok a Telecska lejtőjén és az ezen a területen húzódó völgyben helyezkedik el. Ez a völgy mezőből, kies tájból, és víz forrásból áll. A víz források állandóan telítődnek és ezeket itt szabad kimerni. A birtok nagy és tágas, vizét tekintve elegendő lakos lakja. A magasabb részeken nehezen lehet vízhez jutni.” Az emberek sorsát érzékelteti a vármegyéhez intézett 1764-es panaszlevél: „Malomba is ha megyünk, majd egy Hétiig való

utazásunk esik... Egy szóval se hozand semi Beneficiumunk nincsen: sem Fánk, sem Malmunk, sem vizünk, sem nádunk, mindenkül messzire vagyunk. Úgy hogy egyedül az Ég s a Föld minden élelmünk, adó nagy rajtunk most is 300 Ft. . .” Egy másik idézetből pedig, amelyet Harkai Imre elsődlegesen azért emel be szövegébe, hogy bizonyítsa, Topolya „tehát jellegzetes alföldi kertes város volt”, szintén mintegy mellékesen a pórnép tragédiája villan fel előttünk: „Ebben a folyó esztendőben május hónapjának 12. napján a szűrös kertemben levő istállómnak egyik sarkát felbontották a rossz emberek éccakának idejében, ajtómnak sarkait, pléhét leszakajtották, három fejős teheneimet és három borjaimat ellopták; mely teheneim között ketteje hasasak valának. Reggel szokásom szerint a kertembe megyek, akkor látván minden marháimtól megfosztva legyek.”

Harkai Imre „épitészettörténeti” kötetének érdekes mozzanataira bukkanunk rá a sorok között. „Az 1848-as jobbágyfelszabadítás fontos esemény a mezőváros életében – olvassuk a kötetben. – Topolyán a szabadságharc idején nagy károk keletkeztek, közel kétszáz ház égett le. Az utolsó Kray is meghalt, leánya férjhez ment Zichy Nepomuk János grófhhoz, aki 1852-ben a topolyai birtok földesura lett. A nagybirtokon feudo-kapitalista termelés folyt.” Másutt pedig Vasilije Maksimović Bács megyei főorvos 1850. évi jelentését idézi, aki arra panaszkodik, hogy „az éhség és a rossz lakásvizonyok miatt a könnyebb betegségek is halálba viszik az embereket”. Megtudjuk a könyvből azt is, hogy Topolya 1883-ban szépészeti bizottságot kapott, 1907-ben Telcs Edével elkészíteti a város dr. Hadzsy János szobrát, s azt is, hogy az első képzőművészeti kiállítások Bicskei Péter és Molnár Mihály munkáit nézhették meg az érdeklődők. Limbek Elek 1904-ben nyitja meg a fürdőt, épül az új templom, amelynek méretei a kalocsai katedrálissal és a szabadkai Szent Teréz-templommal vetekednek, s még ugyanabban az évben omnibuszközlekedés létesül Topolya és Moravica között – izgalmas eseményei ezek egy város polgárosodásának.

Harkai Imre kötetéből nem maradnak ki a mezőgazdaság fejlődésére vonatkozó adatok sem, s szól a két háború közötti telepítésekről, valamint elmondja a pravoszláv imaház építésének történetét is, amelyet 1940-ben adtak át a hívőknek. Minden bizsonnyal lesz olyan olvasója is a kötetnek, aki azt az adatot találja majd érdekesnek, hogy az 1761-ben épült katolikus templom oltárképeit Barabás Miklós festette, vagy az, hogy 1910-ben tartották meg Topolyán az első mozielőadást. Másokat a népélet adatai, lehet, éppen Zöldy Pál szavai készítenek gondolkodásra: „Nem lehet elsorolni a hasznát ennek a búbosnak. Nyáron csak kenyérsütéskor és a heti térszutasütés alkalmával használták, de télen! Befűtöttek és belső melegével krumpli-pecsenyét és tököt süttöttek, bablevest, lencselevest, szemeskukoricát stb. főztek.”

Bár Harkai Imre 1941-ig mutatja be a város építészetének történetét, „időgépe” nem áll meg a két világháború között. A település terjeszkedéséről szólna a mai utcanevekkel írja körül például a városmagot, de az utcanevek említése másutt is gyakran megkerülhetetlen. S ez a tény is igen tanulságos: sehol egy régi utcanév, múltra utaló, hangulatos elnevezés. Ezáltal Harkai Imre könyvében megjelenik a meg nem írt időszak is, az az ötven év, amely nem látott túl önmagán, azt hitte, hogy maga a kezdet és a vég.

MESEMONTÁZS MINDANNYIUNK TANULSÁGÁRA

Mátyás király országlása. Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Elmesélte Bognár Antal. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

A hetvenes évek Lengyel Dénes-féle mondagyűjteménye jutott eszembe, amikor kézbe vettem a Forum új kiadványát. A Régi magyar mondákhoz (1976) kellemes, kalandos emlékek fűznek. Nemcsak irodalmi élményt jelentett, de történelmet, históriás időkötet is tanított. Nem kell itt holmi objektív tényfeltárássra gondolni, amikor történelmet mondok, csak (?) a közös emlékezet vizeiből kibukkanó képsorokra. Áhítatos és rácsodálkozó, kicsit büszkélkedő, kicsit szomorú emlékezésre. Hiszen a hősök ideje lejárt.

De amint azt a Mátyás király országlása című mesekönyv is tanúsítja, élnek a mondák, a regék. A Hunyadi Mátyás alakja köré szőtt jugoszláviai magyar mondakincs világába nyújt betekintést kiadónk fenti kötete. A gazdagon illusztrált, színes, igen vonzó kivitelű kiadvány, úgy tetszik, elsősorban és kizárólag a gyermekolvasó figyelmét szeretné megragadni. Amolyan egy szuszra kiolvasható, -andó mesefüzérrel igyekszik célt érni a válogató, illetve a szerkesztő. Nem lehetett könnyű dolga a történetek besorolásakor, hiszen vajdasági viszonylatban is meglehetősen gazdag Mátyás-monda-, illetve mesekincsel kellett megbirkóznia. Elegendő fellapoznunk például Penavin Olga két-kötetes mesegyűjteményét 1984-ből. Száznál is több Mátyás királyról szóló történetet olvashatunk itt címmel és cím nélkül egyaránt. Egy-egy mesetípuson belül vizsgálódva több változattal találkozhatunk. Mátyást példának okáért négyszer tanítja illemre a juhász, a cinkotai kántor háromszor járja meg Budát, ahol természetesen többször van kutyavásár.

A keretbe foglalt történet sor sajátos hangulatú. A rövid bevezető, illetve befejező rész a megidézés erejével bír kettős síkon is. Egyrészt Mátyás egyéniségét, a helyszínt, az időt sejteti, másrészt spontán mondatfűzése a szájhagyomány, a szóbeliség varázsát igyekszik visszalopni és fenntartani a népi eredetűre visszatekintő átírt szövegben. A szájról szájra adás megkövült tradícióját éleszteti, a tollfosztások, a fonók mesemondós estéit. Talán ezért kell csalódnunk, ha szokványos, címmel ellátott szövegközlést várnánk. Egyetlen rajz is iniciálé jelzi csupán, a változatokban élés jegeit. Ez a folyamatosságra alapozott forma jól összeillesztett mesesort vonultat végig. Egyfajta fokozatosság érvényesül a szövegek egymás mellé helyezésében. A kerettörténetben magával a főhőssel, Mátyással ismerkedhetünk, majd a hű társsal, a nem kevésbé hangsúlyos szerepű udvari bolonddal. Azután színre lép az úr, a tudós és a jellegzetes népi bölcselő, a juhász. Ezzel az ellenpontozással megeremtődik az országjárás szükségessége, hiszen a jót kell segíteni a világ rosszabbik felével szemben. Az országjárás nyomán fakadó történetek magukon viselik a népi eredet, a változatokban élés jegeit. Gyakran például nem tudni pontosan, hol is történt az éppen elhangzó eset. Szegeden vagy Gömörben? Így is beszélnek, úgy is mondják. A bizonytalan emlékezet egyik ékes példája az alábbi mondat: „Ha az a dolog a kamarással Szegeden történt, ez a másik, a bíróval, bizonyosan Gömörben; de ha az mégis Gömörben, hát ez meg Szegeden; vagy talán Kalocsán, esetleg Kolozsvárott – vagy ha az ország százhuszonhét városa közül egyben sem, hát a százhuszonnyolcadikban.” Az utolsó két történetben a mesék énje ismét visszatér nyugalmi állapotába – az országjárás befejeződik –, igaz ekkorra a mi kis

„Mátyás-regényünknek” is vége.

Érdeemes pár szót vesztegetni a király és a bolond közti viszonyra. Úgy tűnik, Mátyás a mesék egyetlen koronás fője, ám ha közelebbről szemügyre vesszük az udvari mókamester megnyilvánulásait, kiderül, a mesék koronázatlan királya ész és jellem dolgában. Passzivitása csak felszínes, mert valójában az ő ötletei és fikája áll a történesek háttérében. „Egy félbolond mit is láthat a világból. . .” jelenti ki a mesemontázs elején. Csak egy egészen „bolond”, a megkerült világhoz hasonló, tekintheti át a valóság szövevényes szálait. Így történhet meg, hogy mire a király keresztül-kasul járja az országot, megkosodik, s méltóvá válik arra a tisztességre, hogy hű szolgája s egyben tanító mestere „bolondnak” titulálja. Szomorú akkordokként visszhangoznak Mátyás emlékeztében a halál kelepcéjébe szorult társ szavai (az uralomra vágyókról szólva): „Nemde féltetél és ragaszkodtál hozzám? No hát, úgy féltik ők is az ő bolondjukat: hogy biztonságban megüljenek az édes hatalomban.”

Most már csak a hit marad (mindezek végén), hogy Hunyadi Mátyásunk hamarosan újabb országjárásra indul, még ha „csak” egy könyv képében is.

CSAPÓ Julianna

SZÍNHÁZI NAPLÓ

SZOMORÚ VASÁRNAS

Nem éppen furfangos dolog slágerszerzőről darabot írni. A sikerhez vezető út ugyanis végtelenül egyszerű. Venni kell néhány dalt, amelyek népszerűek voltak, s kevertül némi élettörténetet kell hozzájuk adni, ami szintén nem lehet különös gond, mivel bárki életében vannak olyan részletek, melyek mesévé fűzve érdeklődést válthatnak ki.

Darabhoz ennél több nemigen kell. Ám hogy az, ami színpadra kerül, több legyen, mint amennyi egy sláger értéke, súlya, ahhoz olyan többletre van szükség, amit eleve sem a dalok, sem az élettörténet nem biztosíthat.

Seress Rezső kétségtelenül alkalmas figura, hogy drámahósként idézzék meg emlékét. Dalai – mindenekelőtt a Szomorú vasárnap, amely világszám lett, de az Engem még nem szeretett senki, a Szeressük egymást, gyerekek vagy az Én úgy szeretek részeg lenni – valóban slágerek voltak, évtizedek múltán is nosztalgiaébresztőek, és életének alakulása – a kottát sem ismerte, tisztességesen zongorázni sem tudott, mégis híres lett, a pesti Kispipa vendéglőből vergődött világhírnévre, csúnya volt, s gyönyörű nő szerelmével dicsekedhetett stb. – szintén rendelkezett olyan epizódokkal, melyek figyelmet ébresztőek. A kettő együtt, dalai és élete, önmagától kínálkozik egy színházi sikerdarabhoz, az emberek mindig voltak szerelmesek, és mindig szenvedtek, illetve mindig izgatta képzeletüket a siker, főleg a kisember sikerének a titka.

Újvidéki Színház – Müller Péter: Szomorú vasárnap. Rendező: Soltis Lajos. Jelméz: Annamária Mihajlović. Mozgástervező: Karsai János. Zenei szaktanácsadó: Hercenberger Aleksandar. Szereplők: Törköly Levente (Seress Rezső), Bajza Viktória m. v. (Helén), László Sándor (Jani).

Seress Rezső történetét azonban különösen érdekessé teszi, teheti, hogy hideglelős világban élt, amelyhez hasonló talán éppen a mostani pillanat is. Amikor azt éneklő kedtes hangján, miközben két ujjal pötyögteni a zongorát, hogy „Meghalt a földön az ember szeretet”, meg hogy „Vége a világnak, vége a reménynek”, lehetetlen nem gondolni mindennapjainkra, amikor „oly nehéz embernek lenni”, amikor fokozottan érezzük, hogy „Az ember egy porszem, nem látja senki, / S e porszemnek kell mégis embernek lenni!” Hasonlóképpen könnyen magunkra értjük, ha halljuk, mondjuk, némi alkoholba áztatott lelkünkkel, hogy „Engem még nem szeretett senki / Engem még nem csókoltak szívből igazán”.

Müller Péter, aki darabot írt Seress Rezsőről, tudja, miféle csapdákat kell kikerülnie annak, aki slágerszerzőt választ hőséül, ám szeretné, ha műve nem színpadi sláger, hanem értékes dráma lenne. Alcímében jelzi, hogy „Egy dal és egy élet dokumentumai”-it kapjuk, tehát hiteles történetet, megtörtént s nem kitalált sorsot ismerhetünk meg, de úgy véli, ez nem elegendő, többre, másra is szükség van. Ezért afféle szürreális keretet talál ki, itt-ott jelzéseket hagy, arra utalva, hogy az egész egy álom, chagalli vízió, amelyben nagyon is valós dolgok játszódnak le. Elképzelése szerint, „az élők – ha jól értem: a nézők – elkeverednek a megidézett holtak árnyékaival”, alkalmasint a darab három szereplőjével, Seressel, Helénnével és Jani pincérrrel. Nos, ez a kettősség az előadásban nem funkcionál, de a darabban sem. Ellenáll neki mind a felhasznált matéria, a történet erőteljes dokumentumjellege, mind pedig a megjelenítés, a színpadi forma, az a tény, hogy a színhely egy kávéházat idéz, amely nem „égi kávéház”, hanem nagyon is valós, benne együtt vannak a szereplők és a nézők. Az újvidéki előadás, Soltis Lajos rendezése, egyetlen mozzanattal utal az álom-valóság kettősségére, Seress is, a pincér is, mintha álomból ébredne, kezdi jelenését. Ennyi valóban elég, felesleges lenne annak túlhangsúlyozása, hogy egy álomjáték részesei, szemlélii vagyunk.

Más szóval, a szerző láthatóan keresi annak lehetőségét, hogy a bulvársajtóba kíváncsok sikertörténetet egyéb, értékes elemekkel dúsítsa. De mintha nem jó irányban tájékozódna. Ezért nem igazán jó darab a Szomorú vasárnap. Holott megvan benne az a szikra, amit lánggra kellene lobbantani, s nagyon jó darabot kapnánk.

Jani pincér mondja, kommentálva az egyik elhangzó dalt, hogy „Valamire készült a glóbusz, s ezt nagyon elkapta a kisöreg”. Talán ez a mondat lehetne egy jó, a történeten túlmutató darab szikrája. Ám ez sem a darabban, sem pedig az előadásban nem kap lángot. S még egy mondat van, amely kiindulópontja lehetne egy jobb műnek. Talán Helénke, Seress szerelme kérdezi: „Így megrettenhet egy ember, akinek teljesülnek az álmai?” Ennek kibontása, ábrázolása lehetne egy igazi dráma magja. Ha ezt lát-nánk, s nem a dokumentumra szorított élettörténetet, akkor Seress drámája is igazabb, sőt hitelesebb lenne, hiszen az élet és az irodalom csak hasonlít egymásra, de sohasem azonos. Müller elsősorban életszerű hitelességre törekedett drámái hitelesség helyett.

A szerző útvesztése az előadás készítőit állíthatja nehéz feladatok elé. Mindenekelőtt a főszereplőt, akinek a színen Seressé kell lennie, ahelyett hogy egy szerepet játszana, akit történetesen Seress Rezsőnek hívnak. Egy adott jelmezbe kell bújni, ahelyett hogy ő választaná meg ruháit. Törköly Levente úgy vállalta ezt a színész számára semmiképpen sem előnyös helyzetet, hogy a hitelesség ellenére is éreztük, ha szabadabban mozoghatna a szerepben, teljesebb alakot állítana elénk. Végtelenül nagy azonosulási fegyelemmel viszi az előadást a hátán. Partnerként nagyon jó segítőtársa volt László Sándor Jani pincére, aki a szükséges végszavazást is olyan jól csinálta, mint

nagymonológját, amiért megérdemelt nyílt színi tapsot kapott. Helénke alakja ugyan-csak kidolgozatlan, felemás epizód szerep, melynek csak villanásai vannak, s ezeket Bajza Viktória igyekezett színesen, változatosan megoldani. Helénke esete egy másik dráma, amely itt azonban csak jelzéseiben ismerhető fel, így van megírva.

A Szomorú vasárnap régen várt szórakoztató előadás a közönség egy adott, a színház létezése szempontjából fontos rétege számára.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

A TERMÉSZET SZÁNDÉKAINAK KITELJESÍTÉSE

A kortárs japán plakát. Modern Művészetek Képtára, Újvidék

Az elmúlt néhány évtizedben a plakátművészet egyrészt a mind fejlettebb technika, másrészt a témaválasztás szempontjából egyre sokrétűbbé vált. A fejlődési folyamatok eredményeként nőtt a műfaj megmérettetésének igénye, a plakátok az utcáról a galériákba vándoroltak, s a művészeti ág új fórumaiként létrejöttek a nemzetközi plakátkiállítások. Az európai s vele együtt a hazai közönségnek is első ízben ezeken nyílt alkalma megismerkednie a japán plakátművészettel, amelynek képviselői azóta is a legnagyobb sikereket könyvelhetik el e seregszemléken. A japán plakát megkerülhetetlen fogalom-má vált éppúgy, ahogy jó száz évvel ezelőtt az európai festészet megújulásában is sorsdöntő szerepet játszottak a Samuel Bing párizsi üzletében felbukkanó japán fametszetek. Akik láthatták az újvidéki Modern Művészetek Képtárában nyitva tartó, a kortárs japán plakátművészetet bemutató vándorkiállítást, alighanem megérezték ezt.

Japánnak a sajátunktól oly sok vonatkozásban eltérő adottságait, történelmét, kultúráját, társadalmi és gazdasági fejlődését, lehetőségeit és korlátait az évtizedekig zavart értetlenséggel bámuló kívülrőlők nagy hányada ma már nagyjából ismeri, ha nem is mindig érti. A japán kultúra és ezen belül a japán művészet azonban alighanem még ma is túl bonyolult a földteke innenső oldaláról szemlélőknek. Hiszen a távol-keleti ország művészete minden modernsége, újítása dacára is évszázadok mérhetetlenül szigorú, a legapróbb mozzanatok is felőlelő szabályaira épül, s ebből adódóan, aki mondjuk, egy japán plakátot szemlélve egy kicsit is többet akar a „jaj, de szép” üres élményénél, annak újra és újra vissza kell nyúlnia a gyökerekhez, a japán sajátosságokhoz, s figyelembe vennie a japán mentalitást, megnyilatkozási formáit és a japán ember világról alkotott elképzeléseit.

Az utóbbinál álljunk meg egy villanásnyi időre. Európai (balkáni?) ember számára még mindig bizarrul hat a távol-keleti emberek világa, pontosabban természeti szemlélete. Míg nálunk manapság óvatosan, szinte bocsánatkérően tiltakozgatnak a környezet módoszeres és kitartó pusztítása miatt, addig a japán embert a maga évszázados kultúrája óvja meg attól, hogy társadalmi akcióprogram keretében ismerkedjen meg a környezetvédelem fogalmával. Hiszen a japán ember a saját létét is a természet egy jelen-

ségeként fogja fel, s számára az egyetlen cél a világgal való minél tökéletesebb harmónia, a természet törvényeinek tiszteletben tartása lehet. Tehát egész élete során minden megnyilvánulásával önmaga és környezete viszonyának értelmezését vállalja magára, és ebben a törekvésben évszázadok óta kiemelt hely illeti meg a művészt, akinek egyetlenegy feladata van: a természet szándékainak kiteljesítése. Ez azonban nem a látvány hű visszaadását jelenti, a japán művésznek szigorú kánonok figyelembe vételével, ha nem is föltétlen betartásával, a természet „akaratát” kell kifejeznie. Azonosulnia kell a választott téma lelkével, s a japán művész számára nem véletlenül jelenti a legnagyobb elismerést az, ha azt mondják róla: a lelkével fest.

Nem ennek az írásnak a feladata annak a taglalása, mekkora forradalmat idéztek elő annak idején, a japán kikötők megnyitását követően az Európába is eljutó fametszetek, vagy a majd egy évszázaddal később megjelenő plakátok, tény azonban, hogy az európai művészek éppen ezen alkotások révén látták bizonyítva azt a tézist, mely szerint egy képről minden elhagyható, legfeljebb túlnyomó részük arról nem vett tudomást, hogy ami egy japán képről hiányzik, az semmiképpen sem a véletlen műve. A kínai, majd az ebből kifejlődő japán festészet törvényei a manapság alkalmazott grafikával, mindenekelőtt plakáttal foglalkozó művészek tevékenységében háttérszerepet kap ugyan, nyomai azonban kitörölhetetlenek. Ugyanis ha egy japán plakátot szemlélve az a benyomásunk támad, hogy megalkotója éppenséggel minden szabályt felrúgott, biztosak lehetünk abban, hogy ez csak a látszat. Némi túlzással ugyanis azt is mondhatnánk, hogy a japán képzőművészek, s köztük az e tárlaton szereplők is, hiszen a legkiválóbbakból válogattak a rendezők, többet elfelejtettek a szakma szabályaiból, mint amennyit európai társaik tekintélyes része valaha is megtanult. A japán művész a szakma elsajátítása közben számtalan törvényt tanul meg, számtalan ábrázolási módot fejleszt készségeg (például a japán festészetben csupán a ruharedő ábrázolásának tizennyolc különböző módozata van), hogy azután ezeket látszólag felrúgva éljen a művészi szabadság lehetőségével, s mondandójának megformálásához az arra legalkalmasabb módszert válassza ki. Magyarán: figyelmét nem a technikával való birkózás köti le.

Ebből adódik azután a japán plakátok hihetetlen tömörsége is. Alkotóik tiszta és áttekinthető, a szöveges és képi információkat elkülönülő részekre osztó kompozícióikkal, az alapszínek hatásos társításával, a képtér egyenrangú elemeivé szerveződő negatív formákkal sajátos, a kommunikáció nyíltságára és egyértelműségére utaló képi nyelvet teremtenek. Szimbolikájuk legfőbb ereje nem a váratlanságban rejlik, hanem az egyszerűségben és közvetlenségben, amellyel a legköznapibb dolgokat is esztétikumná formálják. Katsui Mitsuo, a világhírű, jelen tárlaton is több alkotással szereplő grafikus ezt így fogalmazta meg: „Az alkotómunkában az azonosulás képessége a mérvadó. Ez az azonoságtudat gyökerezhet egy területben, egy országban csakúgy, mint egy kultúrában. A tervezői munka lényege az, hogy a megvalósulás egybeesést és azonosulást fejezzen ki egy üggyel vagy az emberek egy csoportjával. Miután a reklámgrafika kommunikációs eszközzé vált, az emberi közösség az ilyenfajta azonosulás kifejezését várja tőle... Minél inkább létrejön az a közösségi típusú azonosulás, annál biztosabb a hatás.”

Kétszer érdemes ezt a kiállítást megnézni. Először azért, hogy beteljünk a káprázatos technikai színvonal nyújtotta látvánnyal, s azután még egyszer, sok időt szánva rá, azért, hogy leckét vegyünk. Japán gondolkodásból.

KRÓNIKA

36. STERIJA JÁTEKOK – Mivel a fesztivál megkezdése előtt a horvát színházak, a fesztivál ideje alatt pedig a szlovén színházak is lemondták részvételüket az idei országos színházi rendezvényen, a 36. Sterija Játékokat joggal illeti a rendhagyó jelző. Ezen a felére zsugorodott fesztiválon, melyről a horvát együttesek mellett a horvát szakemberek is távolmaradtak, csak töredékes képet kaptunk a jugoszláv színháztársárról és drámairodalomról. Érthető a zsűri döntése, hogy néhány fontos díjat nem ítél oda. A legjobb előadás és a legjobb rendezés díját nem osztották ki (jelmeztervezői díjat sem adtak!). Díjazták viszont Vida Ognjenović rendezőt *Volt-e kenézek vacsorája* című drámájáért, továbbá Stevan Gardinovački újvidéki, Gjorgji Jolevszki bitolai, Petar Baničević, Predrag Ejdus és Anica Dobra belgrádi színészeket, Mileta Leskovac díszlettervezőt, Hriszto Bojadzsijev zeneszerzőt, valamint Vito Taufer ljubljana-i rendezőt – a szkopjeiak előadásáért! – az ambientális színház afirmálásáért. Díjat kapott még a bitolai színház kísérletező hajlamáért és Aleksandar Popović a legjobb vígjátékért, amit Sterija szülővárosa, Versec adományoz. Hogy rendhagyó évről van szó, bizonyítja a zsűri különnyilatkozata, mely szerint színházon kívüli okok akadályozták a fesztivált zavartalan lebonyolítását, a távolmaradásért a Sterija Játékok nem tehetők felelőssé, a fesztivált így is meg kellett tartani, így kívánja ennek a rangos rendezvénynek a múltja s a folyamatosság megőrzésének igénye. (G.)

LAZA KOSTIĆ EMLÉKÉRE – Laza Kostić születésének 150. évfordulója tiszteletére a Matica srpska Könyvtár, a Vajdasági Múzeum és a Vajdasági Színházi Múzeum szervezésé-

ben nagyszabású kiállítás nyílt, amely számos dokumentummal mutatja be a szerb költő életét és munkásságát. A kiállítás valóban sok érdekes anyagot tartalmaz, ami nem csoda, hiszen a nagy romantikus költő nyelvműveléssel és műfordítással is foglalkozott, de volt színész, díszlettervező és sportoló is.

JUNG KÁROLY ELŐADÁSA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZGYŰLÉSÉN – 1991. május 29-én tartotta meg 103., tisztújító közgyűlését Budapesten a Magyar Néprajzi Társaság, amelyen az eddigi elnök, Balassa Iván és a társaság vezetése leköszönt tisztségéről. A közgyűlés Andrásfalvy Bertalan személyében megválasztotta a Társaság új elnökét, az új alelnökök: Voigt Vilmos, ifj. Kodolányi János és Füzes Endre. A Társaság új főtitkára Barna Gábor. A közgyűlés keretében dr. Jung Károly egyetemi rendkívüli tanár, az újvidéki Bölcsészkar Hungarológiai Intézetének néprajzkutató tudományos főmunkatársa felkért előadóként felolvasta *A Gül Baba-hagyomány magyar és délszláv vonatkozásai. Összehasonlító adatok történetimonda-világunk vizsgálatához* című tanulmányát. (D. M.)

ÚJVIDÉKI KUTATÓK ELŐADÁSAI A SZEGEDI MAGYAR-SZLÁV KONFERENCIÁN – A szegedi József Attila Tudományegyetem Szláv Filológiai Tanszékének és Szerb Intézetének rendezésében 1991. május 30-án és 31-én tudományos konferenciát tartottak Szegeden *Magyarok és szlávok* címmel. A mintegy nyolcvan részvevő szlavista, hungarológus, történész, művelődéstörténész és filológus több európai országból tisztelte meg jelenlétével a tanácskozást, s ennek megfelelően a

munka szekciótülések keretében folyt. Az újívidéki Bölcsészkar Hungarológiai Intézetének munkatársai közül öten vettek részt a konferencián az alábbi előadásokkal: dr. Káich Katalin: *Mita Popović, a kétnyelvű irodalmár*; Csányi Erzsébet magiszter: *Polihisztorikus regénysajátosságok a magyar és szerb irodalomban*; dr. Juhász Erzsébet: *Az Osztrák-Magyar Monarchia válsághangulata a magyar és a horvát irodalomban*; Andrić Edit magiszter: *Szerb szavak az újívidéki magyar köznyelvben*; dr. Jung Károly: *Volt-e boszorkányüldözés a Balkánon?* (D. M.)

MIODRAG PAVLOVIĆ BUDAPESTEN – A Magyar PEN-club meghívására Budapesten tartózkodott Miodrag Pavlović szerb költő, ahol bemutatták az Európa Könyvkiadónál megjelent válogatott verseinek kötetét. Pavlović költészetét Hubay Miklós, Somlyó György, Stojan Vujičić és Petar Milošević méltatta. Miodrag Pavlović látogatást tett Egerben is, ahol megkoszorúta Vitkovics Mihály sírját, a Vitkovics-házban pedig Petar Milošević átvette a Jakov Ignjatović Alapítvány díját, amelyet a Szentendrei triptichon (Sentandrejski triptih) című verseskötetével érdemelt ki. Pavlović látogatása során megállapodás született arról is, hogy jövőre Budapesten is megemlékeznek a belgrádi Srpska književna zadruaga kiadó fennállásának századik évfordulójáról.

KINKA RITA SIKERE BRÜSSZELBEN – Élete legnagyobb sikerét érte el Kinka Rita, az újívidéki Művészeti Akadémia docense. Bronzérmet nyert azon a brüsszeli világversenyen, amelyen összesen százhatvennyolc zongorista indult. Előbb a tizenkettes döntőbe került be, majd a szakzsűri a harmadik díj mellé az Európa legjobb zongoraművészénője címmel tüntette ki. A siker után máris több szerződést kínáltak fel neki: a jövő év elején Franciaországban, Belgiumban, Luxemburgban, Hollandiában, Németországban, Angliában és Izraelben koncertezik, Muszorgszkij-, Schumann- és Chopin-szerzeményeket ad elő.

VITKAYNÉ KOVÁCS VERA JUBILEUMA – Az Újívidéki Rádió népzenei osztálya május 31-én nyilvános nótaműsort rendezett az M-stúdióban Vitkayné Kovács Vera negyvenéves művészi pályafutása alkalmából. Az Újívidéki Opera énekesnője 1951-ben a rádióban nótáénekesként kezdte pályafutását, majd a francia szanzonek és orosz románcok tehetsége előadójaként került az operába, ahol főként Verdi és Puccini műveiben szerepelt nagy sikerrel. Ma Vitkayné Kovács Verát az ország legjobb szopránénekesei között tart-

ják számon. Az újívidéki gálaesten vendége Melis György, a budapesti Állami Operaház tagja, a Kossuth- és háromszoros Liszt-díjas kiváló művész volt.

KIRÁLY DÁVID ZSOLT BALETTSZVITJE – A Vajdasági Filharmónia május végén ősbemutató keretében adta elő Király Dávid Zsolt Pinocchio című balettszvitjét. A fiatal újívidéki zeneszerző művét Toplak Imre karmester vezényelte.

A LAKITELEK ALAPÍTVÁNY FELHÍVÁSA ÉS PÁLYAZATA – A Lakitelek Alapítvány azzal a kéréssel fordult szerkesztőségünkhöz, hogy tegyék közzé felhívását és pályázatát. Az alábbiakban közöljük a két szöveget:

„Felhívás

A Lakitelek Alapítvány 1991. április 18-án megkezdte kegyeleti keresőszolgálatát. A Budapesten megjelenő Magyar Fórum című hetilapban egy oldalt befeltünk, s rendszeresen megjelentetjük a Hol sírjaink domborulnak... című mellékletet.

Talán még nem késő pótolni évtizedek mulasztását, talán még élnek a szemtanúk, akik eddig a hallgatás kényszere miatt nem mondhatták el haldokló bajtársuk utolsó üzenetét. Még sokkal több lehet az olyan család, ahol bizonyosságot várnak hozzátartozóik sorsáról. Anyák, feleségek, gyermekek ezreit életi a remény vagy emésztí a bizonytalanság. A felhívásokat, az azonosító adatokat mellékletünkben díjtalanul közvételjük. Olyan közölhető fényképeket várnunk Európából, a tengerentúlról, amelyek katonasírokat, hősi emlékműveket, emléktáblákat ábrázolnak. Kérjük, hogy a szöveget külön mellékeljük.

A Lakitelek Alapítvány mellékletét Banos János, Kácsor László és Leszák Sándor gondozzák. A leveleket, értesítéseket a Lakitelek Alapítvány címére várjuk:

H-1399 Budapest, Pf. 701-380

Telefonos ügyeletünk minden szerdán 15–17 óráig működik irodánkban, melynek telefonszáma: (36-1) 131-99-51”

„Pályázati felhívás

A Lakitelek Alapítvány paraszt önéletrő pályázatot hirdet!

A pályázaton részt vehet minden határainkon innen és túl élő, hatvan éven felüli parasztpolgár.

Pályázni lehet teljes önéletrázással vagy életünk egy-egy sorsfordító, megrázó, az utókor

számára különösen tanulságos szakaszának részletes bemutatásával, az emberélet természetes fordulói (gyermekkor, házasság, sikeres vagy balsikerű vállalkozások), továbbá a pályázó életét befolyásoló történelmi események (háborúk, hadifogság, beszolgáltatás, kulákküldetés, deportálás, forradalom stb.) emlékeivel foglalkozó önéletrásokkal.

A pályázatok elbírálásakor előnyben részesítjük azokat, amelyek a saját élettörténetek leírásán túl tágabb társadalmi környezetük – falujuk, városuk – bemutatására is vállalkoznak.

A legjobb alkotásokból a Lakitelek Alapítvány könyv alakban gyűjteményt ad ki, a pályamunkák közérdeklődésre számot tartó részletei

pedig megjelennek a Honismeret, a Kis Újság, illetve a Magyar Fórum című lapokban, amelyekért a pályázók tiszteletdíjban részesülnek.

A pályázatra beküldött önéletrások terjedelmének alsó határa húsz gépelt oldal vagy negyven kézírásos oldal. Első díj: 40 000 Ft, második díj: 20 000 Ft, harmadik díj 10 000 Ft.

A pályázaton, kérjük, tüntesse fel a pályázó nevét és pontos lakáscímét. A pályaművek beküldési határideje 1991. augusztus 20. Az eredményhirdetés napja 1991. október 23.

A pályaműveket a következő címre kell küldeni: Lakitelek Alapítvány, Budapest 1399. Pf. 701-380."

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Szeli István: *Hosszú útnak pora...* (tanulmányok)
B. Szabó György: *Éjszakák, hajnalok* (tanulmányok)
Búrany Nándor: *Margit-híd* (regény)
Kontra Ferenc: *Nagy a sátán birodalma* (novellák)
Guelmino Sándor: *Lamentáció az élőkért* (versek)
Szúnyogh Sándor: *Halicanumi rapszódia* (versek)
Csörgits József: *Mintha tenyérrel csapnék a fénybe* (versek)
Miroslav Antić: *A világ bal fele* (versek)
Herceg János: *Nyíló idő* (esszék, visszaemlékezések)
Kresz Mária: *Magyar fazekasművészet* (tanulmány, Corvina-Forum)
Bosnyák István: *Jugoszláviai magyar népköltészeti kalauz*
Harkai Imre: *Topolya építésze* (tanulmány)

Megjelenés előtt:

- Tolnai Ottó: *A meztelen bohóc* (képzőművészeti esszék)
Jung Károly: *Barbaricum* (versek)
Papp Tibor: *Könnyv* (versek)
Hódi Sándor: *A nemzeti identitás zavarai* (tanulmányok)
Matuska Márton: *A megtorlás napjai* (riport)
Pintér Lajos: *Magyarzó Pistike messéi* (szatírák)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Paradigmaváltás az 1920–30-as évek lírájában

Bori Imre: Korszakhatár-e? 584

Bányai János: Műfaji változások 587

Gerold László: Két Szabó Lőrinc-kötet poétikai tanulságai 592

Thomka Beáta: A húszas–harmincas évek költészetének domináns poétikai, retorikai alakzatai 597

Nézőpont

Toldi Éva: Kritikus feladatom 605

Bordás Győző: Levél az *Európai Utas* szerkesztőjének 608

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Božidar Kovaček: Egy új Pačić-mű (Jovan Pačić: *Bácskai népöltözékek*) 612

Toldi Éva: Az idő kalandja (Herceg János: *Nyíló idő*) 615

Varga Zoltán: Újra összeroppanva (Burány Nándor: *Margit-híd*) 618

Bela Duranci: Harkai Imre időgépe (Harkai Imre: *Topolya építésze*) 621

Csapó Julianna: Mesemontázs mindannyiunk tanulságára (*Mátyás király országlása*) 623

S z í n h á z i n a p l ó

Gerold László: Szomorú vasárnap 624

K é p z ő m ű v é s z e t

Náray Éva: A természet szándékainak kiteljesítése (*A kortárs japán plakát*) 626

KRÓNIKA

36. Sterija Játékok; Laza Kostić emlékére; Jung Károly előadása a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén; Újvidéki kutatók előadásai a szegedi magyar-szláv konferencián; Miodrag Pavlović Budapesten; Kinka Rita sikere Brüsszelben; Vitkayné Kovács Vera jubileuma; Király Dávid Zsolt balettszvitje; A Lakitelek Alapítvány felhívása és pályázata 628

Számunkat Jovan Pačić akvarelljeivel illusztráltuk

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1991. június. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó, Nyomdaipari Közvévállalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21 000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 200 dinár, fél évre 100 dinár. Egyes szám ára 20, kettős szám ára 40 dinár; külföldre egy évre 400 dinár, fél évre 200 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. –Tördelőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült a szabadkai Minerva Nyomdában. – A Köztársasági Oktatási és Művelődésügyi Titkárság véleményezése alapján a kiadványt háromszázalékos adó terheli.

YU ISSN 0350-9079